

ПАРТІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ФАКТОР СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЯПОНІЇ
В ОСТАННЄ ДЕСЯТИРІЧЧЯ ЕПОХИ ХЕЙСЕЙ

平成
21
年
～
31
年

Т. М. ІВАНЕЦЬ
В. Ф. ЛИСАК

ПАРТІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ФАКТОР
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ
ЯПОНІЇ В ОСТАННЄ ДЕСЯТИРІЧЧЯ
ЕПОХИ ХЕЙСЕЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Т. М. ІВАНЕЦЬ, В. Ф. ЛИСАК

**ПАРТІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ФАКТОР
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЯПОНІЇ В
ОСТАННЄ ДЕСЯТИРІЧЧЯ ЕПОХИ ХЕЙСЕЙ**

Монографія

Київ
Видавництво Ліра-К
2020

УДК 329(520)“2009/2019”
Л 63

Затверджено до друку Вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 7 від 01 квітня 2020 р.)

Рецензенти:

Зоська Я. В., доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету;

Новакова О. В., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Туленков М. В., доктор соціологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри галузевої соціології Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка.

Лисак В., Іванець Т.

Л 63 Партійні процеси як фактор суспільно-політичного розвитку Японії в останнє десятиріччя епохи Хейсей: моногр. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 212 с.

ISBN 978-617-7910-70-0

У монографії комплексно досліджено партійні процеси як фактор суспільно-політичного розвитку Японії в останнє десятиріччя правління імператора Акіхіто (епоху Хейсей) – 2009 – 2019 роки. Проаналізовано концептуальні підходи до вивчення партійних систем, які існують у сучасній науці. Визначено основні чинники, під впливом яких сформувалася японська партійна система, та виокремлено її характерні риси. Охарактеризовано особливості трансформаційних процесів в партійній системі в 2009 – 2017 роках, вплив соціальних змін в суспільстві на розвиток партійної системи та партії. Вивчено нові феномени в партійній системі, що виникли в процесі трансформації, та особливості партійної системи Японії наприкінці епохи Хейсей. Окреслено можливості залучення японського досвіду у партійній сфері для України.

Монографія розрахована на науковців, студентів-міжнародників та тих, хто цікавиться сучасними політичними процесами.

ISBN 978-617-7910-70-0

© Іванець Т. М., Лисак В. Ф., 2020

© Маріупольський державний університет, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ.....	7
1.1. Категоріально-понятійний апарат та концептуальні підходи до вивчення партійних систем.....	7
1.2. Стан наукової розробки та джерельна база дослідження.....	31
РОЗДІЛ 2. ПАРТІЙНА СИСТЕМА ЯПОНІЇ НАПЕРЕДОДНІ ВИБОРІВ ДО ПАЛАТИ ПРЕДСТАВНИКІВ 2009 РОКУ.....	52
2.1. Чинники розвитку партійної системи Японії.....	52
2.2. Правове регулювання діяльності японських партій..	64
2.3. Характерні риси японської партійної системи.....	76
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ПАРТІЙНІЙ СИСТЕМІ 2009-2017 РОКІВ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН В ЯПОНЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	92
3.1. Фактори трансформації партійної системи.....	92
3.2. Еволюція партійної ідеології та програм великих парламентських партій.....	105
3.3. Виникнення нових політичних партій в Японії.....	121
РОЗДІЛ 4. ПАРТІЙНА СИСТЕМА ЯПОНІЇ НАПРИКІНЦІ ЕПОХИ ХЕЙСЕЙ ТА ЯПОНЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	136
4.1. Особливості розвитку партійної системи Японії на сучасному етапі.....	136
4.2. Досвід японської партійної системи для України....	154
ПІСЛЯМОВА.....	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	175
ДОДАТКИ.....	203

ПЕРЕДМОВА

Характерною рисою розвитку сучасної світової спільноти є трансформація всіх сфер життя соціуму. Це відбувається на фоні висхідної взаємозалежності акторів міжнародних відносин на різних рівнях. Набувають актуальності питання забезпечення сталого розвитку суспільства в глобальному, регіональному та державному вимірах.

Треба зауважити, що сучасний розвиток глобальної світової системи характеризується неухильним зростанням ролі азійського регіону. Останнім часом азійські країни не лише демонструють значний економічний, фінансовий, демографічний потенціал та надзвичайно швидкі темпи розвитку, але й характеризуються наявністю держав з радикальними політичними режимами, які становлять загрозу не лише в регіональному, але й світовому вимірі. Враховуючи той факт, що стійка політична система являється одним з визначальних факторів стабільності країни, будь-які трансформації в політичній чи партійній, яка є підсистемою політичної, системах впливають на особливості розвитку суспільства в цілому.

Сьогодні однією з провідних країн азійського регіону є Японія. Враховуючи, що вона виступає важливим актором міжнародних відносин, її сталий розвиток є значущим для забезпечення безпеки на різних рівнях. Період правління імператора Акіхіто, що отримав назву епоха Хейсей та тривав з 08 січня 1989 року по 30 квітня 2019 року, став для Японії періодом активних суспільних змін.

Треба відзначити, що розвиток Японії, починаючи з 1990-х років, характеризувався наростанням кризових явищ. Саме в цей час японське суспільство, яке завжди відрізнялося стабільністю та традиційністю, під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів поступово охоплюють трансформаційні процеси, які розповсюдилися на всі сфери суспільного життя. Колапс, який охопив провідну політичну силу країни –

Ліберально-Демократичну партію Японії (ЛДПЯ), з одного боку став проявом цих явищ, з іншого – дестабілізуючим фактором подальшого розвитку країни. Спроби ліберал-демократів зберегти чинну конфігурацію партійної системи в Японії за допомогою обмежених іміджевих та соціально-економічних кроків у ХХІ столітті зазнали краху.

Останнє десятиріччя епохи Хейсей відзначилося черговою активізацією трансформаційних процесів в різних сферах суспільного життя Японії. Світова фінансова криза 2008 року сприяла загостренню проблем у суспільстві та розчаруванню населення в політичному устрої. Це призвело до стрімкого зростання рейтингу опозиційних сил. Вибори до Палати Представників 2009 року відзначилися значним зростанням електоральної активності виборців та катастрофічно низьким рейтингом ЛДПЯ. В результаті за підсумками голосування вперше, починаючи з 1955 року, опозиційна партія – Демократична партія Японії (ДПЯ) – отримала конституційну більшість у нижній палаті Парламенту та сформувала уряд.

Ці вибори стали початком трансформації партійної системи Японії у напрямку поступового переходу до багатопартійності, яка характеризувалася появою нехарактерних раніше для Японії політичних феноменів (правий популізм, якісно нові політичні партії, два полюси парламентської опозиції) та нетрадиційно швидкою для японського суспільства динамікою змін в партійній системі.

Представлене дослідження присвячене саме аналізу особливостей розвитку трансформаційних процесів в партійній системі як складової суспільного розвитку Японії в останнє десятиріччя епохи Хейсей (2009 – 2019 роки). Перший розділ характеризує основні теоретичні підходи до вивчення партійних систем, наявні типології партійних систем та партій, взаємозв'язок між партійною та виборчою системами країни, рівень наукової розробки та джерелознавчу базу досліджуваної проблеми.

У другому розділі досліджуються особливості партійної системи Японії напередодні виборів до Палати Представників

2009 року. Визначаються та систематизуються основні чинники, що вплинули на її формування, аналізується нормативно-правова база діяльності політичних партій: специфіка законів у партійній сфері, основні поправки, причини та передумови їх прийняття. Також з'ясовуються характерні риси японської партійної системи у 2009 році та вивчаються передумови розвитку у ній трансформаційних процесів.

Третій розділ присвячений особливостям перебігу трансформаційних процесів у партійній системі під впливом соціальних змін в японському суспільстві в досліджуваній період. Визначаються фактори, що впливали на трансформацію партійної системи Японії, розглядаються політичні програми ключових парламентських партій Японії та особливості їх еволюції, характеризуються якісно нові правопопулістські партії: передумови їх виникнення, специфіка, вплив на партійну систему.

У четвертому розділі аналізуються вибори до Палати Радників 2016 року та Палати Представників 2017 року. Дається характеристика політичних сил, які потрапили до Парламенту за результатами цих виборів, їх політичних програм та ідеологічного спрямування, визначаються нові тенденції, які спостерігаються у розвитку партійної системи Японії наприкінці епохи Хейсей, та можливі напрямки її подальшої трансформації. Розглядається можливість використання досвіду японської партійної системи в Україні та надаються рекомендації українським політичним партіям, органам законодавчої та виконавчої влади, місцевому самоврядуванню.

Методика дослідження була сформована враховуючи міждисциплінарний, неінституціональний підходи та проблемно-хронологічний принцип. Для досягнення поставленої мети та розв'язання окремих задач використовувався цілий ряд загальнонаукових та спеціальних методів, у тому числі термінологічний, системний, структурно-функціональний, соціокультурний, порівняльний, статистичний, прогностичний методи, контент-аналіз, аналіз та синтез тощо.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

1.1. Категоріально-понятійний апарат та концептуальні підходи до вивчення партійних систем

Дослідження партійної системи Японії вимагало від нас визначитися з понятійно-категоріальним апаратом. Ключовою категорією нашої розвідки було поняття «партійна система». Однак вивчення партійної системи неможливе без вивчення тих систем, з якими вона найтісніше пов'язана, тому паралельно було розглянуто такі категорії як «політична система» та «виборча система», простежено їх взаємозв'язок з партійною системою, а також визначено поняття «політична партія», яке являється ключовим в політичній науці. Було проаналізовано основні підходи до визначення названих вище понять, особливу увагу приділено їх класифікаціям, характерним особливостям та функціям, що вони виконують, та зроблено спробу визначити місце японської партійної системи та політичних партій в наявних політичних теоріях.

Дослідженню партій та партійних систем присвячений підрозділ політичної науки, який отримав назву партологія. Її зародження пов'язано з французьким дослідником М. Дюверже та його фундаментальною працею «Політичні партії», яка була опублікована у 1951 році. В ній автор детально розглянув питання походження політичних партій, визначив закономірності впливу виборчої системи на особливості партійної системи, запропонував класифікацію партій та партійних систем, проаналізував проблему формування коаліцій та зробив їх класифікацію [26].

Однак теоретико-методологічні засади для розвитку теорії політичних партій були закладені набагато раніше у працях М. Острогорського, М. Міхельса, М. Вебера. Так М. Острогорський в своїй роботі «Демократія і політичні партії» 1898 року сформулював поняття кокусу – партійної ланки, яка мала на меті забезпечити зв'язок між партійним керівництвом та електоратом, управляти поведінкою останнього, використовуючи різного роду маніпуляційні поняття. Також він виділив три види соціальних конфліктів, пов'язаних з діяльністю партій – між суспільством в цілому та партією, яка відстоює інтереси певної його частини, між електоратом партії і партійним апаратом, між партійним апаратом і тією його частиною, яка в результаті виборів отримує керівні пости [67]. У «Соціології політичної партії в умовах сучасної демократії» 1911 року Р. Міхельс сформулював залізний закон олігархії – будь-яка форма соціальної організації, в незалежності від того на демократичних чи авторитарних принципах вона була заснована, в результаті перероджується у владу малої кількості обраних – олігархію [59]. Важливі для розвитку партіології були наступні праці М. Вебера: «Політика як покликання та професія», «Господарство та суспільство», «Політичні роботи: 1895-1919». В них автор дав визначення партії та висунув наступну схему генезису партій: аристократичні угруповання, політичні клуби, сучасні масові партії [12; 13].

Класичну теорію політичних систем започаткували такі дослідники як Д. Істон, Г. Алмонд, К. Дойч. Саме американський дослідник Д. Істон у 50-х роках ХХ століття ввів до політологічної науки поняття «політична система». Серед його робіт найбільшої уваги заслуговують наступні: «Політична система», «Межа політичного аналізу», «Системний аналіз політичного життя». Автор визначив політичну систему як організм, який сам регулюється та розвивається, реагуючи на

імпульси, які ідуть ззовні. Вона, як і будь-яка система, має вхід – туди поступають вимоги від суб'єктів політики, соціальних та інституціональних, у вигляді підтримки чи протесту. Всередині системи, на думку автора, формуються вимоги; комплектуються інтереси та вимоги по важливості, терміновості тощо; формуються норми та рішення; контролюється втілення цих норм і рішень у життя; дороблюються, а інколи й переглядаються, рішення; забезпечується взаємодія всіх функцій. В результаті всі прийняті рішення та норми через вихід потрапляють в суспільство. Потім починається зворотній зв'язок. Таким чином забезпечується постійний рух суспільного та політичного життя [34; 35].

Американський політолог Г. Алмонд розвив концепцію Д. Істона у своїх працях «Порівняльні політичні системи», «Порівняльний політичний аналіз», застосувавши структурно-функціональний метод та виділивши чотири типи політичних систем. Насамперед, це англо-американська, для якої характерний високий рівень розподілу політичних ролей та функцій між учасниками політичного процесу, ліберальні цінності. Другим типом була європейсько-континентальна, яка характеризується розколотістю політичної культури на класи, етноси, групи, партії тощо, розподілом ролей в середині окремих груп та ліберальними цінностями. Наступною була доіндустріальна та частково індустріальна політична система, що мала розколоту політичну культуру. В цій системі знайти компроміс без насильства майже неможливо, а влада концентрується у малого кола осіб. Останнім типом системи була тоталітарна, в якій стояв пріоритет класових, національних, релігійних цінностей. Влада в такій країні монополізована групою осіб, що контролюють всі сторони життя [2; 3; 99].

Також Г. Алмонд вбачав під політичною системою сукупність та взаємодію функцій всіх державних і недержавних структур, що її формують – законодавчої, виконавчої, судової, чиновників, політичних партій, груп впливу. Кожна з політичних систем мала свою структуру, однак вони виконували однакові функції. Автор поділяв ці функції політичної системи на три групи. По-перше, це функції входу (процесу), серед яких озвучення інтересів громадян, об'єднання цих інтересів в програми партій чи уряду, визначення політичного курсу, реалізація політичного курсу, виконання судових рішень. По-друге, функції системи, до яких відносилися політична соціалізація, політичне рекрутування, політична комунікація. По-третє, функції виходу (конверсії) – до них належали політичний курс, регулювання поведінки, отримання ресурсів у вигляді податків та внесків, розподіл благ та послуг [2; 3].

Принципова різниця у цих двох підходах до вивчення політичної системи була у тому, що Д. Істон розглядав її з позиції аналізу її підсистем, сукупності зв'язків та взаємодій в середині системи, а у свою чергу Г. Алмонд приділяв увагу входу та виходу системи, зворотнім зв'язкам між системою та навколишнім середовищем.

Ще один відомий дослідник політичних систем К. Дойч підійшов до політичної системи як до інформаційно-кібернетичної моделі. Він визначив її як організовану сукупність інформаційних зв'язків, які спрямовані на керування та регулювання політичних об'єктів та суспільства. Автор виділив декілька рівнів комунікацій, а саме особисті комунікації; комунікації, які реалізуються організаціями – партіями, урядом, лобістами; комунікації, що проходять через ЗМІ [24; 25].

В процесі керування суспільством К. Дойч виділив чотири етапи. На першому формувалася сукупність даних, які

надходили із різноманітних джерел, відбувалася систематизація та первинна обробка інформації, її кодування. Другий етап передбачав подальшу обробку інформації, формування «пам'яті і цінностей». Отримана інформація співвідносилася з панівними цінностями, нормами, стереотипами, а лише потім відправлялася для прийняття рішень. На третьому етапі відбувалося прийняття рішень для регулювання системи. Уряд виступав в якості суб'єкта державного управління, який регулював інформаційні потоки і комунікацію в політичній системі. Четвертий етап передбачав реалізацію прийнятих урядом рішень та інформування системи про результати реалізації, тобто зворотній зв'язок [24; 25].

Дослідник вважав, що на якість і швидкість передачі інформації в системі впливає тип політичної системи: в демократичній системі передача інформації не зустрічає штучних перешкод, тому вона відбувається швидше, а в авторитарній системі передача інформації гальмується цензурою, обмеженням свободи слова, діяльності партій та організацій. Він вивів такі закономірності функціонування політичної системи: успіх системи обернено пропорційний інформаційному навантаженню на систему, він залежить від здатності влади бачити перспективу та вчасно вживати необхідних дій [24; 25].

Якщо проаналізувати сучасну вітчизняну науку, то питання розвитку політичних систем досліджувалося у працях С. Андрєєва [5], М. Анохіна [7], С. Галлея [17], Н. Лузана [55], Ф. Кирилюка [66], І. Дзюбки [23], М. Горлача [20]. Дослідник Ф. Кирилюк визначав політичну систему як цілісну, впорядковану сукупність політичних інститутів, політичних відносин, процесів, принципів політичної організації суспільства, підпорядкованих певним політичним, соціальним, правовим, ідеологічним, культурним нормам, історичним традиціям і засадам політичного режиму даного конкретного

суспільства [66, с. 126]. У розумінні І. Дзюбки політична система – це стійка форма людських відносин, за посередництва якої ухвалюються і втілюються в життя авторитетно-владні рішення у конкретному суспільстві [23].

Під політичною системою С. Андреев розумів сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних політичних інституцій та організацій, за допомогою яких здійснюється здобуття, утвердження і функціонування політичної влади в суспільстві відповідно до досягнутого рівня його політичної культури. Серед характерних рис, які відрізняють політичну систему від інших систем, він виділив наступні: забезпечення формування та здійснення політичної і державної влади; підтримка зв'язку з соціальною, економічною та культурною системами; висока інституціоналізація; здійснення глибокого впливу на все суспільство, особливо у порівнянні з іншими системами; висока мобільність [5, с.28].

Таким чином, не зважаючи на різноманітність підходів до визначення поняття «політична система», було визначено, що це одна з ключових категорій політичної науки, яка охоплює широке коло політичних інститутів, норм та характеризується наявністю певних відносин і взаємозв'язків між ними. Підсистемою політичної системи виступає партійна система, яка у свою чергу є визначальним поняттям в партіології.

В сучасній науці існує вузький та широкий підходи до визначення партійної системи. Прихильники широкого підходу, серед яких італійський дослідник Дж. Сарторі, розглядали будь-яку сукупність партій як систему взаємодій, яка складається між цими партіями в процесі конкуренції, тобто партійна система завжди виникає при наявності більш ніж однієї партії [12]. Послідовники вузького підходу, до яких відносився П. Майер, вважали, що не всі сукупності партій можна вважати партійними системами, бо не завжди між партіями є взаємодія. Для випадків, коли взаємодія на

принципах конкуренції відсутня, П. Майер запропонував використовувати поняття «сукупність партій» замість поняття «партійна система» [144].

За думкою М. Дюверже саме форма та способи співіснування декількох партій визначали партійну систему окремої країни [25]. Дослідники Я. - Е. Лейн і С. Ерсон визначали партійну систему як сукупність політичних партій, які діють в країні відповідно до організаційної моделі, яка характеризується властивостями даної партійної системи [139]. Польський дослідник Е. Вятр розглядав партійну систему як сукупність відносин між політичними партіями, що діють легально, які проявляються в боротьбі за владу та конкуренції [16]. Французький політолог Ж.-Л. Кермонн вважав партійною системою політичну конфігурацію з сукупності незалежних елементів, зумовлених кількістю і параметрами наявних у ній партій [44]. Японський дослідник С. Кавато визначав партійну систему як структуру взаємодій між партіями, які проявляються у вигляді співпраці та конкуренції [216].

Російські дослідники Г. Голосов та О. Кочетков під партійною системою розуміли особливості політичної системи в певній країні, сукупність усіх легальних та нелегальних політичних партій, механізм взаємодії чи суперництва політичних організацій у боротьбі за владу та її реалізацію [19; 47].

Своє визначення партійній системі запропонував В. Коломейцев. На його думку, це сукупність політичних партій, відносин між партіями та партіями і державою, їх характер, умови прихильності, погляди на базові цінності політичної культури суспільства та ступінь узгодженості у цих поглядах, що реалізовані у прийнятих ними ідеологічних доктринах та формах і методах практичної політичної діяльності [45].

Вітчизняні партологи дали наступні визначення партійній системі. Зокрема, В. Якушик вбачає в партійній системі підсистему політичної системи, яка є у широкому сенсі певною єдністю існуючих у суспільстві політичних інститутів, політичних норм, політичної свідомості, політичних відносин, а у вузькому розумінні – системою політичних інститутів, що беруть участь у реалізації політичної влади [72]. Інший український дослідник А. Білоус вважає, що партійна система – це сукупність політичних партій, пов'язаних з іншими елементами політичної системи держави та між собою певними упорядкованими відносинами [9].

Тобто єдиного підходу до визначення партійної системи в сучасній політичній науці немає. Одними з ключових дискусійних моментів сьогодні залишається визначення суб'єктів партійної системи, особливостей та характеру їх взаємодій. В своєму дослідженні ми вважали доцільним розглядати партійну систему як певну конфігурацію партій та їх взаємозв'язків, які спрямовані на отримання та реалізацію власної політичної волі та можуть проявлятися як у формі сталих коаліцій, так і у вигляді тимчасових союзів для досягнення певної тактичної мети.

Важливим для розуміння сутності партійної системи Японії, на нашу думку, було визначення її місця серед партійних систем інших країн світу. Це дозволило нам краще зрозуміти ті трансформаційні процеси, які відбуваються у ній на сучасному етапі. Для цього ми проаналізували наявні підходи до класифікації партійних систем. Однею з найбільш авторитетних класифікацій сьогодні залишається типологізація італійського дослідника Дж. Сарторі. У своїй роботі «Партії і партійні системи» 1976 року він виділив сім типів партійних систем [163]:

– однопартійні системи, в яких партія фактично зростається з державним апаратом. Прикладом такої партійної

системи являється система Куби (Комуністична партія Куби) та колишнього СРСР (Комуністична партія Радянського союзу);

– системи з партією гегемоном, де крім правлячої партії є так звані партії-сателіти, які визнають її владу та реально не впливають на політичне життя. До таких систем можна віднести Китайську народну республіку з Комуністичною партією Китаю в якості гегемона та її сателітами Революційним комітетом Гоміньдану та Демократичною лігою Китаю;

– системи з домінантною партією, в яких, незважаючи на існування демократичних процедур та великої кількості партій, протягом багатьох років перемагає одна і та сама партія, яка домінує у всіх державних структурах. До них відноситься Японія, де домінантною партією більше ніж півстоліття виступала Ліберально-Демократична партія Японії;

– системи простого плюралізму – двопартійні системи, у яких дві великі партії змінюють одна одну і в умовах їх конкуренції жодна третя сила не має змоги здобути перемогу на виборах. Прикладом держави з такою партійною системою являються Сполучені Штати з їх Республіканською та Демократичною партіями;

– системи помірного плюралізму, які характеризуються постійною конкуренцією між трьома-чотирма партіями. Вони притаманні європейським країнам – Бельгії, Швеції, Німеччині тощо;

– системи крайнього плюралізму, в яких наявні понад п'ять партій. Ці системи проблематичні для формування стійких коаліцій, у них виникає поляризація партійного спектру. Подібна система була характерна для Італії на початку 1990-х років;

– атомізовані системи, де налічується понад восьми партій. В них відбувається розпилення політичного впливу, вони є нестійкими. Прикладом такої системи є партійна система Малайзії [163].

Крім цього, в своєму дослідженні Дж. Сарторі поділив партійні системи на доцентрові і відцентрові. До перших він відносив двопартійні системи та системи помірною плюралізму, що характеризуються виваженою політикою. До других – системи крайнього плюралізму та атомізовані системи, для яких характерним були екстремістський політичний курс, який часто паралізував діяльність уряду [162].

Крім цієї класифікації партійних систем ми проаналізували ще декілька менш відомих. Так дослідник Ж. Блондель у 1968 році, на 8 років раніше за Дж. Сарторі, висунув наступну класифікацію партійних систем: двопартійні системи (у США та Великій Британії); 2,5 партійні системи - з меншою третьою партією, у якій є коаліційний потенціал (у Канаді, Люксембурзі); багатопартійні з домінують партією (в Італії до 1990 року); багатопартійні системи без домінують партії (у Швейцарії, Фінляндії). За цією класифікацією Японію можна було б віднести до групи багатопартійних партійних систем з домінують партією, враховуючи той факт, що в японському Парламенті завжди була представлена певна кількість партій, однак політична влада зосереджувалася в руках ЛДПЯ [105].

Американські вчені Дж. Лапаломбара і М. Вейнер виділяли два основних типи партійних систем: конкурентні і неконкурентні, визначаючи основним критерієм ступінь конкуренції партій в боротьбі за владу. У свою чергу конкурентні партійні системи поділялися на багатопартійні, двопартійні та багатопартійні з однією панівною партією, до яких ми відносимо Японію [140].

Німецький дослідник К. фон Бойме класифікував партійні системи в залежності від кількості партій, які входили до складу Парламенту, та їх відносин при формуванні уряду. Він виділив, по-перше, двопартійні системи, зазначаючи, що вони значною мірою є абстракцією. По-друге, системи поляризованого плюралізму. До третьої групи відносилися

системи поміркованого плюралізму, які мали три підтипи: з фланговими партіями без коаліцій; з однією партією, яка мала стабільного партнера по коаліції; з великими коаліціями. Четверта група об'єднала системи гегемоніальної партії, де одна партія формувала уряд та могла бути відсторонена від влади лише широкою коаліцією [104]. Саме ця група найкраще характеризувала партійну систему Японії.

Американський політолог П. Ордушук поділяв партійні системи в залежності від кількості домінуючих партій в політичному просторі. Він виділив однополюсну систему, притаманну для Японії та Мексики; двополюсну систему, характерну для США та Великої Британії; багатопольсну систему, що функціонує в Бельгії, Німеччині та більшій частині європейських країн [155].

Цікавою нам здалася класифікація, яку дав дослідник П. Майр на основі кількісного критерію. Він виділяв систему великих партій, при якій дві найбільші партії разом отримують понад 80% місць у Парламенті; систему середніх партій, коли дві найбільші партії мають 65% місць, а 35% місць розподіляють між собою решта партій; систему малих партій, де дві найбільші партії отримують 42% місць, а 58% належать решті партій [144]. За цією класифікацією Японію з її домінуючою ЛДПЯ слід віднести до країн з партійною системою великих партій.

Крім цього, дослідник з Польщі Е. Вятр поділяв партійні системи на альтернативні та неальтернативні. До альтернативних він відніс системи, в яких хоча б одна група політиків, організована у вигляді політичної партії чи політичних партій, має шанс змінити правлячу групу. Неальтернативна партійна система передбачала, що жодне політичне угруповання не має ресурсів відсторонити правлячу політичну силу. В рамках альтернативної системи автор виділяв декілька видів. Серед них система багатопартійної

роздробленості, в якій жодна партія не має переваги, а влада реалізується коаліціями. Двоблокова система, де партії поділяються на два політичні блоки і між якими ведеться боротьба. І також двопартійна система, в якій хоча і існують малі партії, справжня боротьба ведеться між двома великими [16]. Японія тривалий час була країною з неальтернативною партійною системою.

Для ефективного вивчення партійних систем необхідно виділити ті основні критерії та властивості, за якими можна було б їх аналізувати та досліджувати. Цим питанням займалися такі дослідники як С. Ліпсент, С. Роккан, Я.-Е. Лейн, С. Ерсон, А. Лейпхарт, М. Лааксо, Р. Таагепер. Американський політолог С. Ліпсент та норвежський політолог С. Роккан сформулювали теорію формування партійних систем під впливом соціальних розколів. Основних розколів вони виділили чотири. Розкол між центром та периферією обумовлював формування регіональних партій, між державою та церквою – релігійних партій, між містом та селом – сільських партій, між власниками та робітниками – робочих та соціалістичних партій. Кожний з цих розколів призводив до розколу у суспільстві та визначав структуру підтримки партій. Основну роль у формуванні конкурентоспроможної партійної системи, на думку цих дослідників, зіграли еліти та їх стратегія мобілізації мас. Ці політологи висунули формулу, згідно якої кількість партій в партійній системі на одну більше ніж кількість розколів, однак зазначивши, що ця формула діє лише для стабільних демократичних режимів [54].

Дослідники Я.-Е. Лейн та С. Ерсон виділили п'ять основних вимірів, за якими можна досліджувати та порівнювати партійні системи окремих країн. Серед них, по-перше, дрібність або коливання у кількості та силі складових елементів партійної системи. По-друге, функціональна орієнтація, яка визначала різницю між традиційними

класовими, конфесіональними, етнічними, регіональними партіями. Крім того, важливу роль відігравала поляризація або ідеологічне коливання партій по осі «праві» та «ліві». Також було виділено радикальну орієнтацію, що визначалася наявністю та різницею у впливі крайніх «правих» та «лівих» партій. Серед факторів була виділена мінливість – різниця у сумарній мобільності партій. Саме в аналізі цих характеристик дослідники вбачали основну проблему вивчення партійних систем [139].

Американський політолог та фахівець у галузі порівняльних політичних досліджень А. Лейпхарт виділив наступні риси, притаманні партійній системі, за якими її можна аналізувати: мінімальні та виражені коаліції, тривалість існування уряду, ефективне число партій, кількість проблемних вимірів, непропорційність результатів виборів. Потім до них були додані такі критерії як рівень міжпартійної конкуренції та ступінь стійкості виборчих уподобань [143].

Дослідники М. Лааксо та Р. Таагепер у 1979 році ввели до політичної науки поняття індексу ефективної кількості партій, який отримав назву індекс Лааксо-Таагепера. Цей індекс показував кількість партій в партійній системі, їх відносну вагу та міг використовуватися для вивчення результатів партій на виборах та для розподілу місць [138]. Ефективне число партій було визнано найбільш простим способом вимірювання кількості партій та вподальшому використано А. Лейпхартом у порівняльній політології для дослідження електоральних та партійних систем й вимірювання рівня фрагментації партійної системи [51].

Важливість вивчення партійної системи обумовлена тими функціями, які вона виконує у суспільстві. Їх аналізу та класифікації були присвячені роботи таких дослідників як Б. Ісаєв, Дж. Лапаломбара, М. Вайнер. Зкрема, Б. Ісаєв виділив цілу низку функцій партійної системи, серед яких можна

виділити стабілізацію політичної системи та суспільства. Було доведено, що партії, які пов'язані взаємовідносинами та мають визначене місце та статус в системі, мають більш чітку лінію поведінки. Партійна система надає поміркованості та виваженості політичним відносинам, бо партії в системі більш передбачувані, помірковані, займають ближчі до центру позиції. Також до функцій партійної системи було віднесено узгодження та корегування урядового курсу. Крім цього партійна система має функції, пов'язані з її місцем у суспільстві. Вона виступає зв'язуючою ланкою між державою та громадянським суспільством, громадянським суспільством та політичними партіями, партіями та державними структурами. Вона виступає у якості однієї з ланок управління, виконує функцію зворотнього зв'язку в межах держави [31; 32].

Дж. Лапаломбара та М. Вайнер визначили функціями партійної системи легітимізацію управління, бо партійні системи уособлюють у собі демократичні принципи та участь народу в управлінні державою, національну інтеграцію, вирішення конфліктів в управлінні [140].

Досліджуючи партійні системи, ми дійшли до висновку, що їх ефективне вивчення неможливе без детального аналізу ключового структурного елементу, а саме політичної партії. У сучасній політичній науці існують дуже різні підходи до визначення поняття «політична партія». Основоположники теорії політичних партій, зокрема М. Острогорський, визначає партію як об'єднання громадян, яке не піддається зовнішньому впливу, оскільки воно суперечить загальному закону, тому держава, яка поважає основні права громадян, має ігнорувати партії [67]. На думку Р. Міхельса, партія є знаряддям, за допомогою якого одні люди утримують владу над іншими [59], а М. Вебер називає політичною партією організацію громадян, спрямовану на здобуття влади та посад [12]. Засновник сучасної партології М. Дюверже визначив партію як

організацію, яка має на меті завоювання влади та її реалізацію, спирається на підтримку широких верств населення, представляє обмежену частину громадян з певними інтересами [26].

Ідеологічний підхід до визначення використовує К. фон Бойме, який розуміє під партією групу громадян-однодумців, які діють спільно для досягнення спільних політичних цілей [104]. Електоральну характеристику використовує в якості основної у своєму визначенні Дж. Сарторі. На його думку, партія – це така політична група, яка активно бере участь у виборчому процесі та завдяки цьому має змогу висувати своїх кандидатів на державні і публічні посади [163].

Перелік характеристик використав для визначення партії Ж. Бурдо, серед них розвинена організаційна структура, яка охоплює суспільство по горизонталі та вертикалі; інформаційна та організаційно-пропагандистська діяльність; виховна функція, реалізація якої робить партію основним джерелом політичного персоналу [10].

Американські дослідники Дж. Лапаломбара та М. Вейнер у своїй роботі «Політичні партії та політичний розвиток» виділили чотири ознаки партії. По-перше, це стійка організація – партія діє протягом тривалого часу та переживає свого засновника. По-друге, вона має розгалужену організаційну структуру, що включає загальнонаціональну керівну ланку та регіональні, місцеві партійні організації, в ній наявні міцні зв'язки між центром та локальними структурами. По-третє, в партії спостерігається чітке прагнення керівництва до реалізації політичної влади. Четвертою ознакою можна виділити бажання завоювати якнайбільше число прихильників та забезпечити підтримку народних мас. На базі цих ознак дослідники дали наступне визначення партії – це структурована організація, яка прагне завоювати масову

підтримку населення, щоб прийти до влади та утримати її власними силами чи в рамках коаліції [140].

Український політолог Ю. Шведа виділив три підходи до розуміння терміну «партія». Філософсько-етичне розуміння стверджує, що партія – це природна форма об'єднання людей на основі певних принципів, спрямована на реалізацію певних цілей. Соціально-історичне розуміння визначає її як структурний елемент соціальної системи, колективну форму організації та інституалізації соціально-класової активності, фактор формування та вираження громадської думки та ідеологічних установок різних соціальних груп. Політологічне розуміння розглядає партію як елемент державно-політичної системи, щільно пов'язаної з державними та правовими інститутами [95].

Для нашого дослідження також важливо було звернути увагу на визначення терміну «політична партія», подане у «Законі про вибори» та «Законі про управління політичними фондами», що регулюють діяльність японських партій. Згідно з цими законами політична партія – це політична організація, яка має не менше п'яти представників в Палаті Представників чи в Палаті Радників або набрала не менше 2% голосів на попередніх загальнонаціональних виборах. Саме такому визначенню мають відповідати політичні партії в Японії, щоб мати змогу реалізувати свою основну мету – брати участь у парламентських виборах та боротися за владу [203; 227].

Враховуючи основні підходи до розуміння поняття партії в наукових колах та особливості японських реалій, ми визначили, що **політична партія** – це утворена на добровільних засадах політична організація, що має документально закріплений правовий статус, організаційну структуру, політичну платформу та відповідає певним характеристикам, які дають їй законне право брати участь у виборах різного рівня; вона є

провідником інтересів окремої частини громадян та своєю головною метою ставить здобуття й здійснення влади в державі.

Серед дослідників не існує єдиного підходу до визначення функцій політичної партії. Своє бачення цієї проблеми було запропоновано Дж. Сарторі, К. фон Бойме, П. Мерклом, М. Примушом. Дж. Сарторі приділив основну увагу боротьбі партії за політичну владу і на підставі цього виділяв наступні функції: здійснення добровільної участі громадян в політичному житті та виборах; соціальна та політична інтеграція громадян для досягнення загальної мети; посередництво у представленні інтересів різних соціальних груп; нейтралізація конфліктів; висловлювання волі більшості громадян; розробка політики та політичних рішень; підбір та формування політичних лідерів [162].

Німецький дослідник К. фон Бойме виділив чотири основні функції партії: визначення цілей, легітимізація певної спільноти у системі та вираження суспільних інтересів, мобілізація та соціалізація громадян, залучення еліти та формування уряду [104]. Інший німецький дослідник П. Меркл додав до класифікації К. фон Бойме ще функцію формування заходів для впливу партії на соціальну середу та вирішення внутрішніх партійних конфліктів і суперечок [147].

Сучасний український партолог М. Примуш серед основних функцій політичних партій виділяє боротьба за владу (електоральна діяльність та непарламентські методи боротьби – страйки, масові демонстрації), соціальне представництво, соціальну інтеграцію, розробку та здійснення політичного курсу, політичне рекрутування [73].

Спроби класифікувати партії за різними ознаками були зроблені М. Дюверже, О. Кірххаймером, С. Коеном, З. Нойманном. За особливостями організаційної структури та характером членства М. Дюверже виділив кадрові та масові партії. Кадрові партії виникли в умовах обмеженого виборчого

права. Вони прагнули не до розширення впливу, а до консолідації еліт, які впливають на виборців. Основний структурний елемент цих партій – місцеві комітети, ключовою функцією яких була організація передвиборчої кампанії. Кадрові партії не мали фіксованого членства та партійних внесків. Діяльність підпорядковувалася головній меті – перемозі на виборах, тому фокусувалася навкруги кандидата, ідеологічна платформа також була спрямована виключно на передвиборчу боротьбу [26].

Масові партії виникли в умовах загального виборчого права. Вони були орієнтовані на розширення кількості своїх членів та формування еліт з народу. Їх основу складали первинні організації, які були відкриті для нових членів. В цих партіях спостерігається жорстко фіксоване членство, членські білети та обов'язкові членські внески. Їм присутня складна ієрархічна структура, система управління, партійний апарат, велику роль відіграє партійна дисципліна, яка стосується усіх членів. Масові партії проводять постійну організаційну та ідеологічну роботу серед населення [26].

Дослідник О. Кірххаймер доповнив класифікацію М. Дюверже поняттям всеохоплююча (народна) партія, яка орієнтована на висловлювання інтересів дуже широких верств суспільства в незалежності від класових, майнових та інших відмінностей. Їй характерна змішана система устрою та партійного членства, низька залежність від конкретно сформульованої ідеології. Ці партії стали продуктом трансформації масових партій у XX столітті [136].

Також треба додати, що на сучасному етапі дослідники почали виділяти такий тип партії як гібридна. Вона поєднує традиційні політичні практики з елементами подієвого маркетингу, перформансу, епатажу для мобілізації прихильників. Ця партія створюється на базі неполітичних організацій, об'єднуючи представників різноманітних клубів за

інтересами, прихильників окремих блогів, членів певних інтернет-спільнот. Сучасний стан інформаційного суспільства сприяє розвитку неформальної політики та інституціональному оформленню гібридних партій, які претендують на роль сили, що зближить громадян та інститути, які виступають від їх імені. Вони тісно пов'язані з мережевою публічною політикою, де виникають нові структури такі як соціальні рухи, протестні спільноти, громадянська журналістика, та стають гібридними традиційні політичні інститути, що проявляється у вигляді мережевих політичних партій та некомерційних організацій [61, с.90-93].

У партійній системі сучасної Японії представлені в своїй більшості партії, які можна віднести до всеохоплюючих, однак з японською специфікою.

Американський дослідник С. Коен виділив п'ять типів партій. По-перше, це партії авангардного типу, які виникли у ході робітничого руху. Вони висувають високі вимоги до членів, мають жорстку партійну дисципліну, ведуть постійну роботу з соціальної просвіти серед членів. Після приходу до влади вони швидко бюрократизуються та стаються частиною адміністративної системи. По-друге, це виборчі партії, основною метою яких являються виборчі кампанії. Вони не мають фіксованого членства і партійних внесків, фінансові ресурси формуються з пожертв приватних осіб та компаній, активізують свою діяльність перед виборами. По-третє, парламентські партії, які схожі з виборчими, але охоплюють весь спектр парламентської діяльності. Ці інститути мають компактну організаційну структуру та органи управління, що функціонують постійно. Для їх внутрішньопартійного життя характерні різні течії та фракції. До четвертого типу належать партії-общини або партії клуби – масові організації, які поєднують громадян на принципах загальних поглядів та інтересів. Політична платформа для них не відіграє ключового

значення. Характерною рисою являється наявність невеликої кількості штатних партійних працівників, яка зростає під час виборчих кампаній за рахунок громадян, що працюють на громадських засадах. П'ята група об'єднує «карманні» партії – малочисельні організації, створені під конкретного лідера, які не мають чітко окресленої соціальної бази. Вони діють на рівні малого керівництва та лідера, що має необмежений вплив на політичну стратегію партії [48]. За цією класифікацією японські партії можна поділити на парламентські та «карманні» партії. До останніх ми віднесли нові правопопулістські партії, такі як «Партія Реставрації Японії», створена С. Ісіхара та Т. Хасімото, та «Партія надії» з лідером Ю. Коїке.

На партії індивідуального представництва та соціальної інтеграції поділяє партії дослідник З. Нойманн. В залежності від того, до якої групи відноситься партія, вона має певні функції. Партії індивідуального представництва характерні для суспільств з обмеженою участю населення в політичній сфері. Активність членів обмежена голосуванням, головна функція – відбір представників, які потім, користуючись своїм мандатом, не несуть ні перед ким відповідальності. Партіям соціальної інтеграції притаманний активний вплив на членів партії не лише в період виборів. Основними функціями таких партій є об'єднання тієї частини суспільства, інтереси якої вони відстоюють. Ці партії висувають більш високі вимоги до своїх членів. В залежності від жорсткості організації цього типу партії, вона може бути демократичною або тоталітарною [150]. Всі сучасні японські партії відносяться до партій соціальної інтеграції, які є демократичними за типом організації.

В політичній науці також існує поділ партій за ідеологією на праві, ліві та центристські [26]. Однак для японської партійної системи такий поділ традиційно не був характерним. Ліберально-Демократична партія Японії та її головний конкурент Демократична партія Японії ніколи не відрізнялися

чіткою політичною ідеологією. Умовно ЛДПЯ можна було віднести до партій з правим ухилом, а ДПЯ до партій з лівим ухилом, однак обидві вони були ближчими до центрizmu. Більш явний ідеологічний поділ простежувався в малих парламентських партіях: до правих партій можна віднести Нову Комейто та нові популістські партії, до лівих – Комуністичну партію Японії та Соціал-Демократичну партію Японії.

В залежності від розмірів партій М. Дюверже виділив мажоритарні, великі та малі. До мажоритарних партій відносилися ті, що мали абсолютну більшість у Парламенті або можливість її отримати. Подібні партії були виключенням для багатопартійних систем, однак являлися нормою для двопартійних, де частіше обидві партії були мажоритарними. Програма мажоритарних партій максимально реалістична, бо вона перевірена практикою. Будь-яка демагогія може виступити проти партії: акцент робиться не на теорію, а на практику. Великі партії діють в умовах багатопартійної системи, однак у них не має потенціалу стати мажоритарними. Правлять вони найчастіше в коаліційних кабінетах. Їх партійні програми не так залежать від дійсності, бо вони ніколи не отримують владу самостійно. Малі партії завжди виступають лише з функцією підтримки або влади, або опозиції, а у випадках невеликого кількісного розриву між більшістю та меншістю – у якості арбітру [26]. Враховуючи цей підхід, японські політичні партії можна було б класифікувати наступним чином: мажоритарні партії – Ліберально-Демократична партія Японії, великі партії – Демократична партія Японії, малі партії – всі інші японські партії.

У своїх дослідженнях М. Дюверже стверджував, що партії мають тенденцію до створення союзів заради досягнення власних цілей. Серед цих союзів можна виділити виборчі, парламентські та урядові. Перші створювалися на рівні

кандидатів, другі – на рівні депутатів, треті – на рівні міністрів. На парламентському рівні союзи створювалися як для підтримки уряду, так і проти нього. Вони могли мати характер одноразової коаліції чи довгострокового союзу зі спільними інститутами [26]. Прикладом довгострокової парламентської коаліції в Японії являвся союз ЛДПЯ та Нової Комейто, який ефективно функціонував з кінця ХХ століття.

При дослідженні партійної системи Японії ми відзначили важливість виборчої системи та її впливу на розбудову партійності. Поняття виборча система має вузьке та широке трактування. У вузькому сенсі виборча система являється тотожною електоральній формулі – правилу розподілу місць в Парламенті та визначення переможців у відповідних округах. Такої позиції дотримувалися дослідники Р. Таагепера і М. Шугарт [85]. У широкому сенсі виборча система – весь комплекс формальних та неформальних інститутів, пов'язаних з виборами. Саме так її визначають російські дослідники М. Постніков та В. Гельман [18].

Аналізуючи вибори у своїй роботі «Опис виборчих систем», Р. Таагепера і М. Шугарт говорять про те, що результати виборів залежать не лише від волевиявлення народу, але й від правил, за якими діє виборча система. Ключовими є питання підрахунку голосів та розподілу місць. Дослідники пропонували при визначенні виборчої системи враховувати такі складові: зміст голосу, величина округу (порядок підрахунку голосів), правило переведення отриманих голосів в мандати. Також вони наголошували на ролі пріоритетів у виборі виборчої системи: якщо пріоритетом є формування стабільного ефективного уряду, то перевага віддається мажоритарній системі, якщо в пріоритеті справедливе представництво в Парламенті всіх груп населення – використовується пропорційна система [85].

Політолог Р. Кац, проводячи дослідження виборчих та партійних систем, прийшов до висновку, що пропорційна система сприяє формуванню у партій більш радикальних позицій за політичними питаннями, а у двопартійних системах ідеологічні позиції партій поступово зближуються. Також він робив акцент на тому, що партії, які змагаються в малих округах, орієнтуються на лідера, а ті, що змагаються в великих округах, мають проблемну орієнтацію [135].

Українські дослідники Б. Райковський та М. Рибачук зазначають, що сьогодні виділяють три основних виборчих системи: мажоритарна – поділяється на плюральну (відносної більшості), власне-мажоритарну (абсолютної більшості), плюрально-мажоритарну (в два тури: перший – плюральний, другий – мажоритарний); пропорційна – за списками, без списків, квазіспискова; змішана – мажоритарна та пропорційна [74].

Також французький дослідник М. Дюверже вивів гіпотезу щодо взаємозалежності виборчої та партійної системи країни. Цю взаємозалежність було викладено у законах Дюверже. Вони звучать наступним чином: виборча система пропорційного представництва призводить до формування багатопартійної системи з незалежними та стабільними партіями; мажоритарна виборча система у два тури призводить до формування «м'якої» багатопартійної системи, для якої характерні альянси; мажоритарна виборча система з одним туром виборів призводить до формування двопартійної системи з чергуванням сильних партій [26].

Проаналізувавши зміни у конфігурації партійної системи Японії після виборчої реформи 1994 року, ми знайшли підтвердження цій гіпотезі. Так система єдиного голосу, який не можна передати при голосуванні в «середніх округах», що діяла до 1994 року, призводила до зростання тенденцій дроблення партій на фракції для отримання більшої кількості

місць в Парламенті (багатопартійність в середині однієї партії). Перехід до змішаної пропорційно-мажоритарної системи з голосуванням в «великих» та «малих» округах зробив неможливою міжфракційну боротьбу між кандидатами на виборах, що сприяло виникненню на політичній арені нових опозиційних сил, які склали конкуренцію ЛДПЯ (наприклад, створена у 1998 році Демократична партія Японії).

Таким чином, розглянувши основні концептуальні підходи до вивчення партійних систем та пов'язаних з ними понять в закордонній та вітчизняній політичній науці, ми дійшли висновку, що партійна система є складною поняттєвою категорією, яка тісно пов'язана з різними системами та підсистемами суспільства, і саме цей зв'язок є однією з її визначальних характеристик. Перші спроби дослідити феномен партійної системи були зроблені ще на початку ХХ століття такими дослідниками як М. Остроговський, М. Міхельс, М. Вебер, однак становлення партології, як окремої політичної науки, пов'язують з М. Дювердже та його роботою «Політичні партії» 1951 року.

При цьому треба зазначити, що на сучасному етапі так і не вироблено єдиного підходу до розуміння феномену партійної системи. Прихильники широкого підходу вважають будь-яку сукупність партій партійною системою, а послідовники вузького роблять акцент на тому, що не завжди між партіями є взаємозв'язок, а в разі його відсутності неможна говорити про існування партійної системи. Однак всі партологи згодні з тим, що партійна система – це підсистема політичної системи, саме тому в своєму дослідженні ми розглядали ці дві системи в сукупності.

Головним складовим елементом партійної системи являється політична партія. При великій кількості підходів до визначення цієї поняттєвої категорії, серед яких можна виділити ідеологічний, електоральний, функціональний, для

нашого дослідження важливим було врахувати японські реалії, саме тому при визначенні поняття «політична партія» ми спиралися на «Закон про вибори». Крім того, треба враховувати той факт, що японські партії не можна класифікувати за традиційним ідеологічним підходом на праві, ліві та центристські.

Проаналізувавши теоретичний доробок з питань, пов'язаних з вивченням партійних систем, ми виявили, що Японія впродовж тривалого часу відносилася до країн с партійною системою, в якій домінують роль відводилася одній партії. Однак поступово вона починає рухатися у напрямку до багатопартійності, чому сприяв цілий ряд факторів, у тому числі, і перехід до іншої виборчої системи. Було з'ясовано, що існує взаємозалежність між партійною та виборчою системами. Заміна на початку 1990-х років мажоритарної системи «середніх округів» на змішану виборчу систему зробила можливим формування сильної опозиційної сили на політичній арені Японії, що сприятиме розгортанню трансформаційних процесів в японській партійній системі і в подальшому.

1.2. Стан наукової розробки та джерельна база дослідження

Науковий доробок, присвячений питанню трансформації партійної системи Японії, було систематизовано за проблемним принципом та поділено на декілька груп. До *першої* відносяться роботи, присвячені теоретичним аспектам вивчення партійних систем. Теоретико-методологічні засади дослідження партій були закладені в працях М. Острогорського[67], Р. Міхельса [59], М. Вебера [12; 13]. З них ми отримали інформацію щодо розвитку політичної науки,

проаналізували перші підходи до визначення терміну партія, які стали основою для подальших досліджень у цій сфері.

Особливо важливим для нас було дослідження засновника партології М. Дюверже, який у своїй праці «Політичні партії» окреслив основні моменти щодо вивчення партій [26]. Його фундаментальна робота складалася з двох частин. Перша була присвячена політичним партіям, друга – партійним системам. Дослідник дав визначення термінам «партія» та «партійна система», розглянув історію створення партій та запропонував декілька класифікацій за різними принципами. Він встановив взаємозв'язок між партійною та виборчою системами, дослідив особливості партійних союзів та коаліцій [26]. Саме дослідження М. Дюверже сформувало теоретичну базу для подальшого розвитку партологічної науки та стало нам у нагоді при аналізі японської партійної системи та партій.

Враховуючи той факт, що партійна система невідривно пов'язана з політичною, важливими для нас були праці Д. Істона [34; 35], Г. Алмонда [2; 3; 99], К. Дойча [24; 25], які заклали фундамент для подальшого розвитку теорії політичних систем. Також треба відзначити роботи вітчизняних науковців в цій сфері, а саме праці С. Андрєєва [5], М. Анохіна [7], С. Галлея [17], С. Рутара [17], Н. Лузана [55], Ф. Кирилюка [66], І. Дзюбки [23], М. Горлача [20]. Їх науковий доробок дозволив нам сформувати власний підхід до визначення політичної системи та її співвідношення з партійною системою.

Треба відзначити, що поняття «партійна система» є дуже важливим в політології, саме тому йому приділяла увагу велика кількість дослідників. Серед них виділимо таких як П. Майер [144; 145], Я.-Е. Лейн [139], С. Ерссон [139], Е. Вятр [16], Ж.-Л. Кермонн [42], Г. Голосов [19], О. Кочетков [47], В. Коломейцев [45], С. Кавато [214-216]. Серед вітчизняних дослідників партійних систем слід відзначити М. Обушного [65],

М. Примуша[73], Н. Хому [91; 93], В. Якушика [72], А. Білоуса [9], Ю. Шведу [95]. Саме їхні праці дозволили нам сформувати теоретичну базу нашого дослідження.

Однією з ключових задач партології є класифікація партійних систем, бо саме це створює основу для подальшого їх вивчення. Цим питанням займалися такі дослідники як Дж. Сарторі [162; 163], Ж. Блондель [105], Дж. Лапаломбара [140], К. фон Бойме [104], П. Ордешук [155], Е. Вятр [16]. Особливо цікавим є кількісний підхід до класифікації партій в залежності від кількості місць в парламенті П. Майра [144; 145]. Спроби віднайти місце японської партійної системи серед цих класифікацій дали нам змогу краще зрозуміти її сутність.

Важливим питанням при дослідженні партій було також визначення та узагальнення критеріїв, за якими їх можна було б вивчати та аналізувати. Цими проблемами займалися Я.-Е. Лейн [139], С. Ерсон [139], А. Лейпхарт [143]. Цікава теорія про формування партійної системи під впливом соціальних розколів була висунута С. Ліпсентом і С. Рокканом [54]. На їхню думку, саме від соціальних розколів залежить конфігурація партійної системи, кількісний та якісний склад партій, їх підтримка з боку населення. М. Лааксо та Р. Таагепер зробили спробу проаналізувати партійну систему за допомогою математики [138]. Вони вивели формулу, яка отримала назву індекс ефективної кількості партій і знайшла активне застосування в порівняльних політологічних дослідженнях А. Лейпхарта [143]. Функції партійних систем стали предметом вивчення таких дослідників як Б. Ісаєв [31; 32], Дж. Лапаломбара [140], В. Меркл [147].

Також вивчення партійної системи неможливе без визначення поняття «політична партія». У сучасній науці немає єдиного підходу до його трактування, саме тому в своєму

дослідженні ми намагалися розглянути якомога більше різних підходів до цієї проблеми. Насамперед, ми проаналізували роботи М. Острогорського [67], Р. Міхельса [59], М. Дюверже [26], які є одними з основоположників політичної науки. Також розглянули різні підходи до визначення політичної партії – ідеологічний (К. фон Бойме) [104]; електоральний (Дж. Сарторі) [162; 163]; філософсько-етичний, соціально-історичний, політологічний (Ю. Шведа) [95]. Все це дозволило нам визначитися з поняттям «політична партія», яке б відповідало японським реаліям та дозволило б ефективно провести нашу розвідку. Важливими для розуміння сутності політичної партії стали для нас роботи, присвячені функціям політичних партій, таких авторів як Дж. Сарторі [163], К. фон Бойме [104], П. Меркл [147], М. Примуш [73], а також дослідження щодо класифікацій політичних партій О. Кірххаймера [136], С. Коена [48], З. Нойманна [150].

Також для більш повного розуміння процесів, що відбувалися в партійній системі, для нас було важливо вивчити її зв'язок з виборчою системою. Для цього нам у нагоді стали роботи Р. Таагепера [85], М. Шугарта [85], В. Гельмана [18], Б. Райковського [74], М. Рибачука [74], Р. Каца [135]. Таким чином, наукові роботи першої групи дали змогу сформуванню комплексне уявлення щодо теоретичного аспекту вивчення партійних систем та сформуванню категоріально-понятійний апарат дослідження.

До другої групи віднесено дослідження, присвячені партійній та політичній системам Японії та їх складовим. Серед них ми виділили роботи, що комплексно розглядають функціонування та розвиток партійної та політичної систем Японії. Це праці І. Цветової «Еволюція сучасної партійно-політичної системи Японії» [94], В. Єрьоміна «Політична система сучасного японського суспільства» [27], Г. Кьортіса

«Японський шлях в політиці» [113], які дали нам корисні відомості щодо структури та особливостей функціонування партійної системи Японії, основних тенденцій, притаманних японській політичній сфері на сучасному етапі. Вони дозволили нам сформулювати загальне уявлення щодо партійної системи Японії, яка являється об'єктом нашого дослідження.

Особливе значення для нашого дослідження мала робота Д. Стрельцова «Японія: політична модернізація Хейсей» [84]. В ній проблема розвитку партійної системи Японії розглядалася детально, починаючи з XIX століття. Серед основних етапів автор виділив епоху Мейдзі, післявоєнний період, період «холодної війни» та постбіполярну епоху. Автор детально розглянув зміни в політичній конфігурації Парламенту та органів місцевого самоврядування, особливості політичних змін у ідеологіях та практичній діяльності партій під впливом трансформацій, що відбувалися в суспільстві, політичні коаліції та політичну опозицію. Крім того, важливим для нас було те, що автор дав порівняльну характеристику політичним партіям Японії за такими пунктами як ідеологічне забарвлення, партійна організація, ставлення до японських традиційних цінностей. До того ж, в дослідженні крім великих японських партій розглядалися ще й нові політичні гравці, які заявили про себе на виборах до Палати Представників 2009 та 2012 років, визначалися їх походження та орієнтація в політичному просторі. Також для нашого дослідження було корисним те, що партійну систему Д. Стрельцов розглядав в контексті інших сфер суспільного життя. Особлива увага була приділена їй зв'язку з виборчою системою та характеристиці останніх тенденцій у настроях громадян. Тобто ця робота дала змогу комплексно розглянути партійну, політичну та виборчу сферу Японії, визначити причини та передумови сучасних трансформаційних процесів [84].

Трансформація партійної системи Японії розглядалася в роботах цілого ряду японських дослідників, серед яких можна виділити К. Кавамура та його дослідження «Трансформація японської партійної системи та функція головної опозиційної партії», «Сучасна японська партійна система та парламентська політика: від ЛДПЯ до ДПЯ» [218; 219]. В них проаналізовані процеси, які відбувалися в сучасній партійній системі, та їх вплив на практичну реалізацію влади Парламентом. Особлива увага приділена функціонуванню партійної системи та Парламенту після приходу до влади у 2009 році ДПЯ та визначені основні зрушення у цій сфері. Ці наукові напрацювання були для нас особливо важливими, бо в них був зроблений аналіз зародження трансформаційних процесів в японській партійній системі.

Дослідник С. Кавато розглянув зрушення у партійній системі Японії через ті зміни, що відбувалися у її складових компонентах, вивчивши партії та міжпартійні відносини. Цим питанням присвячені його роботи «Нова редакція сучасних політичних партій та виборів» [214], «Японська державна система та партійна політика» [215], «Двопартійна система – що це?» [216], в яких проаналізовані нові тенденції у сфері партій та партійної системи Японії, розглянуті можливі варіанти трансформації японської партійної системи та реальність встановлення в Японії дієвої двопартійної системи. Вони цікаві для нас тим, що розглядають японські підходи до можливих сценаріїв розвитку партійної системи Японії.

Цікавою для нашого дослідження була робота Х. Муракамі «Демократична партія – 2012. Вибори до Палати Представників та двопартійна система» [240]. У ній особливості зрушень у партійній сфері після відсунення ЛДПЯ у 2009 році розглянуті в контексті діяльності Демократичної партії Японії та поступового руху країни у напрямку формування двопартійності. Автор висунув тезу про те, що прихід ДПЯ до

влади у 2009 році являється продуктом реформування законодавства, що регулює діяльність партій, у 1994 році та введення в Японії системи одномандатних округів. Ним детально проаналізовані основні причини та передумови розвитку трансформаційних процесів в партійній сфері Японії, у тому числі велику увагу автор приділив виборам до Палати Представників 2012 року, визначивши основні нові моменти, характерні для цих виборів: виникнення нових опозиційних партій, серед яких особливе місце зайняла «Партія Реставрації Японії», та стрімке здобуття ними популярності у суспільстві, що дало змогу за результатами перших же виборів, в яких вони брали участь, сформувати третій полюс в японській політиці. Крім того Х. Муракамі розглянув варіанти майбутньої еволюції японської партійної системи та висунув три можливі сценарії подальшого розвитку відносин у таборі опозиції – об'єднання ДПЯ з лівими силами; об'єднання правих сил, таких як «Партія Реставрації Японії» та «Ваша партія»; об'єднання двох найбільших опозиційних партій – ДПЯ та «Партії Реставрації Японії».

Також дослідник у своїй роботі використав широкий та різноманітний статистичний матеріал, результати чисельних соціологічних опитувань громадської думки, залучення яких дозволило нам сформувати повну та об'єктивну картину виборів до нижньої палати Парламенту 2012 року та охарактеризувати, які результати та наслідки вони мали [240]. Саме практичний характер цієї роботи став нам у нагоді при вивченні особливостей електоральної поведінки виборців та порівнянні рівня популярності партій на регіональному та національному рівні, дозволив прослідкувати за розвитком партійної системи Японії в контексті змін електоральних вподобань виборців.

Окремо треба відзначити дослідження українських науковців, присвячені аналізу партійної системи Японії. Це

насамперед роботи Н. Хоми [90; 92] та Т. Сергієнко [81], в яких проаналізовано японську партійну та політичну системи на різних етапах розвитку. Важливим в цих працях для нас було те, що вони являються однією з перших спроб у вітчизняній науці дослідити партійну систему Японії та визначити характерні особливості її еволюції.

Важливу роль для нашого дослідження також відіграли роботи, присвячені розвитку політичних партій в Японії. Наприклад, праця О. Сенаторова «Політичні партії Японії: порівняльний аналіз програм, організації та парламентської діяльності (1945-1992)» дозволила нам простежити за розвитком японських партій у другій половині ХХ століття [78]. Корисним для нас був аналіз рівня підтримки партій з боку населення, політичних конфігурацій, які виникали в Парламенті на різних етапах. Це дало змогу дослідити процес становлення гегемонії ЛДПЯ в політичному житті країни та вивчити зміни рівня її підтримки з боку електорату в різні історичні періоди, визначивши, що саме поступове зменшення довіри до ліберал-демократів зробило можливим відсторонення ЛДПЯ від влади, хоча і нетривале, та формування уряду «семипартійною коаліцією» на початку 90-х років ХХ століття [78].

Велике значення для нашої розвідки також мали праці, присвячені особливостям функціонування провідних японських партій, а саме ЛДПЯ та ДПЯ. Ліберально-демократична партія Японії та її внутрішньопартійна структура детально розглянуті в роботі К. Кавамура «Управління псевдокоаліційного уряду: фракції та комітети Ліберально-демократичної партії» [217]. Автор проаналізував механізми внутрішньопартійного регулювання, особливості відносин між фракціями всередині ЛДПЯ. К. Кавамура висунув тезу про те, що ЛДПЯ по своїй структурі більш нагадує не партію, а міжпартійну коаліцію, в якій суб'єктами виступають окремі

фракції, кожна з яких має свої політичні інтереси та принципи, просуває до влади своїх кандидатів. Однак при цьому всі вони підпорядковані загальнопартійним інтересам, бо тільки їх спільна реалізація дозволяє партії, а з нею і фракціям, утримати владу [217]. Д. Стрельцов у роботі «Система домінантної партії в Японії: деякі уроки історичного досвіду» дав ґрунтовний аналіз електоральній політиці ЛДПЯ. Були досліджені особливості проведення виборчої політики в різних округах, визначені основні електоральні групи, на які спирається ЛДПЯ (так звані «тверді голоси») та механізми впливу на них, розглянуті зміни в електоральній політиці, до яких змушена вдаватися ЛДПЯ на сучасному етапі, щоб зберегли свої позиції в оновленій партійній системі Японії [83].

Демократична партія була проаналізована в роботах Д. Стрельцова «Демократична партія Японії: особливості організаційної структури та ідеології» [82] та Є. Молодякової «Демократична партія Японії: шлях до влади» [60]. Авторами були розглянуті передумови створення ДПЯ, основні етапи її історичного розвитку, охарактеризована внутрішньопартійна структура та політична ідеологія. Важливим для нас став комплексний підхід до вивчення цієї партії, який дав змогу сформувати загальне уявлення про основного конкурента ЛДПЯ на політичній арені, з діяльністю якого дослідники пов'язували можливість формування двопартійної системи в Японії.

Важливими при вивченні трансформації партійної системи Японії для нас також стала праця Дз. Като «Конкуренція за владу: партійні перебіжчики як засіб трансформування партійної системи Японії» [134], яка дозволила розглянути партійну систему Японії через призму особистісного фактора, та робота М. Коборі «Порівняння англійського та японського популізму: неоліберальна

особливість популізму в Японії» [211], яка дала змогу визначити характерні особливості, присутні японському популізму.

Таким чином, дослідження цієї групи дозволили детально та з різних позицій проаналізувати особливості розвитку партійної системи Японії і діяльності японських політичних партій, що сприяло досягненню завдань нашої розвідки.

Третя група містить праці, присвячені особливостям виборчого процесу в Японії. Вони для нас важливі тому, що вивчати трансформацію партійної системи держави неможливо відокремлено від виборчого процесу, бо саме вибори стають тим індикатором, який свідчить про зміни у конфігурації партійної системи, та дають змогу партіям досягти своєї основної мети – отримати владу. Перш за все необхідно відзначити роботи, які розглядають виборчий процес з юридичної точки зору. Серед них праці В. Курицина [50], А. Сенаторова [80], І. Гурєєвої [21], М. Мурамацу [149], Х. Отаке [156]. Ці автори досліджували проблеми сучасного конституційного права Японії та в рамках нього розглядали нормативне регулювання виборчої сфери.

Окремо виділимо роботу В. Батуренко, присвячену виборчому праву Японії – «Виборче право та вибори в Японії на прикладі парламентських виборів» [8]. У ній детально розглянуті японська виборча система, особливості формування та еволюції законодавства у цій сфері, проаналізовані парламентські вибори з позиції їх юридичної регламентації. Саме ці роботи дали нам змогу дослідити нормативну базу, на якій ґрунтується та функціонує сучасна японська виборча система, що у свою чергу невід’ємно пов’язана з партійною та політичною системами, що можуть або розвиватися та еволюціонувати в межах чинних в державі правових норм, або своєю трансформацією призводити до реформування нормативно-правової сфери.

Проблемі функціонування та еволюції японської виборчої системи присвячені роботи Т. Кузнецової «Виборча система Японії» [49], М. Пантелеєвої «До питання про становлення виборчої системи в Японії» [69], Р. Сато «Характер виборчої системи у сфері світобудування» [184], А. Селігмана «Нова виборча система Японії: що змінилося» [164]. В цих дослідженнях проаналізована нова японська виборча система, яка функціонувала з 1994 року після введення змішаної системи голосування та введення одномандатних виборчих округів, визначені її основні позитивні сторони та проблеми, приділена увага особливостям електорального процесу, явці виборців, визначені основні тенденції розвитку цієї сфери. Ці роботи стали для нас тією теоретичною базою, через призму якої ми розглянули основні тенденції, що проявлялися на парламентських виборах в Японії.

Також корисною для нашої розвідки була робота С. Ріда «Виборчі стимули та партійні уподобання» [158], в якій проаналізовано електоральний процес в Японії та досліджено електоральну політику й основні механізми впливу на виборців, що використовують японські партії. Можливості реформування виборчої системи на сучасному етапі розглянуті Н. Ікеда в роботі «Інтернет-голосування може реформувати демократію» [119]. Автор дослідив позитивні та негативні наслідки використання новітніх інформаційних технологій в сфері виборів, що стало в нагоді для нашого дослідження, враховуючи тенденцію до активізації використання партіями у своїй діяльності нових технологій.

Загалом, саме науковий доробок цієї групи дозволив нам вивчити взаємозв'язок між партійною та виборчою системами, визначити його роль у трансформації японської партійної системи.

До четвертої групи віднесено роботи з проблем державного управління, економічного та соціального розвитку

Японії. До досліджень, присвячених питанню державного управління в Японії, можна віднести роботу М. Анисемцева «Еволюція системи виконавчої влади та державно-адміністративного управління Японії в 1990-х – 2000-х рр.» [6], яка сформувала уявлення про нюанси функціонування сфери державного управління в Японії. В ній була проаналізована структура виконавчої влади в країні на різних рівнях, механізми діяльності ключових органів виконавчої влади, адміністративна структура Японії в контексті реалізації державного управління. Н. Гурєєва в своєму дослідженні «Парламент Японії» розглянула діяльність основного законодавчого органу Японії, його склад, регламентацію та особливості діяльності, роль партійного компонента в забезпеченні його ефективної діяльності [21]. Враховуючи той факт, що саме боротьба за владу є основною рущийною силою для партій, ці дослідження були корисними для нас, бо дали змогу вивчити ті державні структури, через які партії можуть цю владу реалізувати, та довести, що особливості устрою цієї сфери суспільного життя впливають на діяльність партій, формування їх пріоритетних завдань та електоральної політики.

Розвиток партійної сфери тісно пов'язаний з особливостями економічної та соціальної сфери, бо негаразди в цих сферах життя одразу впливають на політику. Соціально-економічні особливості розвитку Японії були розглянуті в дослідженнях К. Ямагуті «Втрачене двадцятиліття – що було втрачене» [213] та А. Садахіро «Втрачене двадцятиліття: деякі питання пов'язані з заробітною платою та цінами» [287]. В цих роботах досліджувалися основні тенденції соціально-економічного розвитку Японії в період 1990-х – 2000-х років, який отримав назву «втрачене двадцятиріччя», та його вплив на сучасне становище в Японії. У роботі І. Тімотіної «Рівень соціально-економічного розвитку Японії у міжнародному порівнянні та новий вектор економічної стратегії» [87]

соціально-економічна сфера розглянута в контексті загальносвітових тенденцій. Крім того, було визначено місце Японії серед інших країн та проаналізована сучасна японська економічна та соціальна стратегія, її можливі наслідки для країни в майбутньому. Ці роботи були цікаві нам перш за все тому, що саме соціально-економічний розвиток є основним каталізатором розвитку політичної та партійної сфер. Їх вивчення дало можливість прослідкувати взаємозалежність між зростанням кризових явищ в соціально-економічній сфері та змінами у рівні стабільності партійної системи.

Важливими для нас були також дослідження, присвячені розвитку японської економіки. Це роботи О. Леонтєвої «Економіка Японії у 2012-2013 роках: новий курс економічної політики» [52], О. Ніколаєва «Японська економіка: деякі характерні риси та показники» [63], В. Сміла «Японська економіка 2012: чисельні виклики» [165], які дали нам комплексний аналіз економічної ситуації в Японії після світової фінансової кризи, що призвела не лише до економічних потрясінь в Японії, але й сприяла відстороненню від влади ЛДПЯ та приходу до влади демократів. Крім того, вони дозволили оцінити економічне становище країни в період правління ДПЯ та перші роки після повернення ЛДПЯ у 2012 році. Це дало змогу більш об'єктивно оцінювати партійні програми та стратегії японських партій, аналізуючи їх успіхи та поразки.

Нові тенденції в розвитку японської економіки, які відбуваються в рамках запровадження кабінетом С. Абе стратегії розвитку, що отримала назву «абеноміка», досліджені в роботах М. Такеші «Три стріли абеноміки і майбутні виклики» [205], А. Сюдзі «Абеноміка, швидкий макроекономічний аналіз» [238]. Ці дослідження дали нам змогу отримати інформацію щодо розвитку японської економічної сфери на сучасному етапі та у найближчих

перспективах, а також порівняти її з офіційною інформацією різних партій та зробити прогноз щодо можливого впливу економічної сфери на подальший розвиток партійної системи.

Таким чином, роботи з цієї групи дозволили комплексно вивчити фактори, які впливали на трансформацію партійної системи Японії, простежити зв'язок між партійною системою та різними сферами суспільного життя країни.

Джерельна база дослідження включала джерела японською та англійською мовами, серед яких також було виділено декілька груп. До першої групи віднесено нормативно-правові акти, що формують законодавчу базу функціонування партійної системи. Ключовим документом являється Конституція Японії 1947 року [46], бо саме її підпорядковані всі інші закони в державі, і сфера діяльності партій не є виключенням. Крім того, в ній дано визначення поняттю Парламент, окреслено термін дії Палати Представників та Палати Радників, регламентовано виборчий процес та особливості виборів при достроковому розпуску Парламенту, що є поширеним явищем для Японії.

Основним законом, що регулює партійну систему, являється «Закон про вибори» 1950 року [203], який з поправками діє до сьогодні. Він складається з 17 розділів, які регламентують всі аспекти виборчого процесу. Визначено кількість депутатів, особливості їх обрання, поняття «політична партія», окреслено виборчі округи. Особливу увагу приділено процедурі виборів та виборчим кампаніям. Регламентація є дуже детальною – уніфіковано перелік механізмів агітації та агітаційна продукція, яка повинна мати певні технічні характеристики. Крім того, окреслені механізми штрафів за порушення норм виборчого процесу та процедура розгляду суперечок. Також закон визначає перелік внесків, які мають право отримувати партії, регламентує пожертви та витрати [203]. «Закон про вибори» є дуже детальним та не дає

можливостей по-різному його трактувати. Саме тому він став тим нормативним підґрунтям, на яке ми спиралися у процесі вивчення японської партійної системи.

Однак фінансові аспекти діяльності партій, які у всіх країнах є однією з основних складових для можливих корупційних скандалів, вимагають більш детального регулювання. Саме тому вони додатково регламентуються «Законом про політичні фонди» 1948 року [227], який встановлює розміри та порядок надання грошових внесків, порядок фінансової звітності. В цьому законі визначені поняття «прибутки» партії, «внески або членські внески», «пожертви на політичну діяльність», «витрати» партії. Він регламентує механізми керування політичними фондами та порядок проведення аудиту. Поправки до цього закону 1994 року та 2000 року повністю заборонили прямі пожертви депутатам – тепер всі внески спрямовуються виключно в політичні фонди та політичні партії, які в свою чергу мають фінансувати кандидатів. При чому на ці внески встановлюється жорсткий ліміт, який різниться в залежності від структури та статусу організації, кількості доходів та кількості членів тощо. Крім того, визначаються міри покарання за порушення його положень [227].

Паралельно з приватним фінансуванням партій у 1994 році формується система фінансування партій з боку держави, яка регламентується «Законом про державні субсидії політичним партіям» [224]. Цей закон стосувався виключно парламентських партій. У ньому прописані вимоги до пакета документів, які має надати партія, що претендує на політичні субсидії, визначено принцип розрахунку розмірів фінансування, процедура перерахування субсидії у випадку розколу або злиття партій та формат фінансової звітності.

Ці закони були корисними для нашого дослідження, бо дали змогу дослідити особливості процедури фінансування

японських партій та визначити його вплив на політику партії в умовах розгортання процесів трансформації в партійній системі.

Також при вивченні можливостей залучення досвіду японської партійної системи в Україні нам стали у нагоді ті закони, які складають правове підґрунтя функціонування українських партій, серед них закони «Про вибори народних депутатів в Україні» [28], «Про політичні партії в Україні» [30], «Про запобігання корупції» [28]. Порівняльний аналіз японського та українського законодавства в партійній сфері дав нам змогу визначити та сформулювати рекомендації, які було б корисні для удосконалення українського законодавства.

В цілому, джерела першої групи дозволили проаналізувати законодавче підґрунтя функціонування партійної системи Японії та визначити, як зміни у партійній та політичній системах знайшли відображення на законодавчому рівні.

До другої групи джерел віднесено документи політичних партій, серед яких було виділено дві підгрупи. До першої включено установчі партійні документи, які визначають основи функціонування партії. Серед них найважливішими являються статuti партій, які є обов'язковим елементом для всіх політичних організацій. Саме в статуті прописуються мета партії, її штаб-квартира, визначається внутрішньопартійна структура політичної організації, порядок створення регіональних утворень, обрання керівництва партії, затвердження рішень за ключовими питаннями, наприклад, з приводу прийняття бюджету. Також визначаються вимоги до членів партії, їх права, обов'язки та види покарань за порушення партійної дисципліни [108; 141; 192; 202; 255; 262].

Великі партії мають крім статуту ще й інші правові положення, наприклад, «Правила обрання голови партії» у Ліберально-Демократичної партії та Демократичної партії Японії [107; 193]. Вони додатково роз'яснюють правові аспекти

окремих напрямків діяльності партій, визначають детальні правила для окремих ситуацій. Ці джерела були цікавими для нас перш за все тому, що являлися нормативною основою для діяльності партії, правилами гри, які вона сама для себе визначила. Порівняння статутів окремих партій дало змогу краще зрозуміти їх походження та історію. Було визначено, що поява додаткових положень на певних етапах розвитку партій свідчило про їх якісні зміни, які впливали як на саму партію, так і на партійну систему взагалі.

До другої підгрупи ми віднесли документи, в яких визначаються основні моменти партійної ідеології. В залежності від розмірів та суспільної ваги партії, це може бути як один документ, так і декілька. У Ліберально-Демократичній партії політичні засади діяльності викладені у «Декларації про створення партії» [199], «Платформі» [253], «Характері партії» [199], «Місії партії» [199], «Політичній платформі» [252]. У Демократичній партії перелік документів, пов'язаних з партійною ідеологією, дещо менший – «Основна філософія» [103] та «Основна політика» [102]. Створена у 2012 році «Партія Реставрації Японії» свою політичну платформу виклала у «Вісім пунктів модернізації» [267], які одночасно стали і її передвиборчим маніфестом.

Треба зазначити, що ситуація, коли політична платформа являється у той же час і передвиборчим маніфестом, є поширеною для нових опозиційних партій, які почали з'являтися починаючи з 2009 року. Та все ж таки для ключових політичних гравців, таких як ЛДПЯ, ДПЯ, Нова Комейто, які мають політичну історію та традиції, передвиборчі маніфести являються окремими партійними документами. Вони розробляються на базі політичних платформ, однак при цьому є більш пристосованими до чинних реалій та мають більший зв'язок з дійсністю, бо в них знаходять зображення найбільш актуальні проблеми та питання, характерні для суспільства на

той час, коли пишеться маніфест. Саме передвиборчі маніфести стали для нас основним джерелом, яке дало змогу проаналізувати трансформацію політичних позицій та підходів різних партій протягом досліджуваного нами періоду [182-183; 188-189; 201; 225; 228; 234; 241-245; 273].

Ці джерела дали змогу дослідити основні засади діяльності політичних партій, особливості політичного курсу, вивчити пропозиції, з якими партії йшли на вибори та сформувані уявлення щодо ідеологічної складової політики японських партій.

Третю групу джерел склали документи статистики та дані результатів соціологічних досліджень. Серед статистичних даних перш за все треба виділити дані результатів виборів. Основним джерелом інформації відносно результатів виборів та особливостей розподілу голосів і місць у Парламенті для нас стали такі інформаційні видання як «Йоміурі сімбун» [206-207; 281-282] та «Асахі сімбун» [208; 178-179], які являються двома з п'яти великих національних газет Японії та найбільшими центрами в Японії, що спеціалізуються на соціологічних опитуваннях. Для нашого дослідження вивчення суспільної думки було дуже важливим, бо саме воно робило розвідку більш об'єктивною.

Особливо інформативними для нас виявилися дослідження «Йоміурі сімбун» та «Асахі сімбун» щодо питань, пов'язаних з рейтингами урядів та розподілом передвиборчих уподобань електорату. Враховуючи той факт, що ці організації проводять опитування на регулярній основі, зібрана ними інформація давала змогу простежити динаміку змін громадської думки відносно ключових питань, пов'язаних з партійною системою. В результаті аналізу даних, отриманих під час попередніх опитувань, та даних голосування на виборах, ми побачили, що в більшості випадків попередні опитування

являються доволі точним джерелом інформації щодо розподілу вподобань електорату.

Дані про конфігурацію місць у Парламенті в певний період часу надають офіційні сайти Палати Представників та Палати Радників. Ця інформація була для нас корисною, бо в японському Парламенті існує тенденція до переформатування політичних сил вже після виборів, яка включає перехід депутатів з однієї партії до іншої (особливо це стосується молодих партій). Інформація про якісний склад Парламенту у різні періоди дала змогу проаналізувати основні тенденції в партійному житті на рівні вищого законодавчого органу.

Джерелом статистичної інформації щодо динаміки розвитку різних сфер суспільного життя Японії стали щорічники Статистичного бюро Міністерства адміністративних справ та інформації [167]. Вони відзначалися детальною подачею інформації за всіма напрямками суспільного життя та прогнозами щодо можливого розвитку показників у тій чи іншій сфері. Це стало нам у нагоді при вивченні передумов розвитку трансформаційних процесів в партійній системі та їх співвідношення з розвитком інших сфер суспільного життя.

Важливою для нашого дослідження стала також аналітична інформація Міністерства адміністративних справ та інформації щодо явки виборців [280]. У звітах цього міністерства детально розглядається динаміка активності електорату, починаючи з післявоєнного періоду і до сьогодення. При цьому інформація додатково подається у віковому розрізі. Це дало нам змогу вивчити, які вікові групи електорату являються більш активними, як змінилася активність виборців за останні півстоліття, зробити висновки, щодо залежності між станом партійної системи та рівнем електоральної активності.

При аналізі економічної сфери корисними стали звіти японської Торгової палати [159] та Всесвітнього банку [109], з

яких ми отримали ключові показники щодо розвитку економіки Японії, такі як рівень, якісна та регіональна структура експорту та імпорту, динаміка ВВП. Матеріали «Організації економічної співпраці та розвитку» дали змогу вивчити основні показники соціального розвитку країни, у тому числі індекс кращого життя [152]. Також при дослідженні соціальної сфери корисною була інформація Міністерства освіти, культури, спорту, науки та технологій Японії стосовно питань, пов'язаних з освітою, культурою та туризмом, у тому числі кількісні показники [229].

Джерела цієї групи характеризуються потужністю та щільністю інформації та дозволили вивчити особливості розвитку японського суспільства, простежити динаміку змін та з'ясувати вплив соціально-економічних процесів на трансформацію партійної системи.

До *четвертої* групи джерел були включені промови та заяви політичних діячів та офіційних осіб, розміщені в періодичній пресі, інтернет-ресурсах, на офіційних сайтах політичних партій та їх офіційних акаунтах у соціальних мережах. Одним з джерел цієї інформації стали національні газети «Йоміурі сімбун», «Асахі сімбун», «Майнічі сімбун», перевага яких була не тільки в оперативній подачі інформації, але й у наявності сторінок в інтернеті, що робило доступ до них простішим.

Також важливим джерелом інформації для нас стали офіційні сайти партій, які на сьогодні є у кожній політичній організації. Саме з них ми мали можливість отримувати інформацію відносно всіх сфер діяльності партії та останню інформацію щодо заходів, які організовує чи в яких бере участь партія або її члени. Крім цього, джерелом оперативної інформації були соціальні мережі. На сучасному етапі всі політичні організації та політики мають офіційні сторінки в різних соціальних мережах, які регулярно оновлюються, тому

сьогодні це найшвидший спосіб отримання інформації. У своєму дослідженні ми використовували інформацію з таких соціальних мереж як «Фейсбук» та «Ютуб». Основною особливістю цих джерел була їх оперативність та суб'єктивний характер подачі інформації. Вони дали змогу простежити особливості застосування японськими партіями нових комунікаційних механізмів у реалізації власної електоральної політики, що також стало проявом партійних трансформацій.

Таким чином, проаналізувавши та систематизувавши наукову літературу з досліджуваного питання, ми дійшли висновку, що вона є доволі широкою, тому логічним було виділити в ній декілька груп: роботи, присвячені теоретичним аспектам вивчення партійних систем дослідження; праці, в яких вивчаються партійна та політична системи Японії та їх складові; дослідження, що характеризують особливості виборчого процесу в Японії; науковий доробок з проблем державного управління, економічного та соціального розвитку Японії.

Також аналіз наукової літератури дозволив стверджувати, що попри накопичений солідний та ґрунтовний науковий доробок, трансформація партійної системи Японії не стала предметом спеціального дослідження. Наша розвідка була першою спробою у вітчизняній науці комплексно дослідити партійну систему сучасної Японії. Враховуючи, що предмет нашого вивчення були партійні процеси саме на сучасному етапі, велика роль в дослідженні була відведена роботі з джерелами. Використання широкого кола джерел, у тому числі тих, що були введені в науковий обіг вперше, дало змогу всебічно дослідити японську партійну систему та трансформаційні процеси, що в ній відбувалися, та сприяло проведенню комплексної наукової розвідки на належному рівні.

РОЗДІЛ 2.

ПАРТІЙНА СИСТЕМА ЯПОНІЇ НАПЕРЕДОДНІ ВИБОРІВ ДО ПАЛАТИ ПРЕДСТАВНИКІВ 2009 РОКУ

2.1. Чинники розвитку партійної системи Японії

На партійну систему будь-якої країни впливає ціла низка чинників. Аналізуючи партійну систему Японії напередодні виборів до Палати Представників 2009 року та враховуючи тісний взаємозв'язок партійної та політичної системи, ми розглянули ключові фактори, під впливом яких вона сформувалася, особливу увагу приділивши державному устрою країни, політичній культурі, виборчій системі, економічним та соціальним складовим.

Аналізуючи особливості державного устрою Японії, треба відзначити важливу роль Конституції, яка була прийнята 3 листопада 1946 року та набрала чинності 3 листопада 1947 року [46]. Ця Конституція є другою в історії Японії – перша була прийнята у 1889 році та втратила чинність після Другої світової війни та окупації країни союзниками. Особливістю Конституції 1947 року був той факт, що вона була розроблена за участю американських фахівців та містила багато принципів англосаксонського права [116]. Відповідно до неї, Японія є конституційною парламентською монархією, однак при цьому влада імператора зведена до мінімуму – він, згідно до 1 статті Конституції, є символом держави та єдності народу [46].

В Японії існує традиційний поділ влади на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову. Стаття 41 японської Конституції визначає, що Парламент є вищим органом державної влади та єдиним законодавчим органом в державі. Він складається з двох палат: Палати Представників та Палати Радників. Термін повноважень членів Палати Представників

складає чотири роки, членів Палати Радників – шість років, при цьому половина з них переобирається кожні три роки. Відзначається також, що одна і та сама особа не може бути членом обох палат одночасно [46].

Структурні особливості японського Парламенту стали причиною виникнення такого політичного феномену як «перекручений парламент» – ситуації, при якій основні політичні конкуренти контролюють по одній палаті Парламенту. Він виник у 2007 році, коли за результатами виборів до Палати Радників більшість у верхній палаті японського Парламенту отримала Демократична партія Японії, що значним чином ускладнювало діяльність Ліберально-Демократичної партії Японії напередодні виборів до Палати Представників 2009 року.

Щодо особливостей діяльності Парламенту, то чергові сесії скликаються один раз на рік, хоча Кабінет Міністрів може прийняти рішення про скликання позачергової сесії Парламенту. Якщо Палата Представників розпускається – це може відбутися за рішенням Кабінету Міністрів, то у термін 40 днів мають бути проведені вибори, а у термін 30 днів після виборів сформовано новий Парламент. При розпуску Палати Представників припиняє засідання і Палата Радників, яку розпустити неможна. При цьому Кабінет Міністрів може скликати її на надзвичайну сесію. Однак рішення, які вона прийме, будуть тимчасовими і втратять силу після обрання нової Палати Представників, яка може ці рішення і не ухвалити. Палати обирають Голову та посадових осіб, які проводять засідання, коли присутні не менше однієї третини депутатів [46].

Виконавча влада реалізується Кабінетом Міністрів. Його очолює Прем'єр-міністр, кандидатура якого висувається резолюцією Парламенту з-поміж його членів. Прем'єр-міністр призначає та знімає з посад міністрів (більшість яких має бути

призначена з членів Парламенту). Судова влада належить Верховному суду та судам нижчих інстанцій [46].

За способом внесення змін та поправок Конституція Японії є жорсткою. По-перше, внесення змін можливе тільки з ініціативи Парламенту, при цьому для внесення поправок необхідна згода двох третин загального числа членів кожної з двох палат. По-друге, прийнята поправка має пройти ратифікацію шляхом ухвалення або на національному референдумі, або новим складом Парламенту, утвореним після проведення загальнонаціональних виборів. При цьому саме Парламент обирає спосіб ратифікації. Затверджені поправки негайно оприлюднюються імператором в якості складової частини Конституції. Саме державний устрій, особливості якого були визначені в Конституції, став підґрунтям для формування партійної системи Японії після Другої Світової війни [46].

Вивчаючи партійну систему Японії, ми з'ясували, що важливим елементом, який вплинув на формування японської партійної системи, була її політична культура. Вона мала цілу низку притаманних виключно їй особливостей, які впливали на всі сфери японського життя. Однією з особливостей японської політичної культури було поєднання традиційних та ліберальних цінностей. Демократія в Японії мала значний національний відтінок і поєднувала у собі патріархальність устрою японського суспільства з демократичними принципами. Японська політична культура вдало асимілювала запозичені традиції. Другою особливістю була низька довіра до виборних органів влади у порівнянні з бюрократичними структурами. Подібна ситуація брала свій початок ще в довоєнний період. Післявоєнні партії так і не змогли стати масовими, а населення вважало, що бюрократія є більш грамотною і провідною частиною суспільства. При цьому японці не були схильними до критики влади, являлися лояльними до її рішень та відкритими до пошуку компромісу [88, с.301].

Також особливим проявом політичної культури був процес голосування. Серед японців існувала тенденція віддавати голос за ту політичну силу, яку підтримувала їх соціальна спільнота, тобто голосування було певним суспільним обов'язком перед колективом, а не механізмом вдоволення власних інтересів. Крім того, важливою складовою японської політичної культури була ідеологія державного націоналізму, яка визначала загальнонаціональні інтереси держави та консолідувала народ [88, с.302].

Досліджуючи партійну систему Японії, ми виявили, що сучасному японському суспільству, незважаючи на його традиційність, притаманні різні типи політичної культури, які характеризують різні групи населення. Ми виділили чотири типи політичної культури, які співіснують в японському суспільстві. Перший тип – це консервативна політична культура, основними рисами якої являються колективність та ієрархія. Рішення приймаються колективно з урахуванням інтересів всієї соціальної групи, а основними носіями цієї культури є люди похилого віку та жителі сільської місцевості. До другого типу відноситься клієнтська політична культура, для якої характерна низька політична участь та висока довіра до влади. Кількість її носіїв, до яких в основному відносяться так звані «білі комірці» – службовці різних типів та рангів, в останні десятиліття зменшується, бо існують тенденції до зростання недовіри до влади. Третім типом являється ліберальна політична культура, яка прийшла ззовні після війни та укріпилася завдяки тотожності основним консервативним японським цінностям. Вона є офіційною в японському суспільстві та являє собою суміш західного лібералізму та японського традиціоналізму. Також можна виділити нову політичну культуру, носіями якої є люди молодого віку, з високим рівнем освіти та фінансово забезпечені. Вона характеризується популярністю не політичних партій, а

громадських організацій, які займаються вирішенням конкретних проблем, низькою довірою до влади, аполітичністю, прихильністю до індивідуалізму та відмовою від голосування [88, с.300-301].

Також фактором формування японської партійної системи була виборча система, що функціонувала в країні. Процес проведення парламентських виборів в Японії мав свої історичні особливості. У 1889 році вперше було прийнято «Закон про вибори», який встановив в країні виборчу систему «малих округів» [69, с.127]. Внаслідок реформи 1900 року паралельно з «малими» були введені ще й «великі округи», однак у 1919 році майже повністю повернулася система «малих округів». Врешті-решт, врахувавши всі недоліки «малих» та «великих» округів, у 1925 році була встановлена виборча система на принципах «середніх округів» (вибори проводилися в 130 округах, кожен з яких делегував до Парламенту від двох до шести депутатів). Вона з невеликою перервою (у 1946 році була спроба повернутися до «великих округів», однак вже у 1947 році від неї відмовилися) функціонувала до 1994 року, коли була проведена політична реформа та внесені поправки до виборчого закону [69, с.130-131]. З цього часу в Японії функціонує комбінована виборча система.

До Палати Представників 300 депутатів обирається за одномандатними округами, а 180 депутатів в округах пропорційного представництва за партійними списками [116, с.4]. Кількість одномандатних округів дорівнюється кількості депутатів, які за ними обираються. Кандидатів у малих округах могли висувати не тільки партії – допускалися і позапартійні кандидати. Встановлення одномандатних округів скасувало практику висування декількох кандидатів від однієї партії в одному окрузі, яка раніше активно використовувалася ЛДПЯ, бо зважаючи на те, що переможець в окрузі може бути тільки один, конкуренція між членами однієї партії не мала

сенсу. Також це робило малі округи вигідними саме великим партіям з більшою електоральною підтримкою, бо в нових умовах друге місце вже було поразкою [233]. Ці округи також породили таке явище як загублені голоси. Зважаючи на те, що перемогу здобував лише один кандидат від округу, волевиявлення громадян, які голосували за іншого кандидата, залишалося неврахованим.

Округів пропорційного представництва було одинадцять і вони мали різну кількість мандатів у нижній палаті Парламенту: Хоккайдо (префектура Хоккайдо) – 8 мандатів; Тохоку (префектури Аоморі, Івате, Міягі, Акіта, Ямагата, Фукусіма) – 14 мандатів; Північний Канто (префектури Ібаракі, Тотігі, Гунма, Саїтама) – 20 мандатів; Південний Канто (префектури Тібі, Канагава, Яманаші) – 22 мандати; Токіо (префектура Токіо) – 17 мандатів; Хокуріку – Сінетцу (префектури Ніігата, Тояма, Ісікава, Фукуї, Нагано) – 11 мандатів; Токай (префектури Гіфу, Сізуока, Аїчі, Міе) – 21 мандат; Кінкі (префектури Сіга, Кіото, Осака, Хіого, Нара, Вакаяма) – 29 мандатів; Тюгоку (префектури Тотторі, Сімане, Окаяма, Хіросіма, Ямагуті) – 11 мандатів; Сікоку (префектури Токусіма, Кагава, Ехіме, Коті) – 6 мандатів; Кюсю (префектури Фукуока, Сага, Нагасакі, Кумамото, Оїта, Міязакі, Кагосіма, Окінава) – 21 мандат [116, с.11].

В округах пропорційного представництва кандидати висувалися виключно політичними партіями, а депутатські мандати розподілялися за заздалегідь встановленими списками у відповідності до відсотка голосів, який набрала партія. Враховуючи той факт, що не заборонялося висувати одного й того самого кандидата як в одномандатному окрузі, так і окрузі пропорційного представництва, досить поширеним, особливо для великих партій, було явище, коли кандидат, програвши у своєму окрузі, проходив до Парламенту за партійними списками. Такі кандидати отримали назву в

японській пресі депутати-зомбі (зомбі гіін) [204]. В результаті цього явища окремі малі округи мали декілька своїх представників в Парламенті – переможця за кількістю голосів та переможеного, який потрапив до Парламенту за партійними списками [185].

Верхня палата японського Парламенту або Палата Радників включала 242 депутати: із загальної кількості 146 депутатів обирається в округах, які співпадають з 47 префектурами, 96 депутатів обирається за пропорційними списками в загальнонаціональному окрузі. Тобто, кожні три роки переобиралося 73 депутати за префектурними округам та 48 за партійними списками. Префектурні округи мали різну кількість представників – ця цифра коливалася від 1 до 5 депутатських мандатів в залежності від густоти населення, а 32 префектурних округи з 47 являлися одномандатними [116, с.4].

Однак це не вирішувало проблему рівнозначної представленості регіонів у верхній палаті Парламенту, враховуючи велику різницю у заселеності префектур. Кількість населення, яке представляє депутат від густонаселеної префектури могла в п'ять-шість разів перевищувати кількість населення, інтереси якого представляв депутат з малонаселеної префектури [57]. В результаті цього партія, яка сумарно набрала більше голосів, могла отримати менше місць в Парламенті.

Особливістю балотування до Палати Радників був і той факт, що на відміну від виборів до Палати Представників, один і той же кандидат не міг бути висунутий як кандидат від префектурного округу, так і як кандидат за партійними списками. Тобто вибори до Палати Представників виключали поширену під час виборів до нижньої палати Парламенту реанімацію переможеного кандидата [49].

Необхідно також зазначити, що починаючи з прийняття нової Конституції Японії у 1947 році, лише один раз вибори до

Палати Представників проводилися у зв'язку зі спливанням терміну депутатських повноважень. Усі інші рази вибори призначалися у зв'язку з розпуском Парламенту. Практика дострокового розпуску Парламенту в Японії стала своєрідною традицією. Вона використовувалася як для закріплення позицій правлячої сили, так і як спосіб виходу з політичної кризи в умовах падіння рейтингу уряду (паралельно з розпуском Кабінету Міністрів) [76].

Також одним з вагомих чинників розвитку політичної та партійної систем країни була її соціально-економічна сфера. Побачити цей взаємозв'язок ми змогли на прикладі Японії у другій половині ХХ століття. Сталий розвиток економічної системи звів до мінімуму можливість соціальних потрясінь та створив умови для політичної стабільності, яка проявилася в одноосібній гегемонії Ліберально-Демократичної партії Японії в житті країни. Однак крах «економіки мильної кулі», яка впродовж тривалого часу демонструвала ефективні результати, та чисельні політичні скандали ознаменували початок періоду нестабільності у соціально-економічному та політичному житті японців. Спроби вивести економіку у позитивну динаміку впродовж 90-х років ХХ століття не увінчалися успіхом, а невеличке зростання ВВП у 1997-1998 роках знову змінилося різким падінням [1].

Треба зазначити, що саме зростання ВВП, перш за все, асоціювалося в Японії з економічним та соціальним добробутом, і тому являлося одним з важливих компонентів політичної свідомості. Це пов'язано з тим, що після Другої світової війни японський ВВП зростав надзвичайно швидкими темпами, і цей період в історії країни був періодом економічної, політичної та соціальної стабільності. Однак для економіки Японії на рубежі тисячоліть характерним стало зменшення темпів зростання внутрішнього валового продукту: якщо у

1980-х роках зростання було 50%, то у 1990-х – 17%, а у першому десятилітті 2000-х воно складало лише 7,3% [165].

Крім того, намагання держави грошовими вливаннями підтримати фінансову систему в період економічних кризових явищ наприкінці ХХ – початку ХХІ століть призвело до зростання державного боргу – у 2005 році він становив вже 191% від ВВП [118]. Цікаво, що переважна більшість державного боргу фінансувалася коштами всередині країни – в основному коштом депозитів у японських банках та збережень приватних домогосподарств. Активи домогосподарств Японії являлися другими за розмірами у світі – 2008 році вони склали 27,9 трильйона доларів, 60% від них знаходилися в фінансових активах, третина – в землі [1]. Однак у той же час спостерігалася тенденція до зменшення збережень домогосподарств: якщо у 1994 році прибутки домогосподарств склали 10% на рік, то у 2001 році – 5%, а у 2006 році – лише 1,1%. Подібна тенденція до збідніння домогосподарств ускладнювалася процесами старіння нації, які вели з одного боку до збільшення кількості пенсіонерів, які є статею витрат для держави, а з іншого – до зменшення кількості людей працездатного віку, що виступають основними платниками податків. Все це створювало умови, в яких державі ставало все складніше покривати державний борг із внутрішніх ресурсів [165].

Також важливим показником стабільного розвитку економічної сфери Японії завжди вважалась її торговельна діяльність, особливо враховуючи той факт, що енергетична сфера Японії надзвичайно залежала від імпорту енергоносіїв. При цьому треба зазначити, що після нафтових криз 1970-х років країна взяла курс на зменшення залежності від нафти, диференціацію джерел енергії та розвиток енергозаощадження, в результаті чого доля залежності від нафти впала з 75,5% у 1973 році до 49% у 2005 році. Важливо також зазначити, що

характерною рисою японської торговельної сфери являлося позитивне торгове сальдо, тобто перевищення експорту над імпортом – 2004 році профіцит складав понад 110 мільярдів доларів. Однак при цьому треба зауважити, що у 2000-х роках почала спостерігатися поступова тенденція до зменшення торгового профіциту [167, с.75].

Негативні тенденції в японській економічній сфері були посилені кризовими явищами, які у 2007 році намітилися у світовій економіці, а саме зростанням цін на нафту та сировину, загостренням проблем іпотечного кредитування в США. Крах у вересні 2008 року великої американської компанії цінних паперів Lehman Brothers став початком першої фінансової кризи епохи глобалізації, яка болюче вдарила по всім країнам. Спочатку криза розгорнулася у японській фінансовій сфері, потім перекинулася у реальні сектори економіки та зачепила приватні домогосподарства. Наприкінці 2008 року – початку 2009 року збитки банків та страхових компаній склали близько 60 мільярдів доларів. Компанії, що працювали у виробничій сфері, втратили за цей час 24 мільярди доларів. У 2008 році було зафіксовано 12 тисяч банкрутств. Кодування Токійської біржі Ніккей впали на 43%, обсяги виробництва скоротилися на 3,4% у 2008 році та ще на 22% у 2009 році. Розміри продажів впали на 20%, експорт скоротився на третину, замовлення на будівництво – на 15%, рівень реальних заробітних плат та рівень споживання домогосподарств знизився на 5%, інвестиції компаній – на 15%. Тобто ситуація в соціально-економічній сфері була складною, що призводило до політичної нестабільності та зростання недовіри до правлячих політичних сил [165].

Треба також відзначити важливість для нашого дослідження такого поняття як структура економіки країни, яка впливає не лише на особливості економічного розвитку, але й на політичну та партійну сфери через структуру

електорату. В японській економіці, починаючи з 1990-х років спостерігалася загальносвітова тенденція до зростання ролі сфери послуг серед інших галузей економіки. Якщо на початку 1990-х років у цій сфері було зайнято близько 60% населення, то у 2000 році вона охоплювала 65% населення, а у 2005 році – майже 69% (див. Додаток Є).

У видобувній та оброблювальній промисловості навпаки існували тенденції до зменшення відсотку зайнятого населення. Так у 1990 році в оброблювальній промисловості працювало 33,5% населення, у 2000 році ця цифра скоротилася до 29,5%, а у 2005 році – до 26,4%. Ще більш негативна тенденція спостерігалася у видобувній промисловості. За пару десятиліть кількість зайнятих у цій сфері робітників скоротилася майже вдвічі: у 1990 році у видобувній промисловості працювало 7,2% населення, а у 2005 році зайнятих у цій галузі робітників залишилося лише 4,9 % (див. Додаток Є). Крім того, починаючи з 1990-х років, існувала тенденція до зменшення кількості працівників, зайнятих у сільському господарстві, а саме з 4,1 мільйона у 1995 році до 3,4 мільйона у 2005 році. При цьому, необхідно відзначити тенденцію до старіння робітників цієї сфери. Люди віком понад 65 років у 1995 році складали 43,5 % фермерів, а у 2005 році ця цифра досягла вже 58,2 % [167, с.29].

Зауважимо, що з початком світової фінансової кризи актуалізувалося питання безробіття. Після того, як кількість безробітних досягла рівня 5%, проблема, раніше нехарактерна для Японії, стала вагомою складовою суспільного життя та почала впливати на всі його сфери. Взагалі, треба зазначити, що всі ці зміни в структурі зайнятості населення негативно впливали перш за все на рівень підтримки провідної політичної сили Японії – ЛДПЯ, яка традиційно спиралася на підтримку сільського населення, промислових корпорацій, профспілок робітників тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що партійна система держави має тісний зв'язок з іншими сферами суспільного життя. На особливості стану партійної системи впливає цілий ряд факторів, серед яких можна виділити внутрішні (політичні, економічні, соціальні, демографічні, культурні тощо) та зовнішні (геополітичне становище, виклики безпеці тощо).

Серед основних факторів формування японської партійної системи ми виділили наступні. По-перше, це державний устрій, закріплений в Конституції Японії, який визначає структуру та особливості формування головного законодавчого органу країни. По-друге, це політична культура, з характерними для японців консервативністю, традиційністю, перевагою інтересів групи над приватними інтересами. По-третє, змішана виборча система, яка була запроваджена в Японії у 1994 році та передбачала заміну середніх округів на одномандатні округи та округи пропорційного представництва. Це, з одного боку, ліквідувало конкуренцію в округах між представниками однієї партії, а з іншого, породила таке явище як депутати-зомбі та нерівнозначне представлення інтересів виборців в Парламенті.

Проаналізувавши особливості партійної системи Японії напередодні виборів до Палати Представників 2009 року, ми дійшли висновку, що вона є результатом тих процесів, які відбувалися в цій сфері протягом останніх декількох десятиліть. Ключовою рисою, як партійної, так і політичної сфери на цьому етапі було зростання кризових явищ та тотальне розчарування виборців в Ліберально-Демократичній партії Японії, яка була провідною політичною силою в Японії, починаючи з 50-х років ХХ століття.

У цих умовах фактори, які раніше були запорукою стабільності, навпаки стали дестабілізуючими. Втрата позицій ЛДПЯ призвела до виникнення так званого «перекрученого парламенту», який блокував нормальну роботу законодавчої

гілки влади. Поділ країни на виборчі округи під впливом демографічних та міграційних процесів вже не відповідав дійсності та не міг забезпечити справедливе представлення інтересів громадян, що також вело до зменшення довіри до партій. Зміни в політичній свідомості, особливо серед молоді, та в соціальній структурі суспільства зробили традиційну електоральну політику неефективною. Крім того, світова фінансова криза 2008 року, активізувавши негативні тенденції в економічній сфері Японії, посилила і соціальні негаразди, що сприяло подальшому зростанню рівня невдоволеності чинними партіями.

2.2. Правове регулювання діяльності японських партій

Партійна система Японії, як і будь-яка інша сфера життя, регулюється цілою низкою законів, правових документів та поправок. Серед основних законів в цій галузі слід визначити наступні: «Закон про вибори» 1950 року, «Закон про регулювання політичних фондів» 1948 року, «Закон про державні субсидії політичним партіям» 1994 року. Саме вони дають визначення політичній партії як політичній організації, яка має п'ять або більше представників в Парламенті (в Палаті Представників – для виборів в Палату Представників, та в Палаті Представників чи в Палаті Радників – для участі у виборах до Палати Радників), або набрала не менше 2% на останніх загальнонаціональних виборах. Таке визначення обмежує коло політичних утворень, які можуть брати участь у національних виборах, впливаючи таким чином на особливості розвитку партійної системи Японії.

При аналізі законодавства, що регулює функціонування партійної системи Японії, в якості базового ми виділили саме

«Закон про вибори» 1950 року. Він складається з 17 розділів та регламентує усі аспекти виборчого процесу [203]. Кількість депутатів в Палаті Представників та Палаті Радників і особливості їх обрання визначаються у першому розділі Закону. Для забезпечення виборчого процесу в Японії функціонує Центральна виборча комісія та виборчі комісії на місцях. Комітет Центральної виборчої комісії складається з п'яти представників, які призначаються Прем'єр-міністром на основі голосування Парламенту. При цьому в його складі не має бути більше трьох представників від однієї партії. Існують резервні члени Центральної виборчої комісії, які мають у випадку чогось замінити основних. Термін повноважень членів Центральної виборчої комісії – три роки, для резервного члена термін повноважень той самий, що і для члена комісії, якого він заміняє. У випадку розпуску Парламенту Центральна виборча комісія зберігає свої повноваження поки новообраний Парламент не затвердить нову Центральну виборчу комісію. Крім Центральної виборчої комісії виборами займаються Міністерство адміністративних справ та комунікацій, Національна виборча рада, виборчі комісії префектур. Проведення виборів забезпечує прокуратура та органи спільної безпеки [203].

Також Закон чітко регламентує право громадян обирати та обиратися. Згідно з другим розділом Закону право голосувати мають всі громадяни Японії, які досягли віку 20 років. Право балотуватися в депутати громадяни Японії отримують починаючи з 25 років до Палати Представників, з 30 років до Палати Радників, з 25 років до Ради префектури, з 30 років на пост губернатора префектури, з 25 років в раду муніципалітету, з 25 років в мери. Не мають права голосувати засуджені та ув'язнені, які не відбули повністю термін покарання. Особи, які були засуджені за корупцію та махінації з політичними

фондами, не мають права голосувати ще 5 років після відбуття покарання [203].

Виборці голосують згідно з виборчими списками, які уточнюються чотири рази на рік – у березні, червні, вересні та грудні. У списках обов'язково має бути повне ім'я виборця, адреса, стать, дата народження. Якщо адміністративна одиниця, де мешкає виборець, розділена на декілька виборчих округів, то виборець відносить тільки до одного з них. Людина, яка досягла виборчого віку, має зареєструватися у муніципалітеті, її ім'я з'явиться в списку у термін від одного дня до одного тижня. Муніципалітет також здійснює реєстрацію виборців, які перебувають за кордоном – тоді у списках має бути вказана остання адреса проживання перед від'їздом. Вік та обмеження для тих, хто перебуває за кордоном, такі ж самі, як і для всіх інших (розділ 4) [203].

Згідно зі статтею 31 розділу 5 дата виборів встановлюється за тридцять днів до спливання повноважень законодавчого органу попереднього скликання. Це стосується як Палати Представників та Палати Радників, так і місцевих виборів. Позачергові вибори проходять через сорок днів після розпуску Парламенту. У цих моментах «Закон про вибори» спирається на положення Конституції [46].

Що стосується особливостей процесу голосування, то треба зазначити, що один виборець має один голос, однак голосує за двома бюлетенями – за кандидата за одномандатним округом та за партію в окрузі пропорційного представництва, якщо це вибори до Палати Представників. На виборах до Палати Радників виборець паралельно голосує в загальнонаціональному окрузі пропорційного представництва та за префектурним виборчим округом [203]. Виборчі дільниці відкриваються о сьомій годині ранку та зачиняються о восьмій вечора. Якщо людина сама не в змозі проголосувати, її допомагають представники виборчої комісії: один заповнює

бюлетень, інший засвідчує, що голосування проходить без порушень волевиявлення виборця [203].

Право брати участь у виборах як до Палати Представників, так і до Палати Радників мають політичні партії. Партія, яка іде на вибори, повинна мати статут, штаб-квартиру, юридичну адресу. Кандидатури за малими округами та округами пропорційного представництва подаються до Міністерства адміністративних справ та комунікацій до встановленої дати. Не можуть балотуватися в депутати члени виборчих комісій та представники їх родин [203].

Усі кандидати, які мають бажання балотуватися в депутати, мають внести певну суму. Вона різниться, зважаючи на те, на яку посаду претендує кандидат. Так, наприклад, кандидати в депутати за малим виборчим округом до Палати Представників, за префектурним округом до Палати Радників та на пост губернатора вносять 3 мільйони ієн, кандидати до ради префектури – 600 тисяч ієн, до міської ради – 500 тисяч ієн, у мери міста – 2 мільйони ієн. Що стосується виборів за округами пропорційного представництва як до Палати Представників, так і до Палати Радників, то за кожного кандидата партія, від якої він балотується, має внести суму у розмірі 6 мільйонів ієн [203].

У розділі 13 «Закону про вибори» також дуже детально розписані вимоги до передвиборчої кампанії. Передвиборча кампанія до Палати Представників триває 12 днів, до Палати Радників – 17 днів. Визначено, що списки кандидатів за одномандатними округами та партійні списки за округами пропорційного представництва мають бути передані до виборчої комісії у визначений час. Чітко визначається коло осіб, які не мають права брати участь у передвиборчій кампанії. Це перш за все члени виборчих комісій всіх рівнів, судді, прокурори, поліція, податківці. Крім того, адміністративні службовці та посадовці фінансових корпорацій, представники

органів місцевої влади. Представникам другої групи забороняється також давати рекомендації кандидату, використовуючи своє посадове становище, на власні кошти організувати передвиборчу кампанію, випускати газети та іншу агітаційну продукцію, бути спонсорами. Ці обмеження спрямовані перш за все на те, щоб не допустити ситуації, коли кандидат стане провідником інтересів певної фінансової структури, а вибори перетворяться на фінансове змагання між провідними корпораціями. Крім того, не можуть брати участь у передвиборчій кампанії особи, позбавлені права голосу, та ті, хто не досяг віку, який дозволяє голосувати [203].

Обмежуються і технічні засоби, які може використовувати кандидат. В префектурних та одномандатних виборчих округах допускається використання одного автомобілю, одного корабля, одного гучномовця. В пропорційних округах можна використовувати всього по два. Тобто, максимально урівнюються можливості кандидатів вести передвиборчу кампанію в незалежності від того, яким ресурсом володіє кожен з них та яка партія стоїть за кожним окремим кандидатом. Чітко регламентується і друкована продукція як у кількісних, так і у якісних характеристиках. Ця продукція надається кандидатам безкоштовно [203].

Також у передвиборчій кампанії можуть використовуватися газети, радіо, телебачення, інтернет та електронна пошта, але для кожного виду передачі інформації існують свої правила та обмеження. Кандидати користуються радіо та телевізійним ефіром безкоштовно, органи місцевого самоврядування також безкоштовно розміщують в газетах інформацію про кандидатів та вибори, у тому числі про місце та час їх проведення. Однак все це виключно у визначених межах та термінах. Партії випускають брошури зі своєю програмою: вони можуть бути друкованими та паралельно розміщуватися на сайті партії. Заборонено використовувати для агітації

рекламу на повітряних кулях, неонових вивісках, рекламних дисплеях тощо. Зустрічі кандидатів можуть проводитися лише у наступних приміщеннях: школах та громадських центрах; аудиторіях, які належать органам місцевої влади; місцях, визначених виборчою комісією. В інших місцях проводити зустрічі заборонено [203].

Тобто, цей Закон спрямований на уніфікацію передвиборчої кампанії та створення рівних умов для всіх кандидатів, тому в ньому дуже детально прописаний кожен крок. Однак на практиці виходить, що представники нових маловідомих партій не можуть швидко привернути до себе увагу виборців креативними методами, бо вони обмежені у засобах та часі, а представники великих партій, які і так мають вплив та широко відомі населенню, в особливих та надзвичайних способах ведення передвиборчої кампанії не мають потреби.

Всі доходи та витрати, пов'язані з виборами та передвиборчою кампанією, також строго контролюються. За рухом коштів слідкує скарбник партії. Він веде бухгалтерську книгу, де фіксує всі кошти та пожертви, які надійшли на передвиборчу кампанію, вказує особу, яка їх перерахувала, її адресу, суму. Якщо пожертви були надані не у формі грошових активів – то вказується їх ринкова вартість. Також документуються всі витрати, зазначається, куди та на кого були використані гроші [203].

Якщо хтось не згоден з тим, як проходило голосування, він може протягом 14 днів подати скаргу до виборчої комісії. Якщо її не вдовольнять, то протягом 21 дня людина має право звернутися до виборчої комісії префектури та подати письмову скаргу. У випадку непогодження з рішенням виборчої комісії, протягом 30 днів з отримання повідомлення про її рішення, громадянин має право звернутися до суду [203].

Дуже детально цей Закон розглядає види покарань за різні порушення на виборах. Міра покарання може коливатися від кількох сотень ієн штрафу до позбавлення волі в окремих випадках до шести років. Наприклад, спроби посадових осіб та членів вибіркових комісій впливати на результати голосування караються позбавленням волі до чотирьох років, несанкціоноване відкриття урни для голосування – трьома роками позбавлення волі та штрафом 500 тисяч ієн. Також заборонено приносити на вибіркові ділянки зброю, як вогнепальну, так і холодну – за це передбачено позбавлення волі до двох років та штраф 300 тисяч ієн. Існують покарання і за неправильне ведення передвиборчої кампанії. Наприклад, позбавленням волі до трьох років та штрафом 500 тисяч ієн караються наступні порушення: отримання коштів на передвиборчу кампанію в обмін на надання донорам державних пільг, майнових переваг, товарів; залучення до передвиборчої кампанії зацікавлених шкіл, храмів, компаній, профспілок, муніципальних об'єднань; використання посадових повноважень для отримання коштів. Покарання збільшується до 4 років позбавлення волі та одного мільйона ієн штрафу, якщо ці порушення були скоєні особами, які займають наступні посади: кандидат на державну службу, голова виборчої комісії, скарбник [203].

Досліджуючи партійну систему, ми дійшли до висновку, що одним з найважливіших питань залишається питання фінансування політичних партій. Сфера фінансування передвиборчої кампанії – це та сфера, в якій виникає найбільша кількість порушень і з якою пов'язані чисельні скандали у японській (і не лише японській) політиці. Саме тому фінансовий аспект регулюється не лише «Законом про вибори», але й ще двома законами – «Законом про регулювання політичних фондів» [227] та «Законом про державні субсидії політичним партіям» [224].

Політичні фонди (за визначенням «Закону про регулювання політичних фондів») – це політичні організації, метою яких є збір коштів. Вони можуть створюватися як фракціями та партіями, так і окремими депутатами. Враховуючи той факт, що депутатам довгий час не заборонялося мати по декілька політичних фондів, між якими розподілялися пожертви з метою неперевищення встановлених обмежень, це створювало умови для розвитку корупції в японській політичній сфері. Кінець 80-х-початок 90-х років ХХ століття ознаменувався великою кількістю скандалів, які стосувалися високопосадових членів парламентських партій та були пов'язані з фінансовими порушеннями та махінаціями. Це змусило піти на реформування політичної системи. У 1994 році були прийняті перші поправки, які обмежили пожертви окремим депутатам та зробили спробу направити фінансування безпосередньо до партії. А вже у 2000 році кількість політичних фондів для збору коштів, які міг мати кандидат, обмежили до одного та заборонили корпоративні пожертви окремим кандидатам [84, с.157].

Одним з найважливіших питань залишалося питання керування політичними фондами та аудит. Інформація про внески згідно до «Закону про регулювання політичних фондів» мала зберігатися протягом трьох років. Кожен філіал партії розглядався в фінансових питаннях як окрема політична організація. Проводити аудит у політичному фонді могла лише особа, яка відноситься до наступних категорій: адвокат, бухгалтер, податковий аудитор. Ці функції не могла виконувати особа, яка була позбавлена волі та ще не пройшло три роки з моменту її звільнення [227].

Також для контролю за діяльністю фондів був створений спеціальний комітет – Комітет з контролю за політичними фондами. Він визначав політику фондів, питання, пов'язані з проведенням аудиту та його принципами, проводив навчання,

визначав випадки порушень. Цей Комітет складався з п'яти осіб. Вони обиралися серед тих, у кого був необхідний досвід роботи. Кандидатури пропонувалися Парламентом та затверджувалися Прем'єр-міністром. Не допускалося, щоб три і більше членів комітету були представниками однієї партії. Це правило мало на меті запобігання можливим випадкам корупції [227].

Термін повноважень Комітету з контролю за політичними фондами становив три роки. Однак, якщо Парламент був розпущений, Комітет зберігав свої повноваження доки новий Парламент не ухвалить новий склад Комітету. Голова обирався серед членів Комітету і надалі Комітет скликався саме Головою. Комітет з контролю за політичними фондами мав повноваження у будь-який час вимагати від адміністративних органів всю необхідну інформацію, яка стосується фінансів партій [227].

Закон визначав, що внески не має права приймати ніхто, окрім політичних партій та політичних фондів, та досить детально визначав розміри цих внесків. Так від фізичної особи допускалося не більше 2 мільйонів ієн на рік. Ліміт пожертв компанії залежав від її доходів: компанії з доходом понад 5 мільярдів ієн мали право перераховувати політичній партії до 30 мільйонів ієн на рік; компанії з доходами від 1 до 5 мільярдів – 15 мільйонів на рік; з доходами менше ніж 1 мільярд – до 7,5 мільйонів на рік. Розміри пожертв з боку профспілок регламентувалися в залежності від кількості їхніх членів: понад 100 тисяч членів – до 30 мільйонів на рік; від 50 до 100 тисяч членів – до 15 мільйонів на рік; до 50 тисяч членів – 7,5 мільйонів на рік. Також у Законі зазначено, що пожертви від організацій, які не відносяться до політичних, визначаються у наступних розмірах: дохід понад 60 мільйонів – до 30 мільйонів на рік; від 20 до 60 мільйонів – до 15 мільйонів на рік; менше ніж 20 мільйонів – до 7,5 мільйонів на рік. Суми не

грошових пожертв не мають перевищувати 10 мільйонів ієн на рік [227].

Кошти мають право надаватися лише громадянами Японії. Вважаються легальними виступи політиків за гроші, однак всі пожертви понад 50 тисяч ієн мають декларуватися. Дозволяється проведення збору коштів через неполітичні організації, які офіційно займаються культурною, соціальною, екологічною чи якоюсь іншою діяльністю [84, с.157].

В Законі також дуже детально розглядається міра покарання за порушення та злочинну діяльність, пов'язану з політичними фондами. Наприклад, неправдиві записи у бухгалтерському звіті, надання фальшивих даних та квитанцій караються терміном до трьох років позбавлення волі та штрафом 500 тисяч ієн. П'ять років позбавлення волі та штраф 1 мільйон ієн передбачено особі, яка не може надати звіт про витрачені нею кошти або надає сфальсифікований звіт. Надання внеску з порушенням вимог Закону, як і прийняття такого внеску, карається терміном до одного року позбавлення волі та 500 тисяч штрафу. Якщо подібне правопорушення здійснює посадова особа корпорації, то термін автоматично збільшується до трьох років. Усі ці правопорушення класифікуються як злочини пов'язані з корупцією. Особа, яка була засуджена за подібні злочини, позбавляється права голосу не лише на період відбування покарання, але й протягом п'яти років після звільнення. Це стосується і тих випадків, коли правопорушник відбувся лише штрафом – все одно найближчі п'ять років голосувати він не зможе [227].

Окрім фінансування партій фізичними та юридичними особами, існує система політичних субсидії – фінансування партій з боку держави. Ця практика була започаткована у 1994 році після прийняття «Закону про державні субсидії політичним партіям» [224]. Партія, яка відповідає вимогам та бажає отримувати субсидію від держави, має надати

Міністерству адміністративних справ та інформації наступну інформацію: назва партії; розміщення головного офісу; представники, бухгалтер та їх імена, адреси, дати народження; представники за одномандатними округами, списки за пропорційними; число представників, що були обрані за одномандатними округами на минулих виборах; число представників, що були обрані за пропорційними округами на минулих виборах; інформація про філіали, якщо такі є в наявності – кількість, назви, місце розташування, представники головного офісу та бухгалтер, імена, адреси. Крім того необхідно надати статут та документи, що регулюють основні адміністративні питання в партії [224].

Фінансування партії державою здійснюється із розрахунку 250 ієн на кожного громадянина відповідно до останнього перепису населення. Розмір субсидій кожній партії розраховується наступним чином: одна половина коштів пропорційна представництву партії в Парламенті, друга половина – пропорційна відсотку набраних голосів на останніх виборах [224].

Кошти, які отримує партія в якості субсидії, підлягають звітності. Звіт має містити у собі дату та розміри отриманої субсидії; ім'я та адресу представника, який отримав кошти; інформацію щодо використання коштів. Якщо вони були направлені в політичний фонд – вказується назва фонду, мета фінансування, залишки суми. У звіті має бути відображено переміщення усіх сум понад 50 тисяч ієн, вказано баланс. Також необхідно включити інформацію щодо перерахування коштів до філіалів партії. Філіали мають надавати власні звіти, в яких зазначається дата та розміри отриманих коштів, витрати, включаючи ім'я того, хто отримав гроші, мета фінансування, його розміри, дата та залишок. Звіти мають бути оприлюднені у термін до 30 вересня та зберігатися протягом п'яти років [224].

У випадку, коли партія розпадається або навпаки відбувається її об'єднання з іншою партією, про це має бути проінформовано Міністерство адміністративних справ та інформації протягом семи днів, бо від цього залежить їх подальше субсидювання. У випадку злиття партій субсидії будуть нараховуватися на основі отриманої спільної кількості представників та отриманих голосів. У випадку розколу субсидії розраховуються пропорційно кількості представників Парламенту, які увійшли до складу інших політичних формувань [224].

Прийняття цього Закону стало вигідним головним чином великим партіям. Кількість партій у японському Парламенті була завжди обмежена і саме вони були ключовими у політичному житті. «Закон про політичні субсидії» ще більше закріпив їхнє провідне становище в японській політиці, надавши до звичайних джерел фінансування, яких у них і так не бракувало, ще й фінансову підтримку держави. Це ставило малі партії у невідгідне становище, зробивши їх ще менш конкурентоспроможними, та певним чином гальмувало процеси трансформації у партійній системі Японії [240, с.786].

Таким чином, розглянувши нормативно-правову базу функціонування японської партійної системи, було відзначено, що в цій сфері простежувалася характерна для японців традиційність. Основні закони, які регулюють діяльність партійної сфери Японії, були прийняті ще на межі 40-х – 50-х років ХХ століття, що є свідченням відданості правовим традиціям, що притаманна японській законодавчій сфері. Кризові явища та чисельні скандали (переважно фінансові) на початку 90-х років ХХ століття охопили партійну та політичну сферу Японії та змусили внести певні корективи до законодавства. Прийняті поправки стосувалися, по-перше, принципу поділу країни на виборчі округи, по-друге, особливостей фінансування партій.

Щодо першого пункту, то введення змішаної системи з одномандатними виборчими округами мало ліквідувати конкуренцію між представниками однієї партії, сприяти формуванню Парламенту з декількома сильними партіями та забезпечити справедливе волевиявлення громадян.

Відносно змін у фінансуванні партій, то вони були спрямовані на зменшення залежності політичних партій та окремих політиків від корпорацій, які використовували фінансові важелі для впливу на політичний курс країни. З цією ж метою у 1994 році був прийнятий «Закон про державні субсидії», який вводив державне фінансування для парламентських партій. Ці реформи були спрямовані перш за все на попередження фінансових скандалів, які підривали стабільність партійної системи, однак повністю подолати корупцію вони не допомогли.

2.3. Характерні риси японської партійної системи

Партійна система Японії у 2009 році була достатньо аморфною в ідеологічному плані. Вона налічувала сотні партій без чіткої ідеології, які вирізнялися локальним характером діяльності та не мали реального шансу взяти участь у загальнонаціональних виборах. В контексті цього нам вважалося найбільш ефективним підходом при вивченні партійної системи Японії поділити японські партії на парламентські та непарламентські.

Як вже зазначалося, кількість непарламентських партій була чисельною та вимірювалася сотнями. Ці політичні утворення брали участь у регіональних та місцевих виборах, мали певну кількість своїх представників в місцевих радах, однак в більшості випадків не мали потенціалу для участі в парламентських виборах (ні електорального, ні фінансового, ні

політичного). При цьому існувала чітка тенденція до зникнення одних та виникнення інших партій перед черговими виборами.

Що стосується парламентських партій, на яких ми зосередили увагу у нашому дослідженні, то серед них можна виділити наступні підгрупи. По-перше, це великі парламентські партії, до яких у 2009 році можна було віднести Ліберально-Демократичну партію Японії (ЛДПЯ), «Нову партію чистої політики» (Нову Комейто) та Демократичну партію Японії (ДПЯ) – вони разом мали переважну більшість місць у обох палатах Парламенту. По-друге, це старі опозиційні партії, такі як Комуністична партія Японії (КПЯ) та Соціал-Демократична партія Японії (СДПЯ), які були та продовжують бути традиційними опонентами ЛДПЯ як на виборах, так і в Парламенті вже не одне десятиліття. І хоча жодного разу вони не змогли навіть наблизитися до більшості в Парламенті, однак при цьому ці політичні сили стабільно представлені в парламентських структурах, хоча і невеликою кількістю депутатів. По-третє, це малі опозиційні партії, які виникали перед черговими виборами в результаті розколу або об'єднання різних політичних сил. Вони відзначалися політичною нестабільністю, не мали значної політичної ваги та чіткої політичної програми, часто вступали в коаліції з великими партіями.

Крім того, аналізуючи партійну систему Японії, ми відзначили, що вона сформувалася в умовах, коли майже всю другу половину ХХ століття (починаючи з 1955 року) при владі знаходилася одна партія, а саме Ліберально-Демократична партія Японії, інші ж партії реального доступу до керування державою не мали, і, таким чином, не мали і політичного досвіду перебування при владі. Це впливало на кількісну та якісну структуру японської партійної системи і створювало

умови для виникнення у цій сфері певних, притаманних виключно Японії, політичних феноменів.

При аналізі партійної системи Японії перш за все нас цікавили великі парламентські партії, які фактично визначали політичне життя країни. Треба зазначити, що діяльність партій регламентується не лише японським законодавством в цій сфері, але й внутрішньопартійними документами, основним з яких являвся партійний статут. Кожна з партій сама визначала ті правила, за якими вона функціонувала, саме тому вивчення статутів було важливим для нашого дослідження. Враховуючи, що вони діють в єдиному правовому полі, ми спробували виділити притаманні їм спільні риси.

Ми визначили, що в статуті кожної партії перш за все прописується її характер, мета та штаб-квартира, яка в переважній більшості випадків знаходиться в Токіо [141; 202; 246; 108]. Також статут визначає вимоги до членів партії, їх права та обов'язки, процедуру вступу та виходу з партії. Стати членом партії в Японії може виключно громадянин, який досяг віку 18 років [141; 202; 246; 108]. Однак, наприклад, в статуті ДПЯ крім членів партії визначалася ще така категорія, як «прихильники партії». «Прихильниками партії», на відміну від членів, могли бути японці, що мешкають за кордоном [246].

Вищим партійним органом в статутах усіх партій був прописаний З'їзд партії. До його компетенції відносилось прийняття рішень за основними питаннями: визначення партійної політики, прийняття бюджету, обрання вищого керівництва партії, у тому числі Голови. Склад З'їзду партії та періодичність його скликання у різних партій мали свої відмінності [141; 202; 246; 108]. Представляв та очолював будь-яку партію Голова, який у випадку перемоги партії на виборах отримував пост Прем'єр-міністра. Його повноваження, термін, порядок обрання визначалися в статуті партії та інколи у

додаткових партійних документах (наприклад, «Правила обрання Голови» в ЛДПЯ [160] та ДПЯ [193]).

Ключовою фігурою у структурі партії також був Генеральний Секретар, функції та порядок призначення якого у різних партіях мали свої відмінності. Так у ЛДПЯ під керівництвом Генерального Секретаря знаходилися наступні інстанції: відділення персоналу, казначейство, інформаційно-дослідницьке відділення, міжнародне відділення [141]. Генеральний Секретар Нової Комайто очолював Центральний виконавчий комітет, до його обов'язків відносилася допомога Голові партії здійснювати партійне керівництво. Він також мав право за ухваленням Центрального виконавчого комітету призначати голів комітетів [202].

У кожній партії існували власні виконавчі структури, які займалися нагальними питаннями, пов'язаними з діяльністю партії та реалізацією її політики. У ЛДПЯ до них віднесено Генеральну Раду та Штаб з різними комітетами [141], у Новій Комайто – Центральний виконавчий комітет та Постійну раду директорів [202], у Демократичній партії – Постійний виконавчий комітет та Раду Директорів [246].

Статутами усіх партій були передбачені структури, які займалися питаннями, пов'язаними з виборами, а саме розробкою виборчої стратегії, відбором та підтримкою кандидатів, аналізом інформації тощо. В ЛДПЯ ця структура мала назву Штаб виборчої стратегії [141], у Новій Комайто та Демократичної партії – Виборчий Комітет [202; 246].

Фінанси партії також регулювалися спеціальною партійною структурою. Фінансовий комітет ЛДПЯ складався з семи осіб, призначених Головою за ухваленням Генеральної Ради. Він кожні два місяці надавав інформацію щодо прибутків та витрат партії [141]. Центральний комітет по аудиту Нової Комайто завідував фінансами та звітував Центральному виконавчому комітету [202]. Бюджет та фінансовий звіт Демократичної

партії обговорювався Радою Директорів та затверджувався Постійним виконавчим комітетом [246].

Важливими для забезпечення функціонування партії були також органи, що займалися питаннями партійної етики та політичним плануванням. Крім того в статутах партій був прописаний пункт про особливості діяльності парламентарів та спеціальних радників [141; 202; 246; 108].

Крім основних партійних структур у складі партій могли діяти різні комітети, відділи та інші партійні органи, які функціонували як на постійній основі, так і тимчасово – для вирішення певних питань. Треба відзначити, що великі партії мали більш розгалужену систему комітетів та підрозділів у порівнянні з малими опозиційними партіями [141; 202; 246; 108].

Основою проведення ефективної електоральної політики будь-якої партії були її регіональні відділення, структура та основи функціонування яких також регламентувалися. Особливості створення, функціонування та ліквідації філіалів ЛДПЯ в префектурах, містах, районах, а також відділень в виборчих округах викладені у «Правилах та процедурах регіональних організацій» [141]. Діяльність відділень ДПЯ в префектурах та районах керується «Правилами організації» 2004 року [263].

Таким чином, під час вивчення партійних статутів було з'ясовано, що, по-перше, вони регламентують всі аспекти функціонування японських партій, по-друге, їх специфіка залежить від особливостей тієї чи іншої партії – чим більший вплив має політична сила в суспільстві, тим детальнішим та всеосяжнішим є її статут.

Проаналізувавши великі парламентські партії Японії, ми вирішили перш за все приділити увагу Ліберально-Демократичній партії Японії, яка є однією з найстаріших та найвпливовіших партій в японському політичному житті. Вона

була створена 15 листопада 1955 року шляхом злиття Ліберальної партії та Демократичної партії і з того часу являється провідною політичною силою в країні. ЛДПЯ одноосібно знаходилася при владі з 1955 до 1993 року, коли перший раз була змушена піти в опозицію, а уряд очолила «семипартійна коаліція», до складу якої увійшли «Нова партія «Ініціатива» («Синто Сакигаке»), «Партія відновлення», «Нова партія Японії», «Партія чистої політики» («Комейто»), «Партія демократичного соціалізму», «Соціалістична партія Японії», «Соціал-Демократичний союз». Однак вже у 1994 році Ліберально-Демократична партія повернулася до влади, об'єднавшись з «Новою партією «Ініціатива» та «Соціалістичною партією». У 1999 році був сформований тандем ЛДПЯ та Нової Комейто, яка утворилася на основі партії «Комейто» у 1998 році. Саме він став визначальним у японському політичному житті на багато років та зберігся навіть під час перебування ЛДПЯ в опозиції (2009-2012 роки) [240, с.801].

Основні принципи діяльності Ліберально-Демократичної партії було визначено в її статуті, чергова редакція якого була прийнята 18 січня 2009 року, та програмних документах, до яких відносилися «Декларація про створення партії» [253], «Платформа» [270], «Характер партії», «Місія партії», «Політична платформа» [199], які були прийняті на Установчому з'їзді 15 листопада 1955 року. Прем'єр-міністр Дз. Коїдзумі у 2005 році ініціював перегляд політичних засад ЛДПЯ, затвердивши «Нову декларацію» [252], «Нову платформу» та «Нову філософію» [231].

Важливою особливістю ЛДПЯ була наявність внутрішньопартійних фракцій, які з самого початку існування партії формувалися навколо її найбільш впливових політиків. Вага фракцій була та залишається дуже великою, що, враховуючи існування між фракціями внутрішньопартійної

конкуренції, створювало певний ефект зміни влади. Також це призводило до того, що інколи ЛДПЯ ще називали «фракційною коаліцією». У різні періоди історії у складі ЛДПЯ налічувалося від 5 до 12 внутрішньопартійних фракцій. Станом на 2009 рік (і до сьогодні) Ліберально-Демократична партія Японії налічувала 7 фракцій, найчисельнішою з яких була Науково-дослідна рада Сьова [83].

Після того, як у вересні 2006 року з посту Голови партії пішов Дз. Коїдзумі, ЛДПЯ захлснула партійна криза. За три роки змінилося три Голови партії, кожен з яких знаходився при владі близько року. Підтримка Кабінетів була дуже низькою. Неefективність урядів ЛДПЯ доповнилася світовою фінансовою кризою 2008 року, яка призвела до активізації деструктивних процесів, що відбувалися в японській економіці протягом останніх років. Кабінет Таро Асо, який очолив партію у вересні 2008 року, почав втрачати свій рейтинг вже через два місяці перебування при владі, а до лютого 2009 року рівень підтримки склав вже 14%, що було критично. В самій партії спостерігалися тенденції до розколу. Все це переконувало виборців, що партія, яка багато років визначала політичне життя та стратегію розвитку Японії, більше не спроможна керувати державою, що змушувало направити свій погляд та підтримку на її головного конкурента – Демократичну партію Японії [84, с.201].

Історія партнера ЛДПЯ по коаліції Нової Комейто бере свій початок зі створеної у 1961 році «Федерації чистої політики», на базі якої 11 листопада 1964 року формується партія «Комейто». 11 листопада 1998 року відбувається злиття «Комейто» та «Нової партії миру», в результаті чого утворилася політична партія Нова Комейто, яка дотримувалася правоцентристських позицій, що зблизило її з ЛДПЯ, на відміну від її попередниці, якій була близька радикальна ліва ідеологія, що на практиці проявлялося в співпраці з

соціалістичними угрупованнями [249]. У 2005 році лідери Нової Комейто заговорили про можливість формування коаліції з демократами, однак ця ідея так і не була реалізована.

Особливістю цієї партії стало те, що вона була сформована буддійською релігійною організацією Сока Гаккай. У зв'язку з цим неодноразово були озвучені звинувачення проти Нової Комейто у порушенні нею 20 статті Конституції, яка гарантує свободу релігії та говорить про те, що «жодна релігійна організація не повинна отримувати від держави ніяких привілеїв та не може користуватися політичною владою» [46]. Відносно цього питання на офіційному сайті партії була опублікована заява, в якій Нова Комейто заявляє, що хоча вона і не відмовляється від того факту, що члени буддійської організації Сока Гаккай традиційно є основою її електорату, бо вона висловлює принципи та політичні цілі, які близькі представникам цієї організації, однак відносини між партією та релігійною організацією є конституційними та не порушують принципи поділу релігії та держави. Нова Комейто підтримує принцип поділу церкви та держави, а Сока Гаккай не використовує джерела держави та партії для пропаганди своїх релігійних ідей. Обидві організації являються повністю автономними: Сока Гаккай не має контролю ні над діяльністю, ні над фінансами партії. І хоча вони періодично обговорюють політичні питання, однак це відбувається не на постійній основі. До того ж ці зустрічі відкриті для ЗМІ та не порушують принципи Конституції [154].

Статут Нової Комейто, який регулює її діяльність, був прийнятий 5 грудня 1994 року, та потім переглянутий 18 січня 1998 року [199]. Особливий акцент в ньому робиться на структурі партійних органів в регіональних відділеннях. Таку увагу до філіалів можна пояснити тим фактом, що Нова Комейто у своїй електоральній політиці робить особливий акцент на регіони. За кількістю своїх представників у радах

префектур Нова Комейто регулярно займає третє місце, а в муніципальних радах разом з Комуністичною партією Японії являється лідером [240, с.789]. У своїй політиці Нова Комейто спирається на «Політичну платформу», прийняту 5 грудня 1994 року та переглянута 24 жовтня 1998 року, яка була доповнена «Новою декларацією партії» на Національних Зборах 30 вересня 2006 року [268].

Головна опозиційна сила Японії – Демократична партія – почала своє формування у 1996 році перед виборами до Палати Представників [30, с.30]. Співголовами нової партії стали Юкіо Хатояма та Наото Кан. Склад партії був досить різноманітним. Вона об'єднала широке коло неоконсервативних та ліберальних сил. Розкол «Партії нових рубежів», яка була утворена в 1994 році шляхом об'єднання партій-членів «семипартійної коаліції», які не пішли на союз з ЛДПЯ, вплинув на подальшу долю Демократичної партії. В грудні 1996 року з «Партії нових рубежів» утворилося шість нових партій, три з яких, а саме «Партія справедливого управління», «Партія нового братства» та «Федерація демократичних реформ» у квітні 1998 року об'єдналися з Демократичною партією і утворили нову політичну структуру під старою назвою – Демократична партія Японії. На той час вона мала 93 представники в Палаті Представників та 38 представників у Палаті Радників. Головою цієї політичної сили став Наото Кан [30, с.30].

Той факт, що ДПЯ була утворена з різних в ідеологічному плані політичних угруповань, в результаті призвів до того, що в її структурі виникло декілька партійних груп, які в окремих питання дотримувалися різних, інколи навіть протилежних, позицій. Це певним чином ріднило ДПЯ з Ліберально-Демократичною партією та її фракціями. У 2003 році було прийнято рішення про об'єднання ДПЯ з Ліберальною партією, яку очолював Ітіро Одзава. У 2006 році він очолив

Демократичну партію Японії. На виборах до Палати Радників 2007 року Демократична партія отримала 60 депутатських місць, і враховуючи ті 49 депутатських мандатів, які в демократів вже були, вони мали більшість у верхній палаті японського Парламенту [84, с.67]. Однак у 2009 році І. Одзава був змушений піти у відставку через скандал, пов'язаний з підозрою щодо отримання ним незаконних політичних внесків, що позбавило його потенційної посади Прем'єр-міністра [30, с.36].

Демократична партія Японії функціонувала на засадах, які містилися в її основних партійних документах. Серед них статут ДПЯ, який був прийнятий 27 квітня 1998 року [246], та ще декілька документів, що доповнюють та деталізують положення статуту – в їх прийнятті виникла потреба з перетворенням ДПЯ зі звичайної малої партії в основну опозиційну силу країни. Основи політичної стратегії Демократичної партії Японії були прописані в «Основній філософії» [103] та «Основній політиці» [102]. В останній визначалися ключові напрямки реалізації партійної політики, які охоплювали всі сфери життя.

Аналізуючи особливості партійної системи Японії, не можна оминати електоральну політику партій та таке явище як «тверді» та «плаваючі» голоси. Для парламентських партій, які вже мають політичну історію, характерно було спиратися на «тверді» голоси, тобто голоси тих виборців, які традиційно підтримують цю партію. Це було притаманно для таких партій як ЛДПЯ, Нова Комейто, Комуністична партія Японії, Соціал-Демократична партія Японії (дві останні хоча і не мали значного впливу в Парламенті, однак були добре представлені на регіональному рівні). ЛДПЯ традиційно спиралася з одного боку на електорат маленьких міст та селищ, в яких політична кампанія реалізовувалася на мікрорівні та спиралася на особистісні зв'язки між певним представником ЛДПЯ та

місцевим населенням, та з іншого боку – на окремі корпорації та профспілки, підтримку яких ЛДПЯ отримувала завдяки реалізації протекціоністської політики, використовуючи свої позиції провладної сили [83; с.74-75]. Нова Комейто в своїй електоральній політиці традиційно спиралася на представників буддійської організації «Сока Гаккай». Демократична партія, враховуючи її більш коротку політичну історію, основним джерелом підтримки навпаки мала «плаваючі» голоси, тобто спрямовувала свою електоральну політику на ті верстви населення, які були особливо невдоволені ЛДПЯ. Переважним чином, це міське населення, молодь, представники бізнесу, що не знаходилися під протекторатом ЛДПЯ. Враховуючи світову фінансову кризу та неспроможність ЛДПЯ ефективно діяти в цих умовах, напередодні виборів до Палати Представників 2009 року рівень «плаваючих» голосів значно зріс, розширивши таким чином електоральне поле демократів.

Треба зазначити, що в Японії, починаючи з 1990-х років, проявлялася тенденція до зменшення явки виборців, що також було свідченням кризових явищ в політичній та партійній системах. Якщо проаналізувати явку на вибори до Палати Радників, то у 1989 році вона була на рівні 65,29%, а у 1998 році вже дорівнювалася 58,84%, і саме приблизно на цьому рівні вона залишалася протягом першого десятиліття 2000-х років [176]. На виборах до Палати Представників рівень явки виборців у 1990 році складав 73,31%, у 2000 році ця цифра зменшилася до 62,49% [280].

Було відзначено, що явка на вибори різнилася в залежності від вікової групи. Так, на виборах до Палати Радників з 1998 року до 2007 року явка виборців серед 20-річних коливалася в межах 33-36%, серед 30-річних наближалася до 50%, серед 40-річних була в межах 60%, серед 50-річних – 66-69%, серед 60-річних – 74-76%, серед 70-річних – 63-65% [177]. Тобто рівень активності електорату зростав у

старших вікових групах. На виборах до Палати Представників ситуація була аналогічною. На виборах 2000 та 2003 років серед 20-річних виборців явка коливалася в межах 35-38%, серед 30-річних дорівнювалась 50%, серед 40-річних – 60%, серед 50-річних – 70%, серед 60-річних – близько 80%, серед 70-річних – в межах 70% [280].

Аномальне зростання явки виборців майже до 70% спостерігалось у 2005 році, при цьому було відмічено зростання активності на 8-10% у вікових групах з 40 до 60 років та майже на 14% серед 20 та 30 річних [280]. Однак, така активізація молодого покоління була ситуативною та свідчила про зростання рівня довіри до політичного курсу Дз. Коїдзумі, а не про вихід Японії з партійної та політичної криз.

Проаналізувавши партійну систему Японії, ми також виділили її певні характерні риси, які є унікальними та являються результатом впливу національної політичної культури та менталітету. Серед них відзначимо велику роль в політичному житті бюрократичних еліт, наявність політичних династій, існування механізму іміджевих ротацій.

Бюрократія в Японії акумулює значну кількість реальної політичної влади. Вона має довгі історичні традиції, які беруть свій початок ще у VII столітті, коли в Японії виникла централізована держава. Політичні партії навпаки являються інститутами, привнесеними ззовні лише у XX столітті [89; с.24-25]. Американський політолог Т. Пепел серед причин успіху японської бюрократії визначив наступні. По-перше, вона помірно політизована. По-друге, не будучи пасивною, вона не претендує на роль лідера. Крім того, японська бюрократія не ставить інтереси власних міністерств вище загальнонаціональних [89, с.28].

За часи правління ЛДПЯ в Японії сформувалися сталі відносини між політиками, державними високопосадовцями та впливовими представниками бізнесу [89, с.26]. Ці відносини

отримали назву «залізний трикутник» та стали одним із факторів стабільності політичної системи Японії у другій половині ХХ століття, визначивши основні напрямки та шляхи реалізації політичного курсу. Основні політичні рішення приймалися правлячою партією шляхом переговорів з чиновниками та підприємцями, а не з опозицією, яка в цих переговорах участі не брала. Також проявом високого рівня цих відносин було те, що чиновники, після уходу зі своїх постів в міністерствах, продовжували свою кар'єру або в партії (найчастіше в ЛДПЯ), або на статусній посаді в приватній чи державній корпорації (це явище отримало назву «амакударі» – сходження з небес). «Амакударі» створювало умови для розвитку корупції, наприклад, існувала практика розподілу державних замовлень в інтересах компанії, яка в майбутньому обіцяла чиновнику працевлаштування. За даними Міністерства внутрішніх справ та комунікацій лише за період з 2004 по 2006 рік посади по системі «амакударі» отримали понад 1300 колишніх чиновників [89, с.27-28].

Зростання політичної нестабільності в Японії на початку 1990-х років актуалізувало в суспільстві питання щодо зменшення ролі бюрократії в політичному житті. Спроби змінити ситуацію робилися спочатку Прем'єр-міністром Р. Хасимото, який започаткував Раду з адміністративної реформи та провів адміністративні зміни, скоротивши кількість міністерств з 22 до 12, потім Дз. Коїдзумі, який розпочав реформу поштової служби та приватизацію спеціальних суспільних корпорацій. Саме Дз. Коїдзумі реалізовував свою політику максимально незалежно від бюрократичних структур та навіть під час парламентських сесій не спирався на матеріали міністерств, як це раніше робили його попередники [41, с.35]. Однак послідовники Дз. Коїдзумі не мали такої ж популярності та суспільної підтримки, тому після його уходу з посади позиції бюрократії починають

відновлюватися. Напередодні виборів до нижньої палати японського Парламенту 2009 року позиції чиновників знову були настільки сильними, що це створювало перешкоди для формування стабільної партійної та політичної систем, враховуючи той факт, що реалізація значної частини політичних кроків залежала виключно від чиновників, які являлися не підконтрольними виборцям.

Досліджуючи японську партійну систему, ми також дійшли до висновку, що однією з характерних особливостей є те, що існування японських політичних династій не викликає негативної критики з боку суспільства і не сприймається громадянами як щось погане, а навпаки – кандидат, який походить з відомої політичної сім'ї, викликає у виборців більшу довіру. Треба відзначити, що більшість японських парламентарів походять саме з політичних сімей. Так, у одного з засновників ДПЯ Юкіо Хатояма дідусь Ітіро Хатояма був Прем'єр-міністром Японії та одним з засновників ЛДПЯ, а батько Ітіро Хатояма займав пост міністра закордонних справ. У лідера ЛДПЯ Сінзо Абе дідусь за материнською лінією – колишній Прем'єр-міністр Нобусуку Кісі, батько Сінтаро Абе – колишній міністр закордонних справ. Крім того, в японській політиці існує традиція передавати одномандатні виборчі округи від батька до сина. Так, наприклад, Отіро Одзава, лідер ДПЯ з 2006 по 2009 рік, отримав виборчий округ, за яким всі роки обирався до Палати Представників, від батька. Лідер ЛДПЯ та Прем'єр-міністр Японії з 2001 по 2006 рік Дзюнітіро Коїдзумі, йдучи з політики, передав свій виборчий округ сину Сіндзіро [96].

Також аналізуючи особливості партійної системи Японії, ми виділили таку її характерну рису, як механізм іміджевих ротацій лідерів партії, який застосовувався для подолання політичних криз. Принцип зміни лідерів завжди широко використовувався в ЛДПЯ, де існував механізм черговості у

займанні поста лідера партії для лідерів окремих фракцій. Переобрання лідера партії використовувалося при падінні партійного рейтингу в умовах прийняття непопулярних та неефективних рішень або в умовах політичних скандалів. Цей механізм виправдав і продовжує виправдовувати себе. Подібну заміну лідера для підняття рейтингу партії використовують і інші, переважно великі, партії: наприклад, відставка І. Одзава з поста голови Демократичної партії перед виборами 2009 року через скандал, який негативно вплинув на рейтинг партії. Малі молоді партії зазвичай до такого механізму не вдаються, а вирішують іміджеві проблеми шляхом реструктуризації – розколу, злиття, зміни назви тощо [239].

Таким чином, партійна система Японії напередодні виборів до Палати Представників 2009 року мала цілу низку характерних рис. По-перше, існувала велика кількість регіональних партій при обмеженій кількості тих, що мають ресурс брати участь у національних виборах. При цьому можливості реально впливати на політичну ситуацію зосереджувалися в руках декількох партій (з кінця 90-х років ХХ століття політична влада належала коаліції ЛДПЯ - Нова Комейто). Серед парламентських партій, що існували у цей період, ми виділили великі партії (правлячі ЛДПЯ, Нова Комейто, опозиційна ДПЯ), старі опозиційні партії (КПЯ та СДПЯ) та малі опозиційні партії, які виникають перед черговими виборами та потім швидко зникають. При цьому, спостерігалось неухильне зменшення активності виборців, особливо серед молодих японців, та зменшення відсотку «твердих голосів», що було свідченням зростання недовіри до наявних політичних сил.

По-друге, наявність характерної ідеологічної аморфності та структурної схожості партій. Особливості функціонування різних партій, які були закріплені в їхніх партійних статутах, мали дуже багато спільного. Це, з одного боку, обумовлено було

єдиним правовим полем, в якому вони діяли, а з іншого, великою роллю в політичному житті Ліберально-Демократичної партії Японії, яка є прикладом для інших політичних сил.

По-третє, велика роль у політичному житті країни відводилася бюрократичним структурам, на які виборці не мали жодного впливу. Подібна ситуація гальмувала процес побудови стабільної партійної системи, бо бюрократична верхівка мала можливість блокувати реалізацію політичної стратегії будь-якої партії.

По-четверте, наявність особливостей, які беруть своє коріння в політичних традиціях. Серед них політичні династії, які мають підтримку з боку суспільства, іміджеві ротації в великих партіях та реструктуризації – в малих.

Крім того, розвиток партійної системи Японії на цьому етапі відбувався в умовах максимального загострення кризових явищ, які починаючи з 1990-х років, поступово охопили всі сфери суспільного життя. Все це надавало партійній системі Японії особливої національної унікальності.

РОЗДІЛ 3.

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ПАРТІЙНІЙ СИСТЕМІ 2009-2017 РОКІВ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН В ЯПОНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

3.1. Фактори трансформації партійної системи

Вибори до Палати Представників 2009 року стали переламними у розвитку партійної системи Японії. Враховуючи, що розвиток та еволюція будь-якої системи відбувається під впливом цілої низки факторів, ми зробили спробу систематизувати основні чинники, які впливали на трансформацію японської партійної системи. Серед них ми виділили політичні, економічні, соціальні, зовнішньополітичні.

Аналіз політичної ситуації в Японії напередодні виборів до Палати Представників 2009 року дозволив зробити висновок про те, що вона характеризувалася розчаруванням громадян в політичній силі, яка протягом багатьох десятиліть визначала політичний курс країни. Кризові явища в японській політичній системі посилювалися світовою фінансовою кризою, слабкістю та неефективністю роботи ЛДПЯ та її лідера Т. Асо, що мали критично низький рейтинг, та «перекрученим парламентом», який існував з 2007 року. Опитування суспільної думки свідчили про зростання популярності опозиційної Демократичної партії Японії. Згідно з опитуваннями, які були проведені за тиждень до виборів газетами «Асахі Сімбун» та «Йоміурі Сімбун», демократи могли претендувати на 300 з 480 депутатських мандатів. 40 % опитуваних планували голосувати за ДПЯ і лише 24% за ЛДПЯ [100; 170]. «Майніті Сімбун» взагалі передрікала Демократичній партії 320 депутатських мандатів. Особливо посилювалися позиції ДПЯ у західних префектурах Японії, які традиційно були прихильниками

ЛДПЯ. Таким чином, ЛДПЯ мала шанс втратити всі депутатські місця за одномандатними округами в 15 префектурах [115].

На виборах до Палати Представників 30 серпня 2009 року брало участь 70,46 мільйона громадян, явка виборців склала 68,28% і була найвищою у XXI столітті. За Демократичну партію було віддано 42%, тобто 29,8 мільйона голосів. ЛДПЯ отримала рекордно низький за всю її історію результат – 26,7% голосів [127]. За результатами розподілу депутатських мандатів Демократична партія отримала у верхній палаті Парламенту 308 місць, а утворивши коаліцію, в яку увійшли Соціал-Демократична партія, «Нова народна партія» та два незалежних представники, отримала конституційну більшість – 320 депутатів Палати Представників. Першим Прем'єр-міністром Японії від демократів став Юкіо Хатояма [282].

Проаналізувавши причини перемоги демократів, ми виділили наступні групи: з боку електорату – збільшення активності виборців, які традиційно не підтримують певну партію (ДПЯ зробила ставку на «плаваючі голоси») та молоді, яка в принципі є найбільш аполітичною частиною електорату; з боку партії – високий рейтинг фракції І. Одзава, фінансова стабільність у зв'язку з системою політичних субсидій, новий маніфест, який мав позитивний ефект на електорат; з боку основного противника – партійна криза в ЛДПЯ (після уходу з посади Прем'єр-міністра Дз. Коїдзумі, прем'єр-міністри змінювали один одного з регулярною постійністю, жоден з них не затримувався довше року), та ефект «перекрученого парламенту», який заважав Ліберально-Демократичній партії ефективно реалізовувати свої політичні ініціативи [240, с.788].

І хоча у 2012 році ЛДПЯ вдалося повернутися до влади, однак кількість голосів у її підтримку у порівнянні з 2009 роком збільшилася лише на 0,9% (з 26,7% до 27,6%). Тобто говорити про зміцнення позицій ліберал-демократів у суспільстві говорити не доводилося [240, с.791]. Результати голосування на

виборах до Палати Представників 2012 року скоріше можна вважати поразкою демократів ніж перемогою ЛДПЯ, серед причин цього можна виділити наступні: відсутність ефективної реалізації власних передвиборчих обіцянок, невміння нової влади ефективно та швидко реагувати в кризових умовах, програшна для національних інтересів Японії зовнішня політика [44, с.25]. До всього вище зазначеного необхідно також додати політичну нестабільність і внутрішнє протистояння у самій ДПЯ, що доповнювалося «перекрученим парламентом», який виник після виборів до Палати Радників у 2010 році.

Крім того, за період свого правління ДПЯ так і не змогла отримати більшість у місцевому самоврядуванні, що також негативно вплинуло на результати виборів 2012 року. Якщо порівнювати з 2002 роком, кількість депутатів ДПЯ в муніципальних радах та радах префектур зросла майже вдвічі, однак у кількісних показниках ситуація залишилася негативною. Кількість депутатів від ЛДПЯ в 2010-2011 роках (період, коли при владі у Парламенті знаходилися демократи) в радах префектур була майже в тричі більша, ніж представників ДПЯ, що ж стосується рад муніципалітету, то тут за кількістю своїх представників демократи були лише на четвертому місці – їх випереджали депутати від Нової Комейто (в 2,5 рази), Комуністичної партії (в 2 рази), ЛДПЯ (1,5 рази). Спіратися на місцевих представників, як це робили ЛДПЯ та Нова Комейто, демократи не могли [240, с.789].

Таким чином, можна говорити про те, що кризові явища в політичній системі Японії продовжували зростати, що в свою чергу сприяло трансформації партійної системи. Розчарування населення в основних політичних силах країни стало поштовхом для появи на політичній арені принципово нових партій, які дотримувалися принципів правого популізму. Першою подібною партією стала «Ваша партія» на виборах

2009 та 2010 років, а згодом у 2012 році «Партія Реставрації Японії», яка за результатами перших же своїх виборів стала другою опозиційною силою в Парламенті, майже наздогнавши за кількістю представників ДПЯ [129; 121; 126].

Поширення правопопулістської риторики також вплинуло на розвиток партійної системи Японії. Характерною рисою японських партій завжди була певна ідеологічна аморфність та близькість ідеологій. Традиційний поділ партій на праві та ліві, ліберальні та консервативні в японських реаліях був дуже умовним. Всі партії перед виборами пропонували виборцям майже ідентичні програми, тому розподіл голосів в переважній більшості залежав не від програми, а від того впливу, який партія мала на певні верстви населення або організації. Однак поступово доля «твердих голосів» зменшувалася і їх стало недостатньо для перемоги політичної сили [240; с.801].

В умовах втрати ефективності традиційних методів набирає обертів політичний популізм. Перевага популізму була у тому, що він оминав будь-які організації та спрямовував увагу безпосередньо на виборців. Це сприймалося позитивно, враховуючи той факт, що більшість громадян була зацікавлена в тому, щоб лідери партій орієнтувалися у своїй політиці на громадян, оминаючи посередників [187]. Партії, які залучали методи політичного популізму, були схильні використовувати заклики до національного референдуму та експлуатувати національну ідею. І хоча типовими правопопулістськими партіями в японській партійній системі були «Партія Реставрації Японії» та пізніше «Партія надії», в більшій або меншій мірі популістську риторику поступово починають залучати і всі інші партії.

Треба відзначити, що поширення ідей популізму, особливо в його правому форматі, не є унікальною особливістю японської політичної системи – правопопулістські ідеї на сучасному етапі також набирають популярності в Європі та Америці. Таким

чином, розвиток політичної та партійної систем Японії відбувається в руслі світових тенденцій [187].

Важливим фактором розвитку трансформаційних процесів в партійній системі також була нестабільність економічної сфери, яку так і не змогли подолати. Уряд демократів намагався підтримати економіку традиційними методами фінансового вливання та викупом проблемних боргів: витрати на підтримку малого та середнього бізнесу у 2009 році зросли в 2,8 рази, а у 2010 році було виділено 1 трильйон ієн на формування Надзвичайного резерву для боротьби з економічною кризою та на відновлення регіонів. У червні 2010 року було прийнято Стратегію нового росту, реалізація якої дала позитивний ефект: у третьому кварталі 2010 року ВВП зріс на 2,5%, у четвертому – на 3,3%. Однак при цьому побороти дефляцію так і не вдалося, хоча вона була вдвічі меншою, ніж у 2009 році та дорівнювалася 0,7% [1].

На початку 2011 року намітилися тенденції до поступового виходу японської економіки з кризи, однак землетрус у березні 2011 року наніс країні величезних збитків та звів нанівець всі позитивні результати [165]. В наслідок стихійного лиха було зруйновано та пошкоджено багато заводів, до статей витрат додалися витрати на носії електроенергії із-за кордону в результаті закриття майже всіх атомних станцій на території країни (залежність від нафти знову зросла та досягла у 2012 році вже 47,2%) [167, с.75]. І крім того на порядок денний вийшло питання подальшого розвитку ядерної енергетики.

У 2011 році в торговельній сфері вперше спостерігалось негативне сальдо (перевищення експорту над імпортом) [159]. Крім збитків від стихійного лиха, цьому також сприяла втрата Японією конкурентоспроможності та монополії в ряді галузей у зв'язку з активним розвитком економік сусідніх держав. У 2010 році Японія поступилася Китаю статусом другої економіки у світі, хоча тенденції до зниження долі Японії у глобальному

економічному продукті спостерігалися вже давно – з 1991 року по 2010 рік вона знизилася з 9,2% до 5,8%. Крім того, Китай потіснив японські компанії з ринку електроніки та машинобудування [165].

Економічні негаразди зачепили не лише бюджет та приватні господарства, але й великі японські корпорації. Наприклад, компанія «Соні» втратила у 2009 році понад 2 мільярди доларів, у 2010 році – 3 мільярди доларів, у 2012 році – 2,5 мільярди доларів. Зниження ринкової вартості у 2012 році для «Соні» склало 92%, для «Панасонік» – 79%. Здали свої позиції на ринку такі автомобільні компанії як «Тойота» та «Хонда». Економічні негаразди компаній стали причиною скорочення штату робітників. У 2008 році було звільнено 16 тисяч осіб, а у квітні 2012 року оголосили про понад 10 тисяч тимчасових звільнень. Компанія «Панасонік» у 2011 році, втративши 10 мільярдів доларів, оголосила про звільнення 40 тисяч робітників [165].

ЛДПЯ на чолі з С. Абе, повернувшись до влади у 2012 році, взяла курс на нову економічну стратегію по виходу із кризи, яка згодом отримала назву «три стріли абеноміки». Вона мала перемогти дефляцію, допомогти країні вийти з економічного застою та включала наступні пункти: агресивну грошову та кредитну політику; гнучку фіскальну політику; стратегію росту, яка мала сприяти розвитку приватних інвестицій [260]. Була запропонована модель «гібридної економіки», що орієнтувалася як на зовнішню торгівлю, так і на внутрішні інвестиції. Вона була спрямована не лише на вирішення таких проблем як дефляція та державний борг, але й на стратегічне реформування всієї структури японської економіки [52]. Також акцент робився на необхідності реформування ринку праці. Передбачався перехід від постійного найму до рухливого ринку праці без безробіття, що в результаті мало вилитися у відмову від принципу найму на все життя. При цьому приділялася увага

керуванню трудовими ресурсами, збільшенню їх якості, створенню умов для залучення жінок, молоді та пенсіонерів, підвищенню якості освіти до міжнародного рівня та створенню конкурентоспроможних працівників [260].

Реалізація «абеноміки» дала позитивні результати у вигляді зростання ВВП та подолання дефляції на певних етапах, однак стабільної позитивної динаміки в економічній сфері досягти так і не вдалося, як не вдалося досягти і запланованого рівня інфляції у 2%. Певна стабілізація в економічній сфері дозволила ЛДПЯ знову закріпити свої позиції в японській політиці. Однак дефіцит у торговому балансі зберігався – у 2015 році він складав близько 23 мільярди доларів [159]. Зростання ВВП у 2015 році склало лише 2,5%, при цьому державний борг досяг показника майже 227% від ВВП і продовжував зростати [118]. Щодо вирішення проблеми безробіття, то спостерігалася позитивна тенденція щодо зменшення кількості безробітних: з 5% до 4,4% у 2012 році та до 3,3% у 2015 році [117]. У передвиборчому маніфесті на виборах до Палати Радників 2016 року ЛДПЯ наголосила на тому, що у 2016 році у 47 префектурах кількість робочих місць перевищила кількість людей, які мають в них потребу, тобто правляча партія одним зі своїх досягнень назвала подолання безробіття [209]. Однак, враховуючи той факт, що багато японських компаній віддають перевагу зменшенню робочого часу та заробітної плати, а не звільненню постійних робітників, погіршення ситуації на ринку праці об'єктивніше було б вимірювати скороченням кількості робочих годин, а не зростанням рівня безробіття. Наприклад, загальна кількість працівників у 2012 році у порівнянні з 2010 роком скоротилася на 3%, а сукупна кількість робочих годин зменшилася на 12% [165].

Проаналізувавши регіональну орієнтацію торговельної діяльності Японії, ми з'ясували, що найбільша доля експорту та імпорту припадає на країни Азії (36,6% від загального експорту

та 30% від загального імпорту у 2011 році, 40% від експорту та 38% від імпорту у 2015 році), на другому місці з експорту та на четвертому з імпорту знаходяться Сполучені Штати [159]. Основними статтями експорту являється продукція машинобудування, електроніка та роботехніка. Щодо імпорту, то нерозвинена сфера видобувної промисловості, характерна для Японії, робить країну повністю залежною від постачання сировини. Саме тому для Японії дуже важливо підтримувати дружні відносини з сусідами, бо зовнішньополітичні негаразди впливають на економічне становище в середині самої Японії [159].

Було з'ясовано, що факторами розвитку трансформаційних процесів у партійній сфері в досліджуваній період були також зміни у структурі електорату, його вподобаннях та активності. Починає оформлюватися і регіональний характер розподілу електоральної підтримки. ЛДПЯ та її союзник Нова Комейто найвищий рівень підтримки отримували в південних префектурах, серед яких регіони Тюоку і Сікоку, Демократична партія Японії отримувала підтримку в центрі та на півночі, особливо в регіонах Токай та Тохоку. Джерелом електорату «Партії Реставрації Японії» став західний регіон Кінкі, що пояснюється походженням регіональної «Партії Реставрації Осака», на базі якої вона була створена [120-131].

Крім того, аналіз структури електорату дозволив стверджувати, що тенденції, які існували в розподілі населення за галузями економіки на більш ранніх періодах, продовжували зберігатися: у 2010 році кількість робітників, зайнятих у сфері послуг, зросла до 71%, а працівників видобувної та оброблювальної промисловості зменшилася до 4,2% та 25,2% відповідно (див. Додаток Є). Зменшувався і відсоток людей, зайнятих у сільському господарстві, і при цьому продовжував

збільшуватися їх вік – у 2015 році кількість фермерів віком понад 65 років складала вже 63% [167, с.29].

Також на структуру електорату впливали міграційні процеси у напрямку з села до міста, які не втрачали своєї актуальності та потужності. Японія являється однією з найбільш урбанізованих країн світу і при цьому доля населення, яке проживає в містах, продовжує зростати: за останніми даними близько 44% населення Японії проживає у трьох великих містах – Токіо, Осака, Нагоя [167, с.236]. Все це також впливало на структуру «твердих голосів» та відображалось на електоральній політиці партій.

Для Японії, як і для більшості розвинених країн, характерними являються такі явища як старіння нації та зменшення народжуваності. Зміни у віковій структурі японського суспільства також мають негативні тенденції: якщо у 1990 році кількість осіб до 14 років становила 18,2%, а понад 65 років – 12,1%, то у 2015 році кількість осіб до 14 років зменшилася до 12,6%, а тих, чий вік сягав понад 65 років, збільшилася до 26,6%. За прогнозами в майбутньому подібні тенденції будуть зберігатися, а ситуація тільки погіршуватиметься – станом на 2060 рік кількість осіб до 14 років зменшиться до 10,2%, а осіб віком понад 65 років збільшиться до 38,1% (див. Додаток Е). Вже зараз кількість домашніх господарств, в яких вік їх членів перевищує 65 років, становить 41% від загальної кількості приватних господарств [167, с.11]. При цьому середня тривалість життя в Японії становить 80 років для чоловіків та 87 років для жінок [152].

Треба зазначити, що саме серед людей похилого віку гостро стоїть проблема бідності. За даними останніх років Коефіцієнт Джинні, який показує ступінь нерівності в розподілі доходів (рівномірний розподіл – 0, нерівномірний – 1), для людей віком від 65 років становить 0,4, а для тих, чий вік понад

75 років – понад 0,4. Для Японії наявність суттєвого розриву між багатими та бідними традиційно не була характерною, тому цей показник сприймається дуже високим. У 2010 році 30% від усіх пенсіонерів та майже половина самотніх пенсіонерів жили за межею бідності, що є свідченням проблем в японській соціально-економічній системі [167].

В цих умовах набуває гостроти проблема забезпечення допомогою та створення умов для догляду за людьми похилого віку, які складають велику частку електорату. В Японії обсяги фінансування соціальної сфери щороку збільшуються. У 2013 році вони склали 110,7 трильйона ієн, що на 1,5% більше ніж у 2012 році, а до 2025 року мають досягти 149 трильйонів ієн. Серед усіх витрат на соціальне забезпечення 49,3% складають пенсії, 32% – витрати на медицину, 18,7% – різного роду соціальні виплати [167, с.165]. Національні витрати на медицину у 2014 році склали 40,1 трильйона ієн або 11% національного доходу Японії та продовжують зростати [167, с.169]. Однак це пов'язано головним чином не з розвитком системи охорони здоров'я, а з необхідністю догляду за людьми похилого віку – саме сюди спрямовується одна третина грошей, виділених на медичну сферу (у 2014 році ця сума складала 14,2 трильйона ієн) [167, с.169].

Таким чином, демографічна проблема Японії залишається одним з серйозних викликів стабільному розвитку країни. Старіння нації впливає на політичне життя країни: партіям доводиться корегувати свою політику з урахування того факту, що великий відсоток електорату складають люди похилого віку, та робити у своїх політичних програмах акцент на потреби саме цієї верстви населення.

Також сьогодні існує тенденція до зростання невдоволення власним життям серед простих японців. Рівень задоволення життям за десятибальною шкалою японці оцінюють як 5,9, що нижче ніж у розвинутих країнах світу, де він досягає 6,5.

Спостерігається зневіра громадян в наявних політичних силах, що негативно впливає на явку виборців: в Японії вона наближена до 55%, що набагато нижче, ніж у розвинутих країнах, де рівень явки виборців досягає 68% [152].

З метою вирішення проблем, пов'язаних зі змінами в структурі електорату внаслідок міграцій та процесу старіння нації, до «Закону про вибори» декілька разів вносилися поправки. По-перше, це були зміни, пов'язані з кількістю округів, і таким чином з кількістю депутатів у нижній палаті Парламенту. Їх метою було зробити виборчі округи більш рівнозначними за кількістю населення. У червні 2013 року було прийнято рішення скоротити кількість одномандатних виборчих округів з трьох до двох у п'яти наступних префектурах: Яманасі, Фукуї, Токусіма, Коті, Сага [278], зменшивши таким чином кількість депутатів в Палаті Представників з 480 до 475. У квітні 2016 року було ліквідовано по одному одномандатному округу в шести префектурах, а саме в префектурах Івате, Міе, Нара, Аоморі, Кумамото, Кагосіма, та зменшено на одного кількість представників від чотирьох округів пропорційного представництва – Тохоку, Хокурікусінетцу, Кінкі, Кюсю [176]. Таким чином кількість депутатів у Палаті Представників було скорочено з 275 до 265 (див. Додаток А).

До того ж низькі темпи приросту населення та його низька політична активність змусили японський Парламент 4 червня 2015 року прийняти поправку, яка знижувала вік виборців з 20 до 18 років. Вона стосувалася як виборів до Парламенту, так і виборів до органів місцевого самоврядування, та набирала чинності, починаючи з виборів до верхньої палати Парламенту, що відбулися у 2016 році [70].

Досліджуючи фактори розвитку та трансформації партійної системи Японії, не можна оминати зовнішньополітичні чинники. Традиційно зовнішня політика

Японії формувалася, беручи до уваги стратегічний союз зі Сполученими Штатами. Однак представники Демократичної партії Японії, прийшовши до влади у 2009 році, взяли курс на ослаблення залежності від японсько-американського союзу, що мало негативний ефект. Прохолода у відносинах зі стратегічним партнером і основним гарантом безпеки Японії сприймалася іншими державами як слабкість та сприяла загостренню проблем, наприклад, територіальних суперечок з Китаєм, Південною Кореєю, Росією. Крім того, ідеї створення Східноазійського товариства, які були висунуті демократичним урядом, були прийняті азійськими країнами як прояв відродження японських імперських ідей, що також сприяло погіршенню відносин з сусідами [60, с.25]. Програшна зовнішня політика, яка відштовхнула від Японії її основних партнерів, була негативно прийнята в суспільстві. Японія залежала від своїх партнерів як у сфері безпеки (оборонний союз зі США), так і у сфері економіки (залежність від сировини, наявність великої кількості японських промислових об'єктів в країнах Південно-Східної Азії, яка до того ж була ключовим ринком збуту японських товарів), тому стабільна співпраця з партнерами на міжнародному та регіональному рівнях сприймалася японцями як запорука сталого розвитку країни.

Ліберально-Демократична парія Японії, повернувшись до влади у 2012 році, взяла курс на нормалізацію відносин з партнерами. Однак у цей час актуалізувалася проблема Північної Кореї, яка стає ключовою в забезпеченні регіональної та національної безпеки. Саме корейське питання стало однією з підстав для відновлення ідеї реформування Конституції та скасування пацифістського статусу Японії. Пацифістська 9 стаття Конституції знову стала одним з ключових моментів у протистоянні провладних та опозиційних партій. Загострення корейської кризи у 2017 році, яке супроводжувалося серією випробовувань міжконтинентальних

балістичних ракет, що пролетіли над територією Японії, викликало надзвичайне занепокоєння серед громадян Японії та створило вигідні умови для С. Абе розпустити нижню палату Парламенту та провести вибори, які забезпечили правлячій коаліції конституційну більшість в Палаті Представників [179].

Таким чином, проаналізувавши основні чинники, що впливали на розвиток японської партійної системи у 2009-2017 роках, ми дійшли до висновку, що процеси трансформації відбувалися під впливом максимального загострення кризових явищ у всіх сферах суспільного життя, у тому числі під впливом світової фінансової кризи 2008 року. Серед ключових факторів, які сприяли трансформації партійної системи Японії, можна виділити соціально-економічні негаразди (низькі темпи зростання економіки, збільшення державного боргу, дефляція, перехід від позитивного до негативного сальдо в зовнішньоторговельній сфері, втрата Японією статусу другої економіки в світі, актуалізація нехарактерного для Японії явища безробіття); демографічні чинники, які змушували партії переглядати підходи до електоральної політики (зміна у структурі зайнятості населення, старіння нації, активна міграція з сільської місцевості в міста); виклики безпеці, серед яких внутрішні (землетрус та аварія на атомній станції Фукусіма у 2011 році, які актуалізували питання подальшого розвитку атомної енергетики в країні) та зовнішні (проблема Північної Кореї).

Ситуація ще більше загострювалася під впливом неспроможності провідних політичних сил ефективно діяти в складних умовах, які вимагали рішучих та інколи навіть радикальних кроків. Це можна пояснити, перш за все, відсутністю у політичних сил досвіду прийняття рішень в кризових ситуаціях. ЛДПЯ, знаходячись більше ніж півстоліття при владі, звикла дотримуватися традиційного політичного курсу та традиційних методів врегулювання проблем. Ця

стратегія дозволяла партії утримувати свої позиції, тому змінювати її, не дивлячись на поступове зменшення рівня підтримки з боку виборців, ліберал-демократи не поспішали. Опозиційні партії, такі як ДПЯ, взагалі не мали практичного досвіду керування державою, тому, опинившись при владі, ефективно побудувати свою роботу не змогли. Все це сприяло подальшому зневіренню електорату в наявних політичних силах та зменшенню активності виборців, і змушувало партії переглядати підходи до власної електоральної політики.

Крім того, було доведено, що трансформація партійної системи стала каталізатором змін у політичній та виборчій системах Японії, що проявилось перш за все у розповсюдженні правопопулістської ідеології та внесенні змін до виборчого законодавства. А це, в свою чергу, створило підґрунтя для розгортання подальших трансформаційних процесів в партійній сфері.

3.2. Еволюція партійної ідеології та програм великих парламентських партій

Прояви трансформаційних процесів в партійній системі Японії можна простежити, проаналізувавши еволюцію партійних програм основних політичних сил Японії, а саме таких парламентських партій як ЛДПЯ, Нова Комейто, ДПЯ. Вибори до Палати Представників 2009 року пройшли в умовах загострення економічної кризи та політичної нестабільності. Лідер ліберал-демократів, усвідомлюючи катастрофічно низький рейтинг своєї партії, зробив спробу визнати прорахунки та запевнити виборців, що ЛДПЯ готова до проведення активних реформ. Лозунгом передвиборчої програми стали слова «Спроможність, сила та відповідальність», а головною метою – перетворення «мінусів»

на «плюси», а «плюсів» на «ще більші плюси». Першим пунктом програми виділялися реформи в адміністративній та політичній сферах: передбачалися децентралізація та укріплення повноважень регіонів, урізання адміністративних витрат, зменшення кількості чиновників на 80 тисяч до 2015 року та парламентарів у Палаті Представників на 10% вже на наступних виборах. В економічній сфері особливий акцент робився на підтримці малого, середнього бізнесу та компаній, які навіть в умовах кризи не звільняють працівників. Планувалося реформування системи суспільних робіт, підтримка тимчасових працівників, стимулювання сільського, лісового та рибного господарств з метою 50% самозабезпечення Японії продовольством. Тобто пропонувалися заходи, спрямовані на забезпечення стабільного економічного розвитку країни в умовах кризи [259].

Класичними залишилися пункти маніфесту щодо соціальної сфери (збільшення допомоги по догляду за дитиною, безкоштовна початкова освіта, безкоштовна освіта для студентів з малозабезпечених родин, розширення системи грантів та стипендій, укріплення та реформування пенсійної системи, збільшення кількості лікарів) та зовнішньополітичної сфери (союз зі Сполученими Штатами, спільне створення системи захисту від ядерної зброї Північної Кореї, вирішення територіальних суперечок, отримання дозволу для Сил Самооборони брати участь у місіях за кордоном) [259]. Також робився акцент на необхідності проведення реформи податкової сфери та спрямування доходів від споживчого податку на розвиток соціальної сфери. Підіймалося питання можливого перегляду Конституції [259].

Нова Комейто, яку з 8 вересня 2009 року і до теперішнього часу очолює Нацуо Ямагуті, в передвиборчій програмі також приділила увагу політичним реформам. «Чиста політика», яка декларувалася в маніфесті, передбачала введення більш

жорсткого контролю за політичними фондами, заборону пожертв від корпорацій, зниження на 10% витрат на парламентарів, зменшення віку, з якого можна голосувати, до 18 років, дозвіл брати участь у місцевих виборах іноземцям, які постійно проживають на території Японії. Залишився традиційним її комплекс соціальних реформ та пацифістська зовнішньополітична стратегія [189].

Аналіз передвиборчих програм партій правлячої коаліції у 2009 році дозволяє стверджувати, що в умовах кризи ніяких кардинальних кроків по виходу з неї вони не запропонували. У той же час лідер Демократичної партії Японії Юкіо Хатояма озвучив тезу про необхідність проводити політику, пріоритетом якої є людське життя. В маніфесті ДПЯ було висунуто п'ять основних передвиборчих позицій. Першим пунктом йшли політичні реформи, які мають бути направлені, перш за все, проти політичних династій та бюрократії. Для цього, по-перше, передбачалося розміщення ста або більше парламентарів на державні пости, де вони мають відігравати ключову роль в розробці та прийнятті політичних рішень. По-друге, координація між Кабінетом Міністрів і Кабінетом комітетів та передача політикам відповідальності за прийняття рішень. По-третє, укріплення функції Прем'єр-міністра та об'єднання талановитих людей з державного та приватного секторів, які будуть звітувати йому безпосередньо, для розробки бачення нової національної стратегії. Крім того, планувалося створення нової системи оцінки персоналу та кодексу поведінки державних службовців, внесення змін до розподілу ролей між державним та приватним секторами, центральними та місцевими органами влади [241].

В соціальній сфері передбачалося розширення допомоги на дитину, субсидій та стипендій на навчання, введення єдиної пенсійної системи та мінімальної гарантованої пенсії не менше 70 тисяч ієн, ліквідація медичного страхування для людей

віком понад 75 років, збільшення кількості лікарів на 50 відсотків. Робився акцент на необхідності створення системи регіонального суверенітету та збільшення кількості коштів під контролем місцевої влади [241].

Економічні пункти маніфесту також мали соціальну спрямованість. Наприклад, передбачалося зменшення корпоративного податку для малого та середнього бізнесу з 18% до 11%, встановлення допомоги в розмірі 100 тисяч ієн людям, які шукають роботу та змушені проходити навчання, та запровадження середньої мінімальної заробітної плати не менше 1000 ієн на годину [241]. В зовнішньополітичній стратегії робився акцент на побудові рівноправного союзу зі США та створення механізмів співпраці в Азійсько-Тихоокеанському регіоні для побудови Східноазійського товариства [241].

Таким чином, ключовим пунктом у передвиборчих програмах провідних партій на виборах до Палати Представників 2009 року стала ідея необхідності реформування політичної та адміністративної сфер країни, на другому місці стояли економічні питання, які в умовах розгортання світової фінансової кризи в маніфестах усіх партій розглядалися з позицій необхідності надання підтримки з боку держави як компаніям, так і працівникам. Однак, якщо ЛДПЯ та Нова Комейто виступали за м'які кроки реформування, то ДПЯ використала більш радикальний підхід, який і привабив на її бік більшість голосів. Та у той же час саме цей підхід став причиною швидкої та масштабної зневіри електорату у ДПЯ в майбутньому – більшість пунктів в передвиборчій програмі демократів було нереально виконати.

У 2010 році відбулися чергові вибори до Палати Радників, на яких переобиралася половина членів верхньої палати Парламенту. Вони потенційно сприймалися ДПЯ як можливість закріпити свої позиції. Але неефективна реалізація

урядом власної політики та фінансові скандали, які зачепили партійних діячів, наближених до Прем'єр-міністра Ю. Хатояма та Генерального секретаря І. Одзава, негативно вплинули на рівень підтримки ДПЯ. Рейтинг уряду демократів почав стрімко падати та у травні 2010 року ледве досягав 20%. В результаті Кабінет Міністрів був змушений піти у відставку, а новий уряд очолив Наото Кан, що проголосив ідею «третього шляху», який був пакетом економічних заходів з питань економіки, державних фінансів, соціальної безпеки [82, с.13, 20].

За типологізацією Н. Кан «перший шлях» – це політика, що спирається на суспільні роботи, великі державні замовлення, підтримку на плаву неефективних компаній. Вона була ефективною у період бурхливого економічного зростання у 60-70 роки ХХ століття, однак призвела до великого бюджетного дефіциту. «Другий шлях» базується на надмірному ринковому фундаменталізмі, ігноруванні соціальної сфери, що породило довгий період дефляції та нестабільність в житті людей. Японія продовжувала підтримувати політику, яка не відповідає реальному стану промисловості та соціальної структури, що вело до стагнації в економіці, росту бюджетного дефіциту та нестабільності соціальної сфери. «Третій шлях» мав вирішити екологічні проблеми, проблеми з народжуваністю, старінням нації тощо. Передбачалося збільшення податкового навантаження на населення, однак саме воно мало забезпечити соціальну сферу. Пропонувалася орієнтація на азіатську економічну стратегію, тобто задоволення попиту з боку азіатських країн, що розвиваються, сприяння туризму та створення таким чином нових робочих місць. Це мало дозволити покінчити з дефляцією та досягти рівня зростання економіки у 3 % (номіально) та у 2% (реально). Політика «третього шляху» передбачала три основні складові:

сильна економіка, сильні державні фінанси, сильна система соціального страхування [60, с.43].

В передвиборчому маніфесті ДПЯ 2010 року, що спирався на стратегію «третього шляху» та у своїй більшості дублював передвиборчу програму 2009 року, з'явилося два нових важливих пункти: в економічній сфері – непопулярний пункт про підняття споживчого податку з 5% до 10%, в зовнішній політиці – взяття курсу на реанімацію відносин зі Сполученими Штатами, які значно охололи в процесі побудови «рівноправних відносин» [242].

Ліберально-Демократична партія Японії, яка у той час знаходилася в опозиції, 24 січня 2010 року прийняла нову «Партійну платформу 2010 – Свіжий старт» [222], в якій говорилося про переоцінку діяльності після поразки на виборах 2009 року. Її характерною рисою був більш популістський у порівнянні з попередньою програмою характер, що було, з одного боку, проявом зростання популярності популістських ідей в суспільстві, а з іншого – підтвердженням того факту, що використання популізму без шкоди для власного становища є однією з переваг статусу опозиційної партії. В маніфесті ЛДПЯ 2010 року основна увага приділяється, окрім конституційній реформі, економічній сфері, в якій передбачалося досягнення номінального зростання економіки на 4% на рік, боротьба з дефляцією, скасування корпоративного податку, розширення інвестування в нові сфери економіки, бюджетна консолідація та реформа податкової сфери [257]. Союзник ЛДПЯ за опозицією – Нова Комейто – акцентувала увагу на тих самих економічних пунктах: досягнення номінального економічного росту 3-4% на рік, зниження корпоративного податку, перемога над дефляцією, підтримка малого та середнього бізнесу, досягнення соціальної безпеки [188].

Таким чином, проаналізувавши ці політичні програми, ми з'ясували, що на виборах до Палати Радників 2010 року

ключовим пунктом передвиборчих маніфестів стало питання розвитку економіки, при чому не в контексті підтримки та забезпечення добробуту окремих громадян, як у 2009 році, а в межах всієї країни. На перший план виходять загальнонаціональні економічні питання, що було свідченням того, що країна вже трохи оправлялася від шоку світової фінансової кризи 2008 року і тепер потребувала широких реформ для подолання її наслідків.

На цих виборах ДПЯ не вдалося повторити свій успіх, і в результаті в верхній палаті Парламенту утворилося дві коаліції: провладна коаліція ДПЯ + «Нова народна партія» + «Нова партія Японії» (110 депутатів) та опозиційна ЛДПЯ + Нова Комейто + «Нова партія реформ» (105 депутатів). При майже рівній кількості депутатів в провладній та опозиційній коаліціях приймати рішення стало важче. ЛДПЯ та союзники отримали змогу саботувати роботу Парламенту, і тепер вже ДПЯ доводилося мати справу з «перекрученим парламентом» (див. Додаток Б).

В умовах загострення економічної ситуації внаслідок землетрусу та аварії на АЕС «Фукусіма» у березні 2011 році, 16 листопада 2012 року Йосіхіко Нода розпускає Палату Представників, а 16 грудня 2012 року відбуваються дострокові вибори в нижню палату японського Парламенту, які проходять в умовах розчарування громадян в політиці та зниження явки виборців до 59,32% (див. Додаток Г).

Ліберально-Демократична партія Японії на чолі з С. Абе йде на ці вибори під лозунгом «Відродження Японії». Її програма складалася з чотирьох основних блоків: відродження економіки, відродження освіти, відродження зовнішньої політики, соціальне відродження. Окремим пунктом було визначено відродження територій, які постраждали від стихійного лиха внаслідок землетрусу та аварії на атомній станції. Серед економічних заходів передбачалися надзвичайні

економічні кроки та просування стратегії росту, поборення дефляції та створення гібридної економіки, досягнення номінального росту економіки 3% на рік, збільшення споживчого податку до 10%, укріплення Банка Японії, пом'якшення грошово-кредитної системи, міжнародна економічна політика, що передбачала створення «Міжнародної ради економічної стратегії», розвиток інвестицій за кордон [260]. Серед характерних для цього маніфесту пунктів можна виділити наступні: поновлення позицій японської дипломатії, які вона втратила за час правління демократів; створення Національної аварійної системи для протидії стихійним лихам та розширення грантів для відродження всіх сфер життя постраждалого регіону; проведення ряду профілактичних заходів для запобігання аварій на АЕС, в тому числі, моніторинг та створення інформаційного центру [260].

Тобто ми бачимо, що в цьому маніфесті популістські прийоми були використані дуже обережно і стосуються перш за все подачі інформації – пункти програми називаються пунктами відродження країни. Однак при цьому висувалися конкретні кроки економічного реформування, у тому числі і не дуже привабливі для виборця (як, наприклад, підняття споживчого податку) [260].

Нова Комейто в своїй програмі, яка містила сім основних пунктів, до традиційних пропозицій додала пункт про реконструкцію постраждалих від землетрусу територій та запобігання подібним ситуаціям в майбутньому, а також пропозицію щодо створення нового енергетичного суспільства, яке передбачає відмову від атомних електростанцій та поступовий перехід на відновлювальні джерела енергії – їх доля має скласти 30% до 2030 року [284].

Демократична партія Японії, враховуючи свій надзвичайно низький рейтинг, навпаки вдалася у своїй риторичі до неприхованого популізму. Особливістю маніфесту

2012 року було зосередження уваги на досягненнях Демократичної партії в період її правління [243]. Основних пунктів в програмі було виділено п'ять, а акцент робився на тих сферах, в яких ДПЯ допустила найбільші промахи. Пропонувалося в соціальній сфері – формування суспільства взаємної допомоги; в економіці – створення 4 мільйонів робочих місць; в енергетичній – перехід на відновлювальні джерела енергії та ліквідація ядерної енергетики; в зовнішній політиці – поглиблення альянсу зі США та співпраці з країнами Азії; в політичній – проведення реформ, що мали поновити суспільну довіру до політики, ліквідування спадкових політиків, скорочення кількості місць в Парламенті та заборона внесків політичним партіям від організацій [243]. Все це мало переконати виборця, що партія знає про свої прорахунки та має наміри їх виправляти.

Також окремий розділ маніфесту був присвячений реконструкції Східної Японії, яка постраждала від землетрусу. Серед заходів передбачалося укріплення Агентства реконструкції, розширення системи грантів, створення нових робочих місць; допомога у відновленні фізичного та психічного здоров'я дітей з постраждалих районів; підтримка постраждалих районів у зимовий період; забезпечення безпеки постраждалих реакторів; пожвавлення економіки Фукусіма, розширення можливостей для працевлаштування; реалізація заходів щодо укріплення здоров'я та підтримки постраждалих [243].

Таким чином, характерною рисою передвиборчих програм 2012 року був акцент на економічному розвитку та тих проблемах, які виникли в наслідок землетрусу та аварії на АЕС Фукусіма в березні 2011 року. Гостро постала проблема подальшого розвитку атомної енергетики. Позиції партій з цього питання розділилися. Якщо ДПЯ та Нова Комейто відкрито висловлювалися за закриття АЕС на території Японії,

то ЛДПЯ оминала це питання в своєму маніфесті. Крім того, відзначалося зростання рівня популізму, який вже в різних варіантах простежувався в програмах всіх партій.

За результатами цих виборів ДПЯ втратила більшість в нижній палаті Парламенту, а ЛДПЯ та Нова Комейто сформували коаліцію, яка мала конституційну більшість у кількості 325 депутатських мандатів (див. Додаток Б). На виборах до Палати Радників 2013 року у передвиборчому маніфесті ЛДПЯ вперше говорилося про три стріли економічного розвитку, які в майбутньому отримають назву «три стріли абеноміки». Перша стріла – смілива грошово-кредитна політика, яка мала спрямовуватися на ліквідацію дефляції, кількісне та якісне пом'якшення грошової політики. Друга стріла – гнучка фіскальна політика, реалізація «надзвичайних заходів щодо відновлення економіки Японії». Третя стріла – стратегія росту приватних інвестицій, що передбачає реформи в приватному та державному секторах, більш відкриті підприємства, максимальне залучення жінок, молоді, людей похилого віку та з обмеженими фізичними можливостями, впровадження передових технологій, розширення внутрішніх інвестицій, акцент на розвиток «домашніх господарств» [258].

Особливістю цієї програми було те, що озвучувалися не лише ідеї, але й пропонувалися конкретні кроки та визначалися конкретні плани по їх реалізації. Наприклад, передбачалося до 2015 року зменшити дефіцит бюджету в два рази у порівнянні з 2010 роком, а до 2020 року досягти профіциту. Для цього пропонувалося три плани дій: план промислового відродження Японії, стратегічний план створення нових ринків, міжнародна стратегія розширення. Також одним з завдань було формування системи, яка була б конкурентоспроможною у світі, шляхом створення комфортних умов для роботи компаній; зменшення оподаткування

інвестиційної сфери для збільшення прямих інвестицій в два рази – з 35 до 70 трильйонів ієн до 2020 року; введення податкових пільг для науково-дослідної сфери, малого та середнього бізнесу; реалізація «національної стратегії регіональних зон», яка враховуватиме особливості різних регіонів; впровадження інновацій та ІТ технологій; розширення ринку медичних послуг з 4 до 10 трильйонів ієн та ринку медичних препаратів та обладнання з 12 до 16 трильйонів ієн до 2020 року; розвиток туризму – якщо кількість туристів у 2012 році складала 8,37 мільйона осіб, а у 2013 році – 10 мільйонів осіб, то до 2030 року планувалося довести цю цифру до 30 мільйонів осіб [258].

У сфері ресурсів передбачалася диверсифікація енергетичної сфери, максимальне залучення поновлювальних джерел енергії у найближчі три роки; реалізація енергозберігаючої системи; забезпечення безпеки АЕС; ініціація активних досліджень у сфері утилізації ядерних відходів; космічний проект з використання сонячної енергії; поширення транспортних засобів нового покоління – до 2030 року їх кількість має скласти 50-70% від загальної кількості. Робився акцент на ролі жінок в економіці – до 2020 року 30% керівних посад мають займати жінки, також планувалося створити умови для роботи жінок, які мають дітей, підтримати їх в догляді за дитиною, створити умови для участі жінок у всіх сферах соціального та економічного життя Японії [258]. Тобто ми бачимо, що С. Абе запропонував конкретний план дій щодо вирішення проблемних моментів. Саме цей маніфест можна вважати основою, на якій почала формуватися нова економічна та політична стратегія ЛДПЯ.

Характерною рисою передвиборчої програми Нової Комейто на цих виборах стало вилучення пункту про ліквідацію атомних електростанції та відмову від ядерної енергетики. Це можна розглядати як певну поступку партнеру за коаліцією, бо

ліберал-демократи в своїй політиці ніколи не розглядали реальну можливість відмови Японії від ядерної енергетики. Замість проблем з ядерною енергетикою вперед виходять традиційні для політичної стратегії цієї партії проблеми, пов'язані з економічним розвитком [151].

Банрі Каїеда, який очолив ДПЯ, у передвиборчій програмі 2013 року робить спробу використати новий підхід до подачі інформації, при цьому в змісті залишивши основні пункти та політичні позиції маніфесту 2012 року. Першим нововведенням став акцент на прорахунках та недоліках ЛДПЯ після повернення до влади, при цьому проводилися паралелі між зростанням показників у різних сферах життя при демократах та зниженням цих же показників за період правління ЛДПЯ. Наприклад, паралельно з реформами в соціальній сфері, які пропонує ДПЯ, представлена інформація щодо кроків ЛДПЯ по зменшенню соціального забезпечення: ліквідація сестринського догляду по страховці для людей похилого віку, які потребують помірного рівня догляду (це стосується близько 1,5 мільйона осіб); збільшення віку, який дозволяє людям отримувати пенсійні пільги, до 68 років; збільшення особистої плати за соціальне обслуговування, яка не покривається страховкою, для людей понад 75 років до 20%. Тобто, замість пропозицій щодо вирішення проблемних питань, ДПЯ акцентує увагу на тому негативі, який несе у собі правління Ліберально-Демократичної партії.

Другою особливою рисою маніфесту демократів є використання такого методу подачі інформації як комікси – мальовані історії, які є дуже популярними серед громадян Японії всіх вікових категорій. У вигляді коміксів подані роздуми відносно майбутнього, наявних проблем, політики Демократичної партії. Кожна така історія присвячена якомусь пункту передвиборчого маніфесту та компактно розміщується на одному аркуші. На малюнках яскравими кольорами

зображені звичайні родини: матері, татусі, бабусі, дідусі, діти, які озвучують свої потреби та проблеми. Таким чином демонструється близькість Демократичної партії до пересічних громадян. З цією ж метою звернення Голови партії на початку маніфесту написано від руки, що створює враження його наближеності до виборців. В маніфесті використано велику кількість фотографій пересічних громадян, що також його вирізняє, бо попередні кандидати Демократичної партії підходили до маніфестів більш витримано, а фото, що використовувалися, найчастіше зображували самого кандидата на різних офіційних та неофіційних зустрічах. Тобто ми бачимо, що ДПЯ продовжує зосереджувати свою увагу на популістських методах, при цьому не надаючи виборцям якихось реальних пропозицій. А загалом передвиборчі програми 2013 року являються продовженням тих політичних стратегій, які були проголошені партіями в 2012 році. Це є свідченням відносно стабільного розвитку Японії у цей період та відсутності нових викликів.

Отримавши за результатами виборів 2013 року більшість в Палаті Радників, С. Абе почав активно реалізовувати свою політичну стратегію, незважаючи на те, що багато хто з економістів та політиків вважав, що подібна шокова політика може призвести Японію до катастрофи. Одним з кроків по реформації економіки було введення 10% споживчого податку у два етапи. В квітні 2014 року цей податок збільшили з 5 до 8%, а у жовтні цього ж року він мав досягти 10% [205]. Однак, ця міра мала негативний ефект. Було зафіксовано падіння економіки у другому та третьому кварталі 2014 року. Як результат, у листопаді 2014 року лідер ЛДПЯ заявив про відстрочення другого етапу введення податку на півтора року та призначив дострокові вибори до Палати Представників як міру по виходу з кризової ситуації, поки рейтинг С. Абе не впав занадто низько, що могло б коштувати йому прем'єрського

крісла [205]. На 14 грудня 2014 року були призначені дострокові вибори до Палати Представників.

На цих виборах ЛДПЯ не привнесла нічого нового до свого маніфесту, лише об'єднали пункт щодо реконструкції постраждалих внаслідок землетрусу територій з пунктом охорони та безпеки життєдіяльності. Ключовими залишилися ідеї «абеноміки» [261]. Важливою складовою маніфесту було також представлення результатів, з якими ЛДПЯ прийшла після приблизно двох років при владі на вибори до Палати Представників. Кількість людей, що мають роботу, за означений період зросла на 1 мільйон (з 62,57 мільйонів у грудні 2012 року до 63,66 мільйонів у вересні 2014 року). Відносно рівня зростання заробітної плати, то він був найвищим за останні 15 років – 2,07% на рік. На 20% знизилася кількість компаній, що збанкрутіли. Позитивні зміни відзначалися в туризмі – вперше за 44 роки було досягнуто профіцит у цій сфері: обсяги грошей, що іноземні туристи витратили в Японії, перевищили обсяги грошей, витрачених японцями в інших країнах. Замовлення закордонним філіям японських компаній зросли у 3 рази (з 3,2 трильйонів ієн на початку визначеного періоду до 9,3 трильйонів ієн у 2014 році). Збільшилася на 800 тисяч кількість жінок, що працюють – з 26,6 мільйонів в грудні 2012 року до 27,25 мільйонів у вересні 2014 року [261].

Під час аналізу тексту програми відчувалися амбітні плани С. Абе відносно ролі Японії у світі – в цьому його політика певним чином нагадувала політику його попередника Дз. Коїдзумі, при якому почалися активні дискусії щодо скасування 9 статті Конституції, що забороняє Японії мати власну армію. При С. Абе ця ідея знову актуалізувалася [261].

В передвиборчій програмі Нової Комейто на першому місці залишається економіка. Акцент робився на введенні зниженої податкової ставки, підтримці малого бізнесу,

обмеженні цін на енергію, підтримку жінок та молоді. У інших пунктах він дублював маніфести 2012 та 2013 років [285].

Демократична партія пішла на ці вибори з програмою, головною ідеєю якої була необхідність покінчити з «абеномікою» та зробити ставку у подальшому на розвиток Японії та середнього класу. Передвиборчий маніфест 2014 року, був витриманий вже у більш традиційних формах, у порівнянні з маніфестом 2013 року, однак аналіз негативних проявів правління Ліберально-Демократичної партії для країни в маніфесті залишився. Першими з десяти пунктів передвиборчої програми йдуть економіка та соціальна сфера – ті області, на які безпосередньо впливала «абеноміка», а потім вже все інше: працевлаштування; освіта; жінки та гендерна рівність; реконструкція територій, постраждалих від землетрусу, та поживавлення економіки Фукусіма; ядерна енергетика та енергетика; продукти харчування та безпека; зовнішня політика та оборона; політичні реформи [245].

Взагалі, дострокові вибори до Палати Представників стали своєрідним косметичним заходом, який дозволив С. Абе залишитися при владі в умовах доволі стрімкого падіння його рейтингу на фоні зниження темпів зростання економіки, і це відчувалося як на рівні електорату – явка виборців була однією з найнижчих (див. Додаток Г), так і на рівні політичних сил – у виборчих маніфестах провідних партій були відсутні будь-які нові політичні ідеї та пропозиції. Єдиним нововведенням стало внесення пункту протидії «абеноміці» до програми ДПЯ, який в майбутньому отримає розвиток.

Таким чином, еволюція політичних програм японських партій стала проявом трансформації партійної системи Японії. Проаналізувавши політичні програми провідних політичних сил Японії, ми з'ясували, що вони традиційно не мали яскравого ідеологічного забарвлення та являлися віддзеркаленням тих проблем, які виникали перед японським

суспільством на окремих етапах розвитку. Тому на кожних виборах в політичних програмах різних партій ключовий акцент робився на одних і тих самих проблемах. Цьому сприяла орієнтація партій на «тверді голоси», прихильність яких тій чи іншій політичній партії залежала не від її передвиборчої програми, а від тих відносин, які існували між партією та певними соціальними групами чи організаціями. Однак загострення політичної кризи призвело до розчарування населення, зменшення його політичної активності та збільшення «плаваючих голосів», на які неможливо було впливати традиційними методами. Саме вони спочатку відіграли велику роль у приході до влади у 2009 році ДПЯ, а потім стали електоральною базою для правопопулістських партій.

В цих умовах поступово починає спостерігатися зростання рівня використання популістських методів в партійних маніфестах, при чому характерним був той факт, що більш активно до популістської риторики партії вдавалися або під час знаходження в опозиції, або в умовах, коли рейтинг партії був критично низьким.

Також треба відзначити, що після повернення ЛДПЯ до влади у 2012 році та початку реалізації С. Абе досить агресивного політичного курсу, особливо в економічній сфері, ключовим пунктом політичної програми головного опонента ліберал-демократів – ДПЯ – поступово стає протидія політиці ЛДПЯ, що стало новим характерним моментом в розвитку партійної системи Японії та початком оформлення ідеологічних центрів в японській політиці.

3.3. Виникнення нових політичних партій в Японії

Криза в політичній системі Японії та зневіра у Ліберально-Демократичній партії, яка тривалий час визначала політичне життя країни, призвела не лише до зростання підтримки опозиційних сил, але й стала поштовхом до виникнення принципово нових партій. Виборці, розчаровані у наявному стані речей, втратили віру у те, що чинні політичні сили зможуть вирішити весь той спектр проблем, що виник. У цей час, в умовах посилення політичної недовіри, увагу електорату починають привертати політичні утворення, які стояли на популістських принципах. Популізм, який проголошував радикальні у порівнянні з традиційною політичною риторикою лозунги, приваблював громадян, що втомилися від стриманості парламентських партій, яка поєднувалася з їх низькою ефективністю.

Першою партією, яка скористалася правопопулістською риторикою, стала «Ваша партія» (або «Партія всіх»), що була створена 8 серпня 2009 року двома японськими політиками Йосімі Ватанабе та Кендзі Еда. До новоутвореної партії перейшло три парламентські представники Ліберально-Демократичної партії (один з яких Кейітіро Асао в майбутньому очолить партію), що дозволило їй взяти участь у виборах до Палати Представників 2009 року. Головою партії став Й. Ватанабе, генеральним секретарем – К. Еда [190].

У статуті «Вашої партії» було прописано, що основою її філософії є демократія, регіональний суверенітет та життєорієнтовна політика [192]. Політична стратегія партії базувалася на дев'яти основних принципах: обмеження функцій держави захистом свободи, незалежності, майна та передача інших функцій у регіони; реформування адміністративної та державної служби; створення автономних провінцій; міжнародна співпраця на базі японсько-американського союзу; договір про вільну торгівлю,

розширення приватних інвестицій; реформування енергетичного сектору, сільського господарства, медицини; створення нової системи працевлаштування; створення міцної системи соціального забезпечення; проведення реформування освітньої сфери [191].

«Ваша партія» робила акцент на необхідності ліквідації диспропорції між державними службовцями та приватним сектором. Говорилося про необхідність зменшення кількості депутатів: до 300 депутатів у Палаті Представників та до 100 депутатів у Палаті Радників. У перспективі планувався перехід до системи регіонального суверенітету, при якій більшість повноважень буде передано провінціям. У цих умовах можна буде перейти до однопалатного Парламенту, що складатиметься зі 100 депутатів. Крім того, «Ваша партія» пропонувала ввести прямі вибори Прем'єр-міністра. А у національних виборах пропонувалося робити акцент не на одномандатні округи, а на округи пропорційного представництва. Це мало вирішити проблему великого відсотка втрачених голосів [191].

Щодо податкової сфери, то споживчий податок пропонувалося заморозити на рівні 10%. Акцентувалося на необхідності створення нової пенсійної системи, більш ефективного догляду за людьми похилого віку та інвалідами. Однією з пріоритетних сфер виділялося працевлаштування молоді, створення умов для працевлаштування жінок з дітьми, покращення базової освіти в регіонах. У сфері економіки планувалося подолання дефляції, досягнення номінального зростання економіки на рівні 4%; активізація досліджень в сфері енергетики та перехід до 2050 року на 80% на поновлювані джерела енергії У сфері зовнішньої політики, крім орієнтації на союз зі Сполученими Штатами, передбачалося укріплення Сил Самооборони, вирішення проблем з

Курильськими островами та питань з Північною Кореєю, збільшення участі Японії у боротьбі з тероризмом [191].

Проаналізувавши політичну стратегію «Вашої партії», ми визначили, що основний наголос робиться на розширенні суверенітету регіонів та передачу більшості повноважень провінціям, обмеженні функцій центральної влади, зменшенні ролі бюрократичного апарату, укріпленні союзу зі США та посиленні оборонної сфери Японії. В майбутньому саме ці принципи стануть ключовими для всіх партій, які будуть створюватися та діяти на принципах правого популізму.

Новостворена партія взяла участь у виборах до Палати Представників 2009 року та отримала п'ять місць у Парламенті [282]. Свій успіх «Ваша партія» закріпила через рік на виборах до Палати Радників, отримавши вже одинадцять місць [206]. У 2012 році до основних пунктів передвиборчої програми було додано пункт про нову енергетичну стратегію та питання щодо реконструкції районів, які постраждали від землетрусу. Ці пункти після землетрусу та аварії на Фукусімі у березні 2011 року з'явилися у програмах усіх японських політичних партій [183]. На виборах до Палати Представників у 2012 році «Ваша партія» отримала вже 18 депутатських місць, а у 2013 році додала до них ще 18 місць у Палаті Радників, та таким чином мала 36 своїх представників у Парламенті, що свідчило про зростання в суспільстві популярності правопопулістських ідей (див. Додаток Б).

Однак у цей же час цю політичну силу охопила партійна криза. У грудні 2013 року К. Еда та ще 16 депутатів залишають «Вашу партію». К. Еда створює власну партію – «Партію єдності», яка у серпні 2014 року об'єдналася з частиною «Партії Реставрації Японії», утворивши «Партію інновацій». У квітні 2014 через фінансовий скандал з посади голови «Вашої партії» був змушений піти Й. Ватанабе. Він у березні 2014 року взяв у борг велику суму у косметичної компанії, і це стало відомо.

Партію очолив К. Асао, який взяв курс на зближення з Демократичною партією, що викликало незадоволення з боку частини однопартійців. В результаті 19 листопада 2014 року «Ваша партія» була розпущена [190]. 28 грудня 2014 шість депутатів колишньої «Вашої партії» утворили «Незалежний клуб», а 1 січня 2015 року інші шість представників створили «Партію оздоровлення Японії», яку очолив Мацуда Кота.

Враховуючи, що «Ваша партія» припинила своє існування у листопаді 2014 року, а нові партійні утворення на її основі були створені лише наприкінці грудня 2014 року та на початку січня 2015 року, позачергові вибори до Палати Представників у грудні 2014 року пройшли без участі представників цієї партії. Ні «Незалежний клуб», ні «Партія оздоровлення Японії» у нижній палаті японського Парламенту за результатами виборів 2014 року не були представлені [178].

Таким чином, не дивлячись на нетривалу політичну історію, «Ваша партія» була першою вдалою спробою змінити традиційну структуру партійної системи. Вона продемонструвала, що в умовах кризи провідної політичної сили Японії, нечисленна, невідома нікому партія може потрапити в Парламент. Успіх «Вашої партії» показав, що популістські методи, які не передбачали надання реальних шляхів реалізації політичної програми, являються на сучасному етапі ефективними в японському суспільстві. Тому саме на популізм зробила ставку у 2012 році «Партія Реставрації Японії».

Ця партія була створена на основі регіональної «Партії Відновлення Осака» 28 вересня 2012 року. Її засновником став Тору Хасимото, який у 2008 році був обраний на посаду губернатора префектури Осака. Створена у 2010 році «Партія Відновлення Осака» на місцевих виборах у 2011 році перемогла, отримавши 58 місць з 109 у раді префектури та 33 з 89 у міській раді. Голову партії Т. Хасимото було обрано мером Осака, а

Генерального Секретаря Ігіро Мацуї – губернатором префектури Осака [186].

Щоб підкреслити той факт, що в основу «Партії Реставрації Японії» покладено саме регіональну партію, штаб-квартира партії так і залишилася в Осака (це є нехарактерною рисою для японських партій, які переважним чином розміщують свої штаб-квартири виключно у Токію). Однак при певних умовах для вирішення нагальних питань Генеральний Секретар міг створювати тимчасовий штаб [184]. У своїй платформі «Партія Реставрації Японії» незмінно робила акцент на важливість регіону та наполягала на необхідності децентралізації [267].

«Партія Реставрації Японії» створювалася Т. Хасимото з метою здобуття місць у Парламенті і здійснювати кроків у цьому напрямку він почав ще у період існування «Партії Відновлення Осака», позиціонуючи свою політичну силу як третій полюс у японській політиці, альтернативу «великим» партіям. Була створена політична школа для підготовки кандидатів для участі у виборах – у цій школі взяли участь понад 3 тисяч бажаючих. Т. Хасимото вловив популістську хвилю настроїв електорату, його невдоволення наявними партіями та механізмами політичної влади – і зробив на це ставку. Ідеологічна платформа його регіональної, а потім і загальнонаціональної партії, базувалася саме на принципах «правого популізму», який вже знайшов популярність серед населення [240, с.797].

Однак для заснування загальнонаціональної партії Т. Хасимото було необхідно залучити до складу партії діючих депутатів Парламенту. У вересні 2012 року йому це вдалося – до складу «Партії Реставрації Японії» увійшло 9 депутатів Парламенту (2 з ЛДПЯ, 4 з ДПЯ та 3 з «Вашої партії»). Парламентським представником нової партії став Мацуно Йоріхіса, колишній член ЛДПЯ [186].

Розуміючи, що впливу в одній префектурі недостатньо, щоб швидко вийти на загальнодержавний рівень та отримати позитивні результати на виборах, у листопаді 2012 року «Партія Реставрації Японії» проводить злиття з «Партією сонця», яку очолював мер Токіо Сінтара Ісіхара, популярний серед населення, особливо столичного та східного регіонів [259]. С. Ісіхара та Т. Хасімото стають співголовами оновленої «Партії Реставрації Японії». Цей союз приніс їм перемогу на виборах до Палати Представників 2012 року, зробивши новостворену партію за результатами перших же загальнонаціональних виборів, в яких вона брала участь, другою за чисельністю опозиційною силою в японському Парламенті [281].

Передвиборчою програмою партії стали «Вісім пунктів модернізації», у яких було викладено основні позиції цієї політичної сили стосовно майбутнього Японії [267]. «Партія Реставрації Японії» виступала за децентралізацію японської держави. Наголос робився на підвищенні ролі місцевого самоврядування та його самостійності. Національний та регіональний рівень влади мали бути автономними один від одного. Для цього треба було скасувати систему перерозподілу місцевих податків, створити регіональну систему оподаткування та муніципальну систему з питань банкрутств. Пропонувалося ввести прямі вибори Прем'єр-міністра, ліквідувати Палату Радників та укріпити Палату Представників, створити умови для консультацій між регіональними представниками та депутатами Парламенту, а також надати муніципалітетам право власними указами переписувати закони [267].

Фінансові, адміністративні та політичні реформи передбачали створення ділового середовища для чиновника. Муніципальні системи мали стати самодостатніми, адміністративний процес – відкритим. Робився акцент на

необхідності використовувати технології більш високого рівня у Парламенті та урядових організаціях, ввести національний ідентифікаційний номер, створити агентство податків, скоротити кількість депутатів в Палаті Представників до 240 чоловік та укріпити їх функції. Також наголошувалося на необхідності зменшити державні витрати на 30%. Відносно особливостей діяльності партій, пропонувалося заборонити внески у фонд партій з боку компаній та організацій, зменшити дотації партіям на 30% та створити сприятливі умови для розвитку регіональних партій [267].

Суть реформи в державній сфері полягала у тому, що поняття «державний службовець» має сприйматися як професія, а не соціальний статус, як це є сьогодні в Японії. Для цього передбачалося переглянути підхід до заробітної плати у приватних та державних установах; ліквідувати систему кадрових установ; зменшити витрати на державних службовців; ліквідувати завищений соціальний статус державних посадових осіб; уніфікувати кадровий менеджмент відповідно до Кабінету Міністрів; ввести систему оплати праці, яка б не була залежною від віку та терміну перебування на посаді; запровадити принцип просування молодого покоління у державних установах; реформувати державну службу не тільки на загальнодержавному рівні, але й на місцях [267].

У процесі реформування освіти основною метою було досягнення світового рівня, запровадження безкоштовної освіти, диференційований підхід до учнів у відповідності до їх здібностей, передача адміністрування освітніх установ до рук учнів та їх батьків. Для цього необхідно було децентралізувати освіту, ліквідувати в ній систему комітетів, укріпити повноваження керівників державних шкіл, підвищити авторитет державних університетів, ввести всесвітній стандарт на використання в освіті англійської мови, забезпечити підтримку освіти за кордоном та використання інформаційних

технологій, підвищити заробітну плату вчителям в залежності від стажу, підняти рівень освіти інвалідів. Також акцент робився на необхідності реформування системи вступних іспитів, посилення відбору до аспірантури та реформування профспілки вчителів та робітників освіти [264].

Реформування соціальної сфери мало базуватися на ретельній підтримці тих, хто цього потребує. «Якщо збільшиться кількість людей, які можуть самостійно себе забезпечити, – говорилося в маніфесті, – то збільшиться і кількість людей, які зможуть допомогти та підтримати інших» [267]. Була озвучена ідея прямого податку від сторони, яка надає, до тієї, яка потребує допомоги, створення нового бізнесу, а через нього нових робочих місць. Передбачалася раціоналізація та збільшення ефективності соціальних виплат. У сфері соціального реформування виділялося три підпункти: пенсії – їх необхідно уніфікувати та контролювати за допомогою ідентифікаційного номера; добробут – підтримка як людей у віці та з обмеженими можливостями, так і працездатного населення, створення центрів підтримки населення, введення системи самообслуговування в галузі оплати медичних витрат; медичне страхування та страхування по догляду – централізація медичного страхування, акцент у страхових виплатах на пацієнтах, що важко хворі [267].

Серед кроків фінансової реконструкції було збільшення конкурентоспроможності економічної політики країни, розвиток інфраструктури та галузевої структури економіки, яка б не залежала від курсу валют, розширення зони вільної торгівлі, просування інновацій. Важливою складовою мала стати нова модель енергетичної політики, яка б не залежала від ядерної енергетики. У сфері трудових ресурсів пропонувалося спрощення переміщення людських ресурсів в приватних та державних секторах, розширення зони працевлаштування. Особливий наголос робився на захисті соціальних і

економічних прав тимчасово працевлаштованих робітників, які в Японії знаходяться в не дуже зручних умовах, на масовому працевлаштуванні випускників, розвитку глобальних трудових ресурсів, працевлаштуванні іноземних працівників та жінок. У податковій сфері просувалася ідея необхідності, в умовах старіння нації та збільшення прошарку людей похилого віку, приділити увагу податку на майно, створити податкову систему, яка б сприяла притоку інвестицій та зростанню економіки, дотримуватися балансу між загальними доходами та загальними витратами [267].

Зовнішня політика повинна була спрямовуватися на мир та процвітання, а для цього необхідно було створити оборонний потенціал для самостійного захисту японського суверенітету. В рамках забезпечення безпеки велика роль відводилася японсько-американському союзу та співпраці з країнами, які захищають свободу та демократію. Серед кроків для досягнення цієї мети передбачалося вирішення питання з Окінавою, де знаходилася американська військова база; розширення участі Японії у миротворчих операціях, наприклад, у місіях ООН; укріплення відносин з Австралією та Південною Америкою, Китаєм та Росією; просування переговорів з Росією щодо питання північних територій. Також пропонувалося зупинити поступове зменшення офіційної допомоги розвитку і навпаки перейти до агресивної політики допомоги, створити Раду з Дипломатії та Безпеки для дослідження довгострокових стратегій та планування у сфері закордонних справ та безпеки, регулювати процес продажу землі іноземцям, розширити культурний обмін та іноземні дослідження [267].

Що стосується конституційних реформ, то наголошувалося на необхідності внесення змін до 96 статті Конституції, яка передбачає, що «поправки до Конституції вносяться з ініціативи Парламенту при згоді не менш ніж 2/3 від загального числа членів з обох палат...» - пропонувалося

зменшити кількість голосів для внесення ініціативи з реформування Конституції до 1/3 депутатів; до статті 94 Конституції, розширивши повноваження місцевої влади; провести референдум щодо скасування пацифістської 9 статті Конституції [46].

Таким чином, проаналізувавши передвиборчу програму «Партії Реставрації Японії», ми дійшли до висновку, що основний акцент у ній робився на наданні більших прав регіонам, зменшенні державного апарату, децентралізації у всіх сферах, посиленні оборонної сфери, що ріднило її з «Вашою партією». Однак при цьому «Партія Реставрації Японії» пішла далі та внесла пункт про необхідність внесення змін до Конституції. Подібні заклики є однією з характерних рис популізму, а якщо до цього додати ще й харизматичних лідерів, особиста популярність яких стала вагомою складовою успіху цієї партії, то ми можемо з великою долею впевненості стверджувати, що саме «Партія Реставрації Японії» стала першою японською по-справжньому правопопулістською партією.

І хоча не було запропоновано реальних кроків по вирішенню тієї чи іншої проблеми, що було характерним для популістської політичної сили, задекларований радикальний підхід до реформування японської держави, що стосувався всіх сфер життя, сподобався значній частині електорату, яка втомилася від неспроможності влади та опозиції вирішувати проблеми, що виникали. Довіру викликало і те, що «Партія Реставрації Японії» сприймалася як політична сила нового формату, яка була створена не на основі угруповань, які відкололися від парламентських партій, а розпочала свою історію як регіональна сила, що вийшла на загальнонаціональний рівень та позиціонувала себе як провідник прав регіонів та прибічник децентралізації [240, с.798].

Однак на виборах до Палати Радників 2013 року повторити свій успіх у той же мірі «Партія Реставрації Японії» не змогла, хоча і отримала 9 депутатських місць у верхній палаті [207]. Діяльність партії ускладнювалася тим фактом, що на її чолі фактично стояли два впливові політики (Т. Хасимото та С. Ісіхара), кожен з яких мав своє бачення щодо подальшого розвитку цієї політичної структури та її політичної діяльності. Саме через це в середині партії час від часу виникали суперечки.

Врешті-решт на позачерговому зборі партії 22 червня 2014 року С. Ісіхара з частиною депутатів (27 парламентаріїв) виходить з «Партії Реставрації Японії» та створює «Партію майбутніх поколінь», яка в грудні 2015 року отримала назву «Партія серця» та згодом увійшла в коаліцію з ЛДПЯ. Т. Хасимото з 37 депутатами, що залишилися, та 14 депутатами з «Партії єдності», яка була створена К. Еда у грудні 2013 року на базі депутатів, що відколотися від «Вашої партії», створює 1 серпня 2014 року «Партію інновацій» [266]. Головою партії став Т. Хасимото, Генеральним Секретарем – голова «Партії єдності» К. Еда. 21 вересня 2014 були прийняті «Місія партії» та «Основні пункти політики» [269], а 26 вересня того ж року статут, який по своїй суті повторював статут «Партії Реформації Японії».

У політичній програмі «Партії інновацій» першим пунктом йшли питання, пов'язані з механізмами управління та конституційними поправками. У конституційній сфері передбачався перехід на систему регіонального суверенітету, однопалатний Парламент та введення прямих виборів Прем'єр-міністра. Стратегія зростання передбачала створення зони вільної торгівлі, реформування сільського господарства, фінансову незалежність регіонів та сприяння працевлаштуванню жінок з дітьми. Регіональні структури мали контролювати централізовану систему медичного страхування,

систему освіти, в регіони мав спрямовуватися споживчий податок [269].

У питаннях, пов'язаних з трудовими відносинами, визначалася необхідність зрівняти у правах постійних та непостійних працівників. Пропонувалося ввести поняття мінімальний прибуток та прожитковий мінімум. В енергетичному секторі наголошувалося на відмові від ядерної енергетики та перехід на поновлювальні джерела енергії. Також одним із пунктів традиційно залишилася реконструкція районів, що постраждали внаслідок землетрусу. В зовнішній політиці центром мав залишитися союз Японії та Сполучених Штатів, однак при цьому говорилося про необхідність зменшити американську базу на Окінаві. Залишився і пункт про необхідність перегляду Конституції та внесення до неї поправок [269].

На З'їзді партії було засуджено політику С. Абе по збільшенню споживчого податку та ігнорування необхідності реформувати енергетичну сферу та відходити від ядерної енергетики. Також говорилося про необхідність посилити позиції Сил Самооборони, бо зміни, що відбуваються у світі та регіоні, загрожують безпеці Японії, тому Японія повинна мати змогу захистити себе. Тобто ми бачимо, що «Партія інновацій» в своїй політичній програмі за всіма основними пунктами стала наступницею «Партії Реставрації Японії».

З цією програмою «Партія інновацій» пішла на дострокові вибори 2014 року та отримала 41 місце у Палаті Представників [180]. Однак політична криза в середині партії змусила її керівників піти з посад. На З'їзді партії 17 травня 2015 року новим головою був обраний Йоріхіса Мацуно, Генеральним Секретарем – Міто Какідзава.

Восени 2015 року починаються переговори щодо об'єднання «Партії інновацій» та ДПЯ. Через це частина депутатів виходить зі складу «Партії інновацій». Їх очолили

Ітіро Мацуї та Тору Хасимото, які створили «Партію Реставрації Осака», яка взяла участь у виборах до Палати Радників у липні 2016, отримавши 12 місць у верхній палаті Парламенту, а 23 серпня 2016 року змінила назву на «Партію Відродження Японії». Її очолив Ітіро Мацуї [239; 208].

«Політична місія» партії була прийнята 31 жовтня 2015 року, та переглянута 28 серпня 2016 року. «Філософією партії» проголошено самодостатність особистості, регіону, країни. Вісім пунктів політичної стратегії багато у чому перекликалися з політичною стратегією «Партії Реставрації Японії» у 2012 році, однак акценти змінилися. Політична програма не була всеосяжною. Головним чином вона була зосереджена на децентралізації. Основними завданнями партії були конституційні зміни; розширення прав регіонів; децентралізація капіталу; трансформація індустріальної структури, зростання інновацій; зменшення адміністративного апарату; справедлива податкова система, спрямування податків в регіони; рівні можливості; забезпечення глобального миру [269]. Тобто «Партія Відродження Японії» взяла більш вузький регіональний курс, відмовившись від всеосяжного попудізму.

Ті ж депутати, які не вийшли з «Партії інновацій», об'єдналися з Демократичною партією Японії та 27 березня 2016 року утворили «Демократичну Прогресивну партію». Очолив нову опозиційну силу Кацуя Окада. 1 жовтня 2016 року на внутрішньопартійних виборах «Демократичної Прогресивної партії» перемогла Ренхо Мурата. Це було вперше після Дої Такако, що головувала у Соціалістичній партії у 1986-1991 роках, коли жінка очолювала провідну опозиційну силу в Парламенті [64].

У базових політичних принципах нової партії говорилося про сприяння забезпеченню миру мирним шляхом через співпрацю; захист пацифістської японської Конституції;

економічний розвиток та рівність; побудову суспільства на принципах співіснування та підтримки; ліквідацію атомних електростанцій; прозору політику та зменшення кількості депутатів [98]. Тобто ця партія, яка стала найчисельнішою опозиційною силою в японському Парламенті, в ідеологічному плані була створена для протистояння агресивній політиці ЛДПЯ на чолі з С. Абе, націлена на захист японської Конституції та пацифістської державної політики [169].

Таким чином, розглянувши процес виникнення нових партій, ми дійшли до висновку, що їх основною характерною рисою стало активне використання правопопулістських елементів у своїй політичній риторичі, які в умовах загострення партійної та політичної криз набирали популярності у суспільстві.

Серед характерних рис нових партій ми виділили радикальні політичні програми, які передбачали реформування всіх сфер життя, регіональне спрямування політики, наявність харизматичних лідерів, нестабільну внутрішню структуру і, як результат, коротка тривалість існування цих політичних утворень. Ефективне використання новими партіями популістських прийомів підштовхнуло великі японські партії до залучення подібних методів, хоча і в більш обмежених масштабах, бо більшість подібних лозунгів хоча і мають електоральну привабливість, однак недосяжні в реальному житті, що для політичних сил, які мають шанс отримати більшість в Парламенті, може мати негативні наслідки в майбутньому.

Треба відзначити, що виникнення якісно нових правопопулістських партій було не лише одним з проявів трансформації японської партійної системи, але й свідченням загальносвітової тенденції до поширення правого популізму. І хоча ці партії не змогли показати себе як стабільні політичні утворення, які реально можуть претендувати на роль третього

полюса в японській політиці, однак вони продемонстрували, що в нових умовах не можна спиратися лише на традиційні механізми електоральної політики та «тверді голоси». Надзвичайного значення набувають саме «плаваючі голоси», кількість яких має тенденцію до зростання, і у цій ситуації кожна партія, якій вдасться якимось чином зацікавити електорат, має всі шанси показати вагомі результати на виборах.

РОЗДІЛ 4.

ПАРТІЙНА СИСТЕМА ЯПОНІЇ НАПРИКІНЦІ ЕПОХИ ХЕЙСЕЙ ТА ЯПОНСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

4.1. Особливості розвитку партійної системи Японії на сучасному етапі

Характерною рисою партійної системи Японії впродовж тривалого часу була ідеологічна схожість політичних програм різних японських партій. Однією з причин цього можна назвати відсутність політичного досвіду у партій в умовах гегемонії ЛДПЯ, іншою – той факт, що більшість партій створювалися колишніми членами ЛДПЯ, які привносили в нові структури свій досвід роботи. Крім того, кожна партія традиційно підтримувалася певною часткою електорату, яка була її «твердими голосами» та не вимагала від партії фокусуватися на розробці ідеології.

Прихід до влади ДПЯ в 2009 році став першим кроком в процесі переходу партійної системи Японії від, по суті, однопартійної до потенційно двопартійної чи багатопартійної. І хоча опозиція отримала реальний досвід перебування при владі, однак це не стало рушійною силою для ідеологічного оформлення партій. Навпаки, поштовхом для подальшого розвитку партійної системи стало повернення до влади ЛДПЯ та початок реалізації С.Абе свого агресивного політичного курсу, який передбачав спочатку реалізацію неоднозначно сприйнятою суспільством економічної політики «абеноміки», а потім у липні 2015 року прийняття закону про розширення функцій Сил Самооборони, що зробив можливим їх використання за кордоном. Цей закон приймався в умовах бойкоту з боку опозиції та мав наслідком падіння рейтингу уряду з 47,4% до 36,7% [14].

До того ж знову активізувалися дискусії навколо внесення змін до Конституції та скасування пацифістського статусу Японії. Все це посилювалося внесенням 5 березня 2016 року змін до статуту ЛДПЯ, які передбачали збільшення терміну перебування Голови партії на своєму посту (а в умовах, коли партія має більшість в Парламенті, то і на посту Прем'єр-міністра) з 6 років до 9 років, що давало С. Абе більше часу для реалізації своєї політичної стратегії [11]. В результаті саме все вище зазначене стало каталізатором для консолідації опозиції та ідеологічного поділу японських парламентських партій на ліві та праві, хоча і з японською специфікою.

Першим проявом консолідації лівої опозиції, яка виступала проти політики ЛДПЯ, стали вибори до Палати Радників в липні 2016 року. Це були перші вибори, коли опозиція об'єдналася, щоб виступити єдиним блоком проти ЛДПЯ. «Демократична Прогресивна партія» (утворена в березні 2016 року шляхом об'єднання ДПЯ та «Партії інновацій»), «Партія життя» (перейменована згодом у «Ліберальну партію»), Соціал-Демократична партія та Комуністична партія відмовилися від боротьби один з одним в префектурних округах та виставили одного спільного кандидата проти ЛДПЯ.

Це було новим явищем в японській політичній та партійній системах, особливо враховуючи той факт, що Комуністична партія принципово ніколи не вступала в коаліції. Основою передвиборчої програми опозиційної коаліції стало протистояння спробам ЛДПЯ переглянути Конституцію Японії та скасувати пацифістську 9 статтю, яка забороняє країні мати армію.

ЛДПЯ, для якої ці вибори були стратегічними, бо для перегляду Конституції необхідна була підтримка двох третин депутатів у обох палатах Парламенту, у своїй передвиборчій програмі намагалася оминати всі найбільш гострі моменти.

Були виключені пункти, які торкалися політичної, військової сфер, необхідності внесення змін до Конституції, тобто все, що могло б негативно вплинути на рейтинг партії. Основних пунктів в програмі було чотири: досягнення ВВП у 600 трильйонів ієн; розвиток соціальної сфери, а саме, підтримка жінок, молоді, людей похилого віку; розвиток сільськогосподарської сфери, збільшення її престижності; реалізація заходів для створення держави, яка б могла ефективно протистояти наслідкам стихійних лих. Також відстрочувалося до 2019 року збільшення споживчого податку [273].

Вибори, не дивлячись на об'єднання лівої опозиції, видалися вдалим для Ліберально-Демократичної партії та її союзника Нової Комейто, які разом отримали майже половину всіх голосів. Опозиційна коаліція за результатами виборів в префектурах мала лише 22 мандати (майже всі у представників «Демократичної Прогресивної партії»). І хоча це було вдвічі більше ніж за результатами попередніх виборів, однак назвати успіхом такий результат було не можна. В сукупності опозиційна коаліція мала у верхній палаті Парламенту 67 представників з 242 [120].

Треба зазначити, що саме за результатами цих виборів у верхній палаті Парламенту сформувався і правий полюс, який був представлений з одного боку, провладною коаліцією ЛДПЯ – Нова Комейто (146 представників), а з іншого – правою опозицією, яка включала «Партією Реформації Осака» (яку восени 2016 року перейменували у «Партію Відродження Японії») та «Партію сонця» – разом 15 депутатських мандатів. Таким чином, праві мали в Палаті Радників майже конституційну більшість – 161 депутат при необхідних 162 [120]. При цьому, аналізуючи ідеологічну платформу правих опозиційних партій, треба зазначити, що вони обидві вийшли з «Партії Реставрації Японії» та являли собою сили, близькі у

своїх позиціях до ЛДПЯ (хоча і з регіональним ухилом), що створювало в майбутньому можливість формування широкої коаліції з метою прийняття стратегічних рішень.

Для нашого дослідження важливо було проаналізувати процеси, які відбувалися у правому та лівому полюсах японської політики напередодні дострокових виборів до Палати Представників 2017 року, бо саме вони були проявом нового рівня трансформації японської партійної системи. Якщо розглядати правий полюс, то в ньому, окрім посилення одноособової влади С. Абе, спостерігалися, з одного боку, відцентрові тенденції у відносинах всередині коаліції ЛДПЯ та Нової Комейто, з іншого боку, доцентрові тенденції у розвитку відносин між ЛДПЯ та опозиційною «Партією Відновлення Японії». Ці тенденції найбільш показово проявили себе під час обговорення та прийняття «Закону про сприяння розвитку комплексу туристичних об'єктів та територій», за який проголосували 26 грудня 2016 року. Він стосувався дозволу на створення складних туристичних об'єктів, акцент в яких робився на казино та ігровий бізнес [265].

Нова Комейто навпаки не виказала традиційної підтримки партнеру за коаліцією у цьому питанні, акцентуючи на тому, що цей Закон суперечить ідеології партії та позиції її основного електорату – проти розвитку азартних ігор виступила асоціація матерів Сокка Гаккай, буддійської організації, яка є основою електорату Нової Комейто [181]. В результаті під час голосування за цей закон в Парламенті голоси депутатів Нової Комейто розділилися: Голова партії Нацуо Ямагуті та секретар Йосіхіса Іноуе проголосували проти законопроекту, екс-голова партії Акіхіро Ота проголосував у підтримку законопроекту [161].

Це був перший раз, коли ЛДПЯ не отримала повної підтримки з боку свого молодшого партнера, що свідчило про зростання суперечностей в коаліції, яка зберігалася починаючи

з 1999 року навіть в опозиції. Крім того, ця ситуація стала свідченням ідеологічного протистояння всередині самої Нової Комейто. Подібний розкол у цей час спостерігався і в ЛДПЯ: спікер нижньої палати Парламенту Тамадорі Осіма досить критично висловився про надмірну наполегливість С. Абе у проведенні через Парламент закону про легалізацію казино, а С. Абе, в свою чергу, публічно виказав невдоволення спікером, наприклад, його рішенням відкласти ратифікацію пакту про вільну торгівлю в рамках Транстихоокеанського партнерства. Подібне публічне та відкрите протистояння між партійними високопосадовцями раніше було нехарактерним ні для однієї, ні для іншої партії [161].

Також негативно вплинули на розвиток подальшої співпраці в форматі ЛДПЯ – Нова Комейто вибори до законодавчої ради Токіо у 2017 році. Головним конкурентом ЛДПЯ на цих виборах стала «Перша асоціація токійців» – регіональна партія, створена губернатором Токіо Юріко Коїке. Треба зазначити, що Ю. Коїке походила з Ліберально-Демократичної партії, у якій свого часу займала високі пости, наприклад, пост міністра оборони під час першого правління С. Абе у 2007 році. У 2008 році вона балотувалася на пост голови ЛДПЯ та програла внутрішньопартійні вибори. Згодом у 2016 році Ю. Коїке виказала бажання балотуватися на пост губернатора Токіо, однак ЛДПЯ не надала їй підтримки, в результаті чого вона прийняла рішення про вихід з Ліберально-Демократичної партії та взяла участь у виборах вже як незалежний кандидат. На виборах 2 серпня 2016 року Ю. Коїке одержала перемогу та стала губернатором Токіо, а вже 20 вересня 2016 року створила власну політичну організацію «Першу асоціацію токійців» та відкрила політичну школу [212].

23 січня 2017 року було оголошено, що «Перша асоціація токійців» починає функціонувати як регіональна партія з метою участі у виборах до законодавчої ради Токіо у липні 2017

року [210]. Новостворена політична організація за своєю ідеологією відносилася до правих партій з явною популістською риторикою і в своїй партійній програмі виступала за оновлення столиці [288].

На виборах до законодавчої ради Токіо, які відбулися 2 липня 2017 року, перемогу здобула саме партія Ю. Коїке, яка отримала 55 мандатів з 127 можливих. Враховуючи той факт, що характерною рисою партії була велика кількість молодих політиків – 26 з новообраних депутатів мали виконувати депутатські обов'язки вперше, успіх цієї партії перш за все був індикатором підтримки з боку населення тієї політики, яку проводила Ю. Коїке на посту губернатора та показником її особистої популярності. Також проявом високого рівня підтримки губернатора стало зростання кількості виборців, які взяли участь в голосуванні – з 43,5% у 2013 році і до 51,27% у 2017 році [175].

ЛДПЯ та Нова Комейто здобули лише по 23 мандати. Для ліберал-демократів це був найнижчий в історії показник в токійській законодавчій раді [289]. Після виборів Нова Комейто заявила про бажання утворити коаліцію з партією переможцем, що стало великим ударом по провладній коаліції [86].

На фоні певного охолодження у відносинах між ЛДПЯ та Нової Комейто спостерігалася зближення ліберал-демократів з опозиційною «Партією Відродження Японії». Після виборів до Палати Радників у 2016 році ЛДПЯ вперше за останні десятиліття мала більшість в двох палатах Парламенту та могла обирати собі партнера, а не спиратися виключно на Нову Комейто. Ця ситуація особливо характерно проявила себе під час голосування за законопроект про казино, який ми вже згадували раніше. Він не був однозначно підтриманий Новою Комейто, але у той же час підтримка «Партії Відродження Японії» дозволила його прийняти [161].

Такі, певним чином відсторонені, партнерські відносини з правлячою ЛДПЯ були вигідні «Партії Відродження Японії», бо з одного боку, ЛДПЯ була їй ближча в ідеологічному плані, ніж переважна більшість інших опозиційних партій, які наслідували ліберальну ідеологію, а з іншого боку, підтримка Ліберально-Демократичної партії Японії без формування коаліції давала можливість реалізовувати свої ініціативи, зберігаючи при цьому ідеологічну незалежність та підтримку електорату.

В лівому ліберальному політичному центрі основними гравцями виступали «Демократична Прогресивна партія» та Комуністична партія Японії, однак перспективи розвитку цього союзу були дуже суперечливими. З одного боку, ці дві партії об'єднувала спільна позиція відносно політики, яку проводить С. Абе та ЛДПЯ, що виступало об'єднуючим фактором для зближення. З іншого боку, їхня ідеологія та електоральна політика дуже різнилися, так само як і підходи до майбутнього коаліції, що було перепоною для стабільної співпраці.

Комуністична партія виступала за формування об'єднаної коаліції, яка передбачала єдині передвиборчі кампанії та координацію політичного курсу. КПЯ проголошувала, що опозиційні сили повинні створити «народний коаліційний уряд», який міг би протистояти законодавчим ініціативам ЛДПЯ. Заради цього комуністи навіть готові були пожертвувати частиною своєї політичної платформи, а саме підтримати союз Японії зі Сполученими Штатами та використання при необхідності Сил Самооборони. На думку КПЯ, опозиційні партії повинні разом працювати над створенням коаліції, яка зможе отримати більшість та вирішувати широке коло питань, а саме протистояти внесенню поправок до Конституції та побудові нового військового об'єкту США на Окінаві (на заміну повітряної станції морської піхоти

Футенма), ліквідувати бідність та підтримувати незаможні верстви населення [114].

Однак це повністю суперечило підходу «Демократичної Прогресивної партії» щодо майбутнього опозиційної коаліції. Тодішня Голова партії Ренго виступала виключно за координацію кампаній окремих кандидатів в окремих округах, однак проти спільного політичного курсу «Демократичної Прогресивної партії» та КПЯ і можливості створення коаліційного уряду. Формуванню подібної позиції демократів сприяв той факт, що традиційний партнер «Демократичної Прогресивної партії» та важливе джерело її електорату – «Конфедерація профспілок Японії Ренго», виступала проти коаліції з комуністами. Подібна позиція «Конфедерації профспілок Японії Ренго» щодо КПЯ бере свій початок ще з періоду конфронтації профспілок, які знаходяться під її впливом, з профспілками, які симпатизують КПЯ [114].

Та суперечності носили не лише історичний характер. До складу Ренго входила федерація профспілок робітників енергетичної сфери, яка виступала проти заборони ядерної енергетики, яку підтримували «Демократична Прогресивна партія» та Комуністична партія. І якщо демократи, зважаючи на важливість для них підтримки «Конфедерації профспілок Японії Ренго», заявляли про можливість сприяння з їхнього боку перезапуску атомних електростанцій за певних умов, то КПЯ у свою чергу наполягала на тому, що протидія перезапуску АЕС має бути включена в загальну політичну стратегію опозиції [114]. Тобто ми бачимо, що суперечності між партіями лівого ліберального центру були обумовлені об'єктивними причинами та являлися для сторін принциповими, що перешкоджало активізації подальшої співпраці.

До особливостей розвитку політичної та партійної системи Японії у 2017 році також можна віднести чисельні скандали, які у цей час періодично виникали навколо С. Абе та його партії. У

лютому 2017 року уряд С. Абе продав дитячій освітній установі «Морітомо Гакуен» землю за 14% її ринкової вартості, а пізніше була оприлюднена інформація, що почесним директором цієї установи є дружина Прем'єр-міністра. Згодом виявили зв'язок «Морітомо Гакуен» та міністра оборони Томомі Інада, яку критикують за підтримку мілітаристів та виправдання Японії у Другій світовій війні. У травні 2017 року з'явилася інформація про те, що уряд ліберал-демократів без тендеру віддав проект будівництва ветеринарної школи в вільній економічній зоні префектури Ехіме компанії Каке, яку очолює друг С. Абе Котаро Каке [14].

В таких складних умовах у вересні 2017 року С. Абе приймає рішення про розпуск нижньої палати Парламенту. Це було достатньо ризиковане рішення, особливо враховуючи той факт, що рейтинги уряду та самого Прем'єр-міністра були ще досить хиткими після того, як у липні в результаті скандалів досягли рекордно низької відмітки – менш ніж 30% [14]. Однак у той же час ряд факторів виступав на користь ЛДПЯ. По-перше, загострення північнокорейського питання, яке призвело до зростання підтримки курсу С. Абе на збільшення обороноздатності країни, по-друге, стабільне зростання економіки, по-третє, неготовність опозиції консолідуватися.

Нижня палата Парламенту була розпущена 25 вересня, а дострокові вибори призначені на 22 жовтня 2017 року. ЛДПЯ пішла на ці вибори з політичною програмою, першим пунктом якої було означено протистояння загрозі з боку Північної Кореї. Говорилося про необхідність не тільки зміцнювати співпрацю на рівні світової спільноти та в рамках союзу зі Сполученим Штатами, але й посилювати потенціал власної протиракетної оборони. Таким чином, робився акцент на тій проблемі, яка здатна консолідувати суспільство та забезпечити підтримку антипацифістській політичній силі. Також особлива увага приділялася успіхам «абеноміки» та пропонувалася подальша

стратегія її реалізації, яка передбачала курс на зростання економіки з акцентом на її високотехнологічних сферах, залучення інновацій у приватному бізнесі, розширення інвестування, що в купі мало збільшити доходи людей та створити умови для зростання заробітних плат. Окремими пунктами програми були виділені соціальні питання, особливо проблеми забезпечення догляду за дітьми та людьми похилого віку, розвитку регіонів. В цій сфері передбачалася підтримка малого та середнього бізнесу, курс на зростання престижності сільського господарства, децентралізація та відновлення районів, що постраждали від стихійних лих. Окремою позицією йшов пункт про необхідність перегляду Конституції, однак при цьому не акцентувалася увага на тому, які зміни пропонувалося внести [273].

Політичний маніфест Нової Комейто як завжди був більш соціально орієнтований. Його першим пунктом йшов пункт про необхідність зменшення тягарю витрат на освіту та пропонувалося розширити безкоштовну освіту та кількість стипендій. В економічному питанні робився акцент на розвиток малого та середнього бізнесу, зростання мінімальної зарплати, залучення інновацій та розширення туристичної сфери. В соціальній сфері передбачалося розширення підтримки малозабезпеченим родинам та догляду за людьми похилого віку. Окремо були винесені пункти про відновлення територій, що постраждали від стихійних лих, забезпечення безпеки від зовнішніх загроз, політичну (контроль за фінансами партій), фіскальну (відкритість державних фінансів) та адміністративну (зростання ефективності адміністративних послуг) реформи [201].

Тобто, ми бачимо, що в маніфесті Нової Комейто увага приділялася тим питанням, які завжди були актуальними в суспільстві, а ті пункти, які мають неоднозначну оцінку – атомна енергетика, реформування Конституції, зовнішні

загрози тощо, в передвиборчому маніфесті оминалися, що робило його політично нейтральним.

Оголошення дострокових виборів до нижньої палати Парламенту запустило активні процеси в японській опозиції, яка на той час переживала кризовий період. 28 вересня 2017 року Седзі Маехара, який став головою «Демократичної Прогресивної партії» 1 вересня 2017 року, оголосив про об'єднання його партії з новоствореною «Партією надії». Ця політична сила була створена на базі регіональної «Першої асоціації токійців» губернатором Токію Ю. Коїке 25 вересня 2017 року одразу після того, як на прес-конференції С. Абе озвучив свої наміри розпустити Палату Представників [264].

Членами новоствореної партії спочатку стали 9 парламентарів, однак 27 вересня їх налічувалось вже 14 (при необхідних 5, які давали право брати участь у національних виборах). Серед них було два представники ЛДПЯ, сім представників «Демократичної Прогресивної партії», двоє з «Незалежного клубу», один з «Партії серця» та один незалежний депутат [264].

«Партія надії» в своїй програмі одразу ж зробила акцент на необхідності заморозити споживчий податок на рівні 8%, зменшити кількість парламентарів та витрат на їх утримання, які сьогодні складають 22 мільйони ієн, провести децентралізацію. В економічній сфері було введено таке поняття як «пост-абеноміка», яка передбачала радикальне реформування економічної сфери та створення спеціальних зон, збільшення конкурентоспроможності високотехнологічних сфер, ліквідацію державних фінансових установ та фондів, перегляд системи оподаткування для повернення Японії статусу світового фінансового центру. Тобто ця стратегія концентрувала свою увагу на посиленні позицій приватного сектору для повернення колишньої могутності японської економіки. При цьому «пост-абеноміка» як і «абеноміка»

зосереджувалася на інтересах держави в цілому, а не на інтересах окремих громадян (в чому ЛДПЯ постійно звинувачували представники лівої опозиції) [220].

В програмі говорилося також про збільшення рівня зайнятості та достатку населення, розвиток освіти, побудову суспільства вільного від дискримінації за будь-якою ознакою, забезпечення зростання життєздатності та конкурентоспроможності окремих регіонів. Крім того зазначалося, що необхідно об'єднання всіх сил для протистояння загрозі з боку Північної Кореї, забезпечення кібербезпеки та вчасного реагування й ліквідації наслідків стихійних лих. В цих пунктах програми «Партії надії», по суті, була солідарною з ЛДПЯ, до того ж в пункті про необхідність внесення змін до Конституції, «Партія Надії» більш чесно наголошувала на необхідності скасування 9 статті. Суперечливим пунктом стало відношення до подальшої долі атомних електростанцій. Якщо ЛДПЯ виступала, хоча і не акцентувала на цьому увагу, за збереження АЕС, то Ю. Коїке наголошувала на необхідності їх повної ліквідації до 2030 року та переходу на альтернативні джерела енергії [220].

Таким чином, ми бачимо, що програма «Партії надії», з одного боку, була близькою по духу ЛДПЯ, що створює можливість тісної співпраці з певного ряду питань, з іншого боку, мала характерні риси, притаманні правопопулістській партії – харизматичний лідер, акцент на необхідності радикальних політичних реформ та внесення змін до Конституції, популістська риторика. Проявом останньої була стратегія досягнення 12 нулів, про яку говорилося в передвиборчому маніфесті: нульова атомна енергетика, нульова тіньова політика, нульове пасивне куріння, нульова нестача місць у дитсадках та школах тощо – таке поєднання завдань, стратегічно важливих для держави в цілому, та

завдань, які стосується окремих людей, робило маніфест зрозумілим та привабливим для пересічного громадянина [221].

Все це робило «Партію надії» потенційним союзником іншої правопопулістської – «Партії Відродження Японії», яка своєю головною політичною задачею бачила перегляд Конституції, що дозволило б ввести систему безкоштовної освіти, реформувати структуру управління та створити Конституційний суд. Планувалося проведення політичної реформи, яка передбачає зменшення кількості парламентарів та заборону пожертв партіям від корпорацій, та адміністративної реформи, в результаті якої буде зменшена кількість бюрократів та приватизовані державні установи. Крім того, акцентувалася увага на необхідності справедливого оподаткування, покращення стану освіти, соціального забезпечення, пенсійної та медичної систем, підтримки малого та середнього бізнесу. Також в маніфесті говорилося про децентралізацію, яка передбачала передачу великої кількості функцій місцевій владі, підтримку сільського господарства та покращення співпраці з союзниками, такими як США, Південна Корея та Китай [236].

На прикладі передвиборчої програми 2017 року було добре видно, що «Партія Відродження Японії» традиційно робила акцент на радикальних політичних реформах, оминаючи суперечливі питання, які існували в суспільстві, та не пропонуючи реальної політичної програми, що робило її позиції у порівнянні з «Партією надії» більш проагресивними [236].

Після оголошення про об'єднання «Демократичної Прогресивної партії» та «Партії надії», частина політиків, що стояли на ліберальних позиціях, відмовилася вступати в політичну силу, яка по своїй суті була правоконсервативною. Тому 3 жовтня 2017 року вони створили «Конституційну Демократичну партію», яку очолив Юкіо Енгано. При цьому

«Демократична Прогресивна партія» повністю не припинила свого існування та була представлена в Палаті Радників.

«Конституційна Демократична партія», яка на виборах 2017 року представляла ліберальні сили, виробила свою політичну програму, роблячи головний акцент на економічних питаннях та продовжуючи започатковане ще ДПЯ протистояння політиці «абеноміки». Проголошувалося, що «абеноміка» направлена проти середнього класу. Представники «Конституційної Демократичної партії» виступали за підняття мінімальної зарплати, підтримку компаній, які забезпечують повну зайнятість працівникам, рівну заробітну плату за рівну роботу, ліквідацію трудової дискримінації жінок, забезпечення вільного доступу до адміністративної інформації та заборону внесків партіям з боку корпорацій. Також важливими пунктами була заборона діяльності казино, повна відмова від атомних електростанцій, збереження паціфістської 9 статті Конституції. Тобто саме ця політична сила взяла на себе роль головного опонента ЛДПЯ і, таким чином, стала ключовою силою лівого ліберального центру японської політики [254-256].

Найбільш близькою до «Конституційної Демократичної партії» в ідеологічному плані залишалася Комуністична партія, яка на вибори до Палати Представників 2017 року пішла з політичною програмою, що ґрунтувалася на ідеях необхідності протистояння політиці ЛДПЯ. Першими пунктами виборчого маніфесту була протидія зловживанню владою з боку С. Абе і його оточення та порушенням ними Конституції, яким КПЯ вважала прийняття закону про розширення повноважень Сил Самооборони за кордоном. Крім того, комуністи виступали за вирішення проблеми з Північною Кореєю шляхом діалогу, за збереження 9 статті Конституції, ядерне роззброєння та ліквідацію атомної енергетики, проти подальшої реалізації

«абеноміки» та побудови нової американської військової бази на Окінаві [234].

Найбільш нейтральними пунктами виборчого маніфесту КПЯ були пункти про необхідність боротьби з будь-якою дискримінацією та забезпечення відновлення територій, що постраждали від стихійних лих. В цілому, політична програма Комуністичної партії була більш радикальною у порівнянні з програмою «Конституційної Демократичної партії», однак, в принципі, суттєвих ідеологічних суперечностей у цих політичних сил не було, що, особливо враховуючи досвід співпраці КПЯ з попередницею «Конституційної Демократичної партії» – «Демократичною Прогресивною партією», створювало умови для потенційно можливого об'єднання лівої опозиції [234].

Вибори до Палати Представників відбулися 22 жовтня 2017 року, як і планувалося. ЛДПЯ вдалося зберегти всі 284 депутатських мандати, які у неї були в нижній палаті Парламенту минулого скликання. За неї проголосувало 33,28% виборців в пропорційних округах, забезпечивши 66 депутатських мандатів, та 47,82% виборців в одномандатних округах, які принесли партії 218 депутатських мандатів. Нова Комейто у той же час зменшила своє представництво з 35 до 29 представників. Дві новостворені опозиційні партії права «Партія надії» та ліва «Конституційна Демократична партія» отримали майже однакову підтримку з боку виборців: 50 мандатів отримала «Партія надії» (32 за пропорційними округами та 18 за одномандатними) та 55 – «Конституційна Демократична партія» (37 за пропорційними округами та 18 за одномандатними). Щодо результатів інших партій, то місця розподілилися наступним чином – «Партія Відродження Японії» 11 місць, Комуністична партія 12 місць, Соціал-Демократична партія 2 місця, незалежні представники – 22 депутатських мандати [179].

Тобто, за результатами виборів в Палаті Представників склалася наступна ситуація: конституційну більшість у кількості 313 депутатів отримала провладна коаліція ЛДПЯ та Нової Комейто, а опозиція була представлена двома приблизно рівними за чисельністю центрами – правий об'єднав у собі «Партію надії» та «Партію Відновлення Японії», які разом мали 61 депутатський мандат, лівий об'єднав «Конституційну Демократичну партія», Комуністичну партію та Соціал-Демократичну партію, що разом отримали 69 депутатських мандатів (див. Додаток В).

Однак активні відцентрові тенденції, що бути притаманні у цей час опозиційним партіям, та відсутність реальної політичної стратегії, яка була б унікальною та не спиралася на задоволення сьогочасних тактичних завдань, призвели до того, що опозиція виявилася досить хиткою. У квітні 2018 року почалися переговори між «Партією надії» та «Демократичною Прогресивною партією», залишки якої ще зберігалися в Палаті Радників. Результатом цих переговорів стало утворення 7 травня 2018 року «Національної Демократичної партії» (вона ще відома в англомовній літературі як «Демократична партія для людей»), яка дотримувалася ліберальної ідеології та поповнила лівий центр опозиції. Представники «Партії надії», які не захотіли увійти до лав новоствореної «Національної Демократичної партії» того ж 7 травня 2018 року утворили нову «Партію надії» [196].

Станом на кінець квітня 2019 року в нижній палаті японського Парламенту склалася наступна ситуація. Провладна коаліція була представлена 283 депутатами від ЛДПЯ та 29 від Нової Комейто. Ліва опозиція значно розширилася, враховуючи утворення «Національної Демократичної партії», і тепер складалася з 68 депутатів від «Демократичної Конституційної партії», 40 депутатів від «Національної Демократичної партії», 12 представників від

Комуністичної партії та 2 від Соціал-Демократичної партії. Права опозиція навпаки зазначи кількісних втрат: нова «Партія надії» мала лише 2 представники в нижній палаті Парламенту, а кількість депутатів від «Партії Відновлення Японії» складала 12 осіб. Кількість незалежних представників дорівнювалася 17 [196].

Подібна ситуація була і в Палаті Радників. Правляча коаліція: ЛДПЯ (124 депутатів) та Нова Комейто (25 депутатів); ліва опозиція: «Демократична Конституційна партія» (28 депутатів), «Національна Демократична партія» (27 депутатів), Комуністична партія (14 депутатів); права опозиція: «Партія Відновлення Японії» та «Партія надії» – 15 депутатів. Крім того верхня палата Парламенту налічувала 9 незалежних депутатів [194].

Тобто ми бачимо, що за півтора року лише в наслідок внутрішніх трансформацій ліва опозиція в нижній палаті збільшила кількість своїх представників до 122 депутатів, а права опозиція змогла зберегти лише 14 депутатських мандатів, хоча за результатами виборів до Палати Представників 2017 року права та ліва опозиції мали приблизно рівну кількість представників. Подібна ситуація склалася і в Палаті Радників: у лівої опозиції було 69 депутатських мандатів, а у правої – 15. Все це яскраво демонструє вплив відцентрових тенденцій всередині японських партій на розвиток партійної системи та являється проявом її подальшої трансформації. Треба зазначити, що існування двох демократичних партій в Парламенті на сучасному етапі певним чином гальмує політичний процес. Однак об'єднання демократичних сил є реальним в майбутньому, бо переговори у цьому напрямку активно ведуться, хоча поки що не призвели до позитивного результату.

Таким чином, на сьогодні партійна система Японії знаходиться в активній стадії трансформації, свідченням чого

являється поява нових тенденцій та феноменів, які раніше не були для неї типовими. Серед характерних рис японської партійної системи на сучасному етапі можна виділити процес ідеологічного оформлення японських партій, які завжди відзначалися своєю аморфністю; виникнення ідеологічних центрів в японській партійній системі; поляризацію опозиції; відцентрові тенденції всередині партій та ідеологічних центрів; успіх правопопулістських партій.

Поштовхом до ідеологічного оформлення японських партій та виникнення ідеологічних центрів в японській політиці стала агресивна політика ЛДПЯ, яку реалізовував С. Абе. Саме під її впливом сформувалися правий консервативний та лівий ліберальний політичні центри. Хоча при цьому слід зазначити, що цей поділ був доволі умовний, він мав яскраво виражену національну специфіку та відбувався саме по лінії відношення до політики, що реалізовувалася правлячою ЛДПЯ.

Правий центр об'єднав провладну коаліцію ЛДПЯ – Нова Комейто та опозиційні правопопулістські партії. Його представники підтримували внесення змін до Конституції та скасування паціфістського статусу країни, виступали за розширення повноважень Сил Самооборони, нейтрально відносилися до «абеноміки». Представники лівого центру, до якого на теперішньому етапі можна віднести «Демократичну Конституційну партію», «Національну Демократичну партію», Комуністичну партію, Ліберальну партію, Соціал-Демократичну партію, навпаки категорично засуджували перелічені вище пункти, які були ключовими в політичному курсі ЛДПЯ.

Подібна поляризація опозиції, з одного боку, майже унеможлиблювала її діяльність єдиним фронтом, а з іншого боку, створювала умови для співпраці правого полюса з провладною коаліцією для просування окремих законопроектів.

Крім цього характерною рисою партійної системи Японії у цей період стали відцентрові тенденції, які спостерігалися як в провладній та опозиційній коаліціях, так і в середині окремих партій. Проявом відцентрових тенденцій стало збільшення представників лівої опозиції в Парламенті за період з жовтня 2017 року по квітень 2019 року майже в два рази лише внаслідок внутрішніх трансформацій (переважним чином за рахунок депутатів правих опозиційних партій). Все це свідчило про продовження трансформаційних процесів в японській партійній системі.

4.2. Досвід японської партійної системи для України

Формування партійної та політичної системи країни є довготривалим та складним процесом, на який впливають як внутрішні, так і зовнішні фактори. Україна, враховуючи її доволі коротку історію в ролі незалежної держави, не має сталих партійних та політичних традицій. Формування української партійної системи знаходиться на початковому етапі, який відзначається високим рівнем нестабільності та ситуативності. Саме тому для нас, враховуючи відсутність власного досвіду у сфері розбудови партійної системи, дуже важливим є запозичення досвіду інших країн, які вже пройшли етап партійного становлення.

Звичайно, найбільш корисним і комфортним для запозичення являється досвід країн, які мають певну схожість з Україною у політичному, соціально-економічному, історичному плані та у своєму розвитку проходили ті ж самі етапи, що проходить наша держава сьогодні. Перш за все, мова йде про країни Східної Європи, такі як Польща. Однак, на думку автора, для ефективної розбудови партійної та політичної систем

корисно було б використати більш широкий підхід до проблеми та вивчити досвід не лише близьких сусідів, але й більш віддалених в географічному та культурному плані країн, серед яких є і Японія з її унікальним партійним та політичним ладом і великим досвідом у сфері подолання політичних криз. На перший погляд повна несхожість всіх сфер японського та українського суспільного життя при більш детальному аналізі дозволяє виділити певні елементи, які можна ефективно застосувати в наших реаліях.

Партійна система України сьогодні знаходиться на етапі активних змін. За результатами парламентських виборів 2014 року в країні склалася екстремально багатопартійна система з двома домінантними партіями – «Блок Петра Порошенка» та «Народний фронт». Парламентські фракції цих партій у Верховній Раді є найчисельнішими, але при цьому у жодної з цих партій немає більшості для формування уряду чи конституційної більшості для реформування Конституції [71, с.15]. Крім того, всі партії, представлені в парламенті восьмого скликання, крім Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина», можна вважати новими, і тому питання щодо їх інституціоналізації та ідеологічної ідентифікації поки що залишається відкритим [71, с.19]. На сучасному етапі перед українською партійною системою гостро стоять проблеми майбутнього розвитку партій, створення внутрішньопартійних механізмів регулювання, розробки дієвої ідеологічної платформи та формування партіями власної електоральної бази.

Важливим фактором політичної та економічної стабілізації країн є створення ефективних та стабільних політичних гравців, а не партій на одні вибори, саме тому доречним, на нашу думку, було розглянути досвід Ліберально-Демократичної партії Японії в сфері партійного будівництва, враховуючи той факт, що вона більше ніж півстоліття

залишалася провідним гравцем на японській політичній арені. Також її ріднить з сучасними українськими партіями те, що вона створювалася в умовах політичної (у випадку Японії – післявоєнної) кризи. При цьому вона одразу змогла перетворитися з молодого опозиційної партії в провідну політичну силу та утримувати своє домінування в японській політиці до сьогоднішнього дня, використовуючи виключно демократичні механізми. Саме ЛДПЯ Японія багато у чому завдячує своїм стабільним політичним розвитком у другій половині ХХ століття, який, в свою чергу, став важливою складовою її економічних успіхів [77, с.5].

Одним з компонентів ефективного функціонування будь-якої політичної сили є вдала електоральна політика. ЛДПЯ у цій сфері дуже ефективно застосувала механізм переведення передвиборчої кампанії на індивідуальний рівень та використання ЛДПЯ в якості «партії-франшизи». Іншими словами, хоча кандидати й йшли на вибори під знаменами ЛДПЯ, однак реальної фінансової та організаційної допомоги від партії вони не отримували [83, с.73]. Це давало змогу партії отримувати підтримку виборців без створення чіткої ідеологічної платформи.

Подібний механізм дав надзвичайно позитивний ефект в умовах змішаної мажоритарної системи, що включала систему одномандатних округів. Практика регулярної перемоги ЛДПЯ в більшості одномандатних округів навіть отримала в науковій літературі назву «магія одномандатних округів» [240, с.791]. Враховуючи той факт, що половина депутатів до Верховної Ради України також обирається саме за одномандатними округами [28], подібний ефект можна було б використати і в Україні, однак для цього необхідно спрямувати велику частку електоральної політики на місце.

Також в Японії існує традиція неофіційного закріплення округів за кандидатами та передача виборчого округу від

покоління до покоління. Так, наприклад, колишній прем'єр-міністр Японії Дз. Коїдзумі, йдучи з політики, передав свій виборчий округ сину Сіндзіро, який на виборах до Палати Представників у 2009 році пройшов до Парламенту, перемігши у колишньому виборчому окрузі батька [96].

І хоча подібна практика для українського суспільства є незрозумілою та неприйнятною, враховуючи особливості національного менталітету, однак встановлення більш тісного зв'язку між виборчим округом та його кандидатом в сучасних реаліях є не лише можливим, але й потенційно ефективним. Для цього робота з населенням повинна вестися постійно, а не лише в передвиборчий період. Представник партії від округу має сприйматися, перш за все, як провідник інтересів виборців цього округу, а вже потім як провідник інтересів партії, а не навпаки.

Функцію підтримки зв'язку між представником партії з одного боку та населенням округу з іншого в ЛДПЯ виконують так звані «товариства підтримки» (коенкай) – персональні електоральні організації кандидатів, які діють на постійній основі та до складу яких входять не лише пересічні громадяни, але й регіональна еліта. Особливо ефективно ці організації діють в селищах та малих містах, а основну роль в них відіграють представники малого та середнього бізнесу. «Товариства підтримки» є тим посередником, через якого встановлююся неформальні відносини та взаємні зобов'язання між кандидатом та виборцями [83, с.74].

Важливим для вироблення електоральної політики також є врахування різниці у вазі голосів у різних виборчих округах. Треба відмітити, що для кожної країни притаманні свої особливості у визначенні їхніх кордонів. Так, наприклад, стаття 18 Закону України «Про вибори народних депутатів України» визначає, що «...відхилення кількості виборців в одномандатному окрузі не може перевищувати дванадцяти

відсотків орієнтовної середньої кількості виборців в одномандатних округах ... межі одномандатних округів визначаються з урахуванням меж адміністративно-територіальних одиниць, інтересів членів територіальних громад та проживання на відповідній території національних меншин...» [28].

В Японії кордони одномандатних округів були визначені поправками 1994 року до «Закону про вибори» і продовж тривалого часу не враховували коливання кількості населення в округах, пов'язані з міграцією сільського населення у міста. У 2013 та 2016 роках до «Закону про вибори» було внесено зміни, які передбачали реорганізацію частини одномандатних округів та зменшення кількості представників від деяких пропорційних округів, в результаті кількість депутатів у нижній палаті Парламенту скоротилася до 465. Однак повністю це проблему не вирішило [203].

Сьогодні і для Японії, і для України є характерною ситуація, при якій в щільнозаселених (частіше індустріальних) районах голоси виборців в одномандатних округах мають нижчу вагу, ніж в малозаселених (частіше сільськогосподарських) районах. Саме тому і для українських партій, і для японських, має велике значення електорат невеличких міст та селищ. При цьому слід зазначити, що саме в малих населених пунктах простіше встановити більш тісні взаємовідносини по лінії кандидат-виборець, тому робота з ними має стати важливою складовою електоральної політики кожної партії, яка прагне до тривалого політичного життя. В Японії перенесення голосів цієї категорії виборців до розряду «твердих голосів» стало однією з головних складових довготривалого політичного успіху ЛДПЯ [137].

Також важливою складовою успіху партії являється залучення підтримки середнього класу. Серед цієї групи електорату складніше реалізувати індивідуальну передвиборчу

діяльність кандидатів, тому ЛДПЯ, наприклад, використала механізм включення інтересів цієї групи електорату до складу загальнопартійних. Партія реалізовувала свій вплив на середній клас через різного роду корпоративні та суспільні організації. Так виступивши провідником інтересів фермерів-орендаторів та зробивши захист їх інтересів складовою своєї політики, ЛДПЯ витіснила з сільськогосподарського електорального поля соціалістичні сили, які традиційно підтримувалися цією верствою населення, та перевела ці голоси з категорії «плаваючих» в категорію «твердих». І навпаки, організації, які не підтримували ЛДПЯ, повністю втрачали її підтримку та автоматично переходили до сфер впливу опонентів. Подібна політика стосувалася не лише представників середнього бізнесу, але й досить ефективно проводилася відносно великих корпорацій [83, с.75].

Така позиція ЛДПЯ ґрунтувалася на розумінні того, що жодна партія, навіть та, що має значний вплив в межах всієї держави, не повинна позиціонувати себе провідником інтересів всіх верств населення. Курс на захист інтересів усіх, в незалежності від їх соціального статусу та сфер діяльності, в реальності зводиться лише до популізму, і з приходом партії до влади це, з об'єктивних причин, призводить до неспроможності виконати всі свої обіцянки та виливається у стрімке падіння партійного рейтингу. Майбутнє партії залежить від того, наскільки вдало вона зможе сформувати прошарок відданого саме цій партії електорату, а для цього необхідно продемонструвати виборцям, які її підтримали, що їх інтереси являються для партії пріоритетними, і реально втілювати в життя передвиборчі обіцянки. Це виявиться неможливим, якщо партія в гонитві за голосами пообіцяє занадто багато та занадто багатьом. Цей досвід ЛДПЯ з формування електоральної політики могли б використати українські партії, які зазвичай позиціонують себе в якості

провідника інтересів всіх, при цьому, по суті, не маючи власної, більш-менш чіткої електоральної бази.

Також для України дуже гостро стоїть питання забезпечення цілісності та сталого розвитку партій. Так, наприклад, на парламентських виборах 2012 року виборчий бар'єр подолали «Партія регіонів», Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», політична партія «УДАР», Комуністична партія України та Всеукраїнське об'єднання «Свобода» [71, с.8]. А у 2014 році за партійними списками до Парламенту пройшли «Блок Петра Порошенка», «Народний фронт», Об'єднання «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», «Опозиційний блок» [71, с.11]. Тобто з попередніх учасників залишилося лише Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», інші ж партії або були реорганізовані (як «Партія регіонів»), або не брали участь у виборах (як Комуністична партія України).

Треба відмітити, що в українських партіях відсутня чітка ідеологічна платформа, яка б могла стати об'єднавчою складовою, здатною забезпечувати їх цілісне функціонування [71, с.19]. Це певним чином ріднить їх з японськими партіями. ЛДПЯ у 1955 році створювалася саме як партія-конгломерат, що об'єднала проамериканську «Ліберальну партію» та віддану традиційним японським цінностям «Демократичну партію» перед загрозою приходу до влади в Японії лівих сил. І ця внутрішня біполярність партії вилилася у формування внутрішньопартійних фракцій, які стояли на різних ідеологічних засадах та мали різну кількість членів [277].

В японському Парламенті останнього скликання представлено вісім фракцій ЛДПЯ. Найчисельніші з них «Рада політичного аналізу Сьова», представниками якої являються экс-прем'єр-міністр Дз. Коїдзумі та теперішній лідер Японії С. Абе, та «Дослідницька рада Хейсей», найвідомішим

представником якої являється колишній прем'єр-міністр Р. Хасімото [275].

Складна внутрішня структура ЛДПЯ вимагала вироблення спеціальних механізмів для забезпечення діяльності партії та запобігання її можливого розколу на декілька незалежних політичних сил. Функціонування провідної політичної партії Японії певним чином схоже на функціонування партійних коаліцій: фракції конкурують між собою за вплив та посади, підтримують своїх членів у передвиборчих кампаніях, просувають їх по кар'єрній драбині в межах певної фракції. Однак, не дивлячись на конкуренцію, розуміння того факту, що від успіху партії в цілому залежить успіх кожної окремої фракції, змушує фракції співпрацювати між собою для вирішення тих питань, які мають стратегічне значення для партії та країни. В таких випадках ЛДПЯ виступає як єдина політична сила. В умовах політичного домінування ЛДПЯ протягом другої половини ХХ століття саме фракції створювали своєрідний ефект багатопартійності в умовах гегемонії однієї партії в політичному житті країни [217].

Досвід по регулюванню відносин окремих фракцій та механізми об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем, які були накопичені більше ніж за півстоліття існування ЛДПЯ, можуть бути використані в українському Парламенті для організації та забезпечення діяльності широкої коаліції. В умовах суспільно-політичної, економічної та військової криз в Україні важливо об'єднання всіх політичних сил, які мають більш-менш спільне бачення щодо рішення глобальних питань, через компроміс у менш глобальних питаннях для забезпечення виживання політичної системи.

Цьому також буде сприяти курс на зменшення ролі партійного лідера, який для багатьох партій є визначальним. Певна частина партій в Україні створюється під окремого політика, як, наприклад, «Партія О. Ляшка» [71, с.17]. Подібна

ситуація, з одного боку, дає змогу заручитися підтримкою електорату, який прихильно відносить до певного політичного гравця, з іншого боку, вона позбавляє партію політичної маневровості. В Японії пост голови ЛДПЯ, а за сумісництвом і посаду Прем'єр-міністра Японії, по черзі займають лідери різних фракцій, тому існує можливість використовувати відставку голови партії, так само як і відставку уряду, як механізм зняття політичного напруження [83, с.77]. В Україні прив'язка до особистості обмежує партію в можливостях реабілітуватися після політичного промаху, бо провал лідера партії – це провал партії, яка асоціюється виключно з ним.

Одним з ключових питань, пов'язаних з функціонуванням партійної системи, є питання фінансування політичних партій, бо від цього залежить не лише ефективність їх діяльності, але й можлива ангажованість. Саме ця складова партійної системи створює найбільш плідне підґрунтя для формування та реалізації корупційних схем з можливим подальшим використанням великими корпораціями політичної партії як інструменту свого впливу.

До внесення змін та поправок до Закону України «Про політичні партії України» у 2015-2016 роках фінансове становище партій в нашій країні майже не регулювалося [30]. Не існувало жодного обмеження щодо розміру внесків у фонд партії та її кандидатів, що створювало умови для перетворення партій у маріонетки великих фінансових груп та компаній [56]. Поправки, прийняті в останні роки, мали на меті регламентувати цю сферу, однак говорити про їх ефективність поки що рано. Але не дивлячись на це, ми можемо, порівнявши українське законодавство в партійній сфері з японським, яке вже неодноразово було перевірене на практиці та скориговане в залежності від ефективності чи неефективності окремих пунктів, спробувати виробити рекомендації по залученню японського досвіду в Україні.

Згідно з новою редакцією Закону України «Про політичні партії в Україні» реципієнтами внесків можуть бути «політична партія, її зареєстрована в установленому порядку місцева організація, пов'язана особа політичної партії чи її місцевої організації, висунутий політичною партією чи її місцевою організацією кандидат на виборах народних депутатів України, виборах Президента України, місцевих виборах (шляхом перерахування або переказування до виборчого фонду на відповідних виборах)» [30].

При цьому згідно зі статтею 50 Закону України «Про вибори народних депутатів України»: «Виборчий фонд кандидата у депутати в одномандатному окрузі формується шляхом залучення власних коштів кандидата та добровільних внесків осіб, які згідно із Законом України «Про політичні партії в Україні» мають право здійснювати внески на підтримку партій» [28].

Стаття 15 Закону «Про політичні партії в Україні» обмежує «загальний розмір внеску на підтримку політичної партії від громадянина України в розмірі 400 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески, від юридичної особи – в розмірі 800 розмірів мінімальної заробітної плати» [30]. Тобто українське законодавство створює правову можливість для кандидатів отримувати внески як від фізичних, так і від юридичних осіб.

Враховуючи вивчений японський досвід, ми можемо відзначити цей факт як деструктивний для розвитку стабільної партійної системи. В умовах функціонування змішаної системи голосування як в Україні, так і в Японії, прямі пожертви кандидатам створюють умови для подальшого впливу на майбутніх депутатів з боку їх фінансових донорів, особливо якщо фінансування йде від великих компаній. Згідно зі статтею 48 Закону України «Про вибори народних депутатів України»: «розмір виборчого фонду кандидата у депутати в

одномандатному округу не може перевищувати чотирьох тисяч розмірів мінімальної заробітної плати», тобто його можуть скласти пожертви лише п'яти зацікавлених юридичних осіб [30].

Саме фінансування кандидатів з боку компаній стало причиною чисельних фінансових і корупційних скандалів в Японії на рубежі 80-90-х років ХХ століття та змусило зробити ряд кроків для обмеження фінансування окремих членів партії й спрямування фінансових потоків в загальнопартійний бюджет [173]. У 1994 та 2000 роках були прийняті поправки до «Закону про регулювання політичних фондів», які спочатку ввели обмеження на існування декількох політичних фондів у одного депутата, які використовувалися для розподілу внесків та обходження чинних обмежень, а потім взагалі заборонили корпоративні пожертви кандидатам [227]. Подібні реформи були направлені на укріплення партії в цілому шляхом зменшення кількості фінансових скандалів.

Досліджуючи питання щодо обмеження на рівні законодавства розмірів внесків від фізичних та юридичних осіб, які розглядалися раніше, ми звернули увагу, що розміри внесків від юридичної особи лише в два рази перевищують розміри внесків від фізичної. При чому для всіх юридичних осіб діють однакові обмеження – і для маленьких компаній, і для фінансових гігантів [28].

Спроба урівняти на законодавчому рівні всіх юридичних осіб без урахування їх розмірів та рівнів доходу ставить у невідгідне становище саме великі фінансові утворення, які втрачають змогу впливати на політику шляхом фінансування політичних сил. Таке радикальне обмеження в умовах, коли донедавна внески у політичні фонди взагалі ніяк не регламентувалися, може мати зворотній ефект та підштовхнути великі фінансові групи до формування нових корупційних схем, як, наприклад, фінансування партії одночасно через декілька

громадських організацій або через підставних осіб, враховуючи той факт, що законом не забороняється вносити пожертви політичній партії в розмірі, який перевищує річний дохід особи [56].

Саме тому нам видається логічним японський підхід щодо градації розміру внесків юридичних осіб в залежності від доходів компаній, кількості членів у профспілці тощо. Так, наприклад, в «Законі про регулювання політичних фондів» Японії визначено, що щорічний внесок з боку фізичної особи обмежується 2 мільйонами ієн, а розміри внеску з боку юридичної особи можуть коливатися від 7,5 до 30 мільйонів ієн – тобто, пропорційно до розмірів та ваги організації в соціально-економічному житті країни обмежуються її можливості фінансово впливати на політичне життя [227]. Це, на нашу думку, сприяє більш справедливому представленню інтересів різних компаній та запобігає розгортанню нового витка корупції.

Важливим нововведенням стало включення у 2015 році до Закону України «Про політичні партії України» пункту щодо введення державного фінансування політичних партій в Україні [30]. Ця практика широко розповсюджена серед розвинутих країн світу. Фінансування партій з боку держави має на меті зменшити їх залежність від приватних капіталів, зробити більш самостійними. В Японії державне фінансування партій було введено у 1994 році та регулюється окремим нормативно-правовим актом – «Законом про державні субсидії політичним партіям». Згідно з цим законом для отримання державної субсидії партії необхідно набрати не менше 2% голосів на загальнонаціональних виборах [224]. Подібний бар'єр у 2% був зафіксований і в українському законодавстві [30].

Враховуючи велику кількість партій в українському політичному житті та тенденції до подальшого зростання їх

кількості, підтримка з боку держави великих парламентських партій буде на користь українському політичному простору. Наприклад, введення державного фінансування партій в Японії сприяло зменшенню кількості партій в Парламенті на третину та формуванню великої опозиційної сили, що змогла скласти конкуренцію ЛДПЯ.

Однак важливо зробити акцент на особливостях розподілу державного фінансування між партіями. Зазначимо, що прохідний бар'єр для потрапляння в Парламент в Японії складає 2% голосів, тобто державне фінансування стосується виключно парламентських партій. В Україні, де прохідний бар'єр складає 5% голосів, державне фінансування торкається і певної частини партій, які не представлені в Парламенті. При цьому треба відзначити той факт, що пункт про 2% бар'єр, що дозволяє партії отримати державне фінансування, буде використовуватися лише починаючи з наступних виборів до Верховної Ради України, які мають відбутися у 2019 році, а поки що фінансування отримують лише парламентські партії, тобто ті що подолали 5% бар'єр [53].

Характерною рисою українського законодавства в сфері державного фінансування партій є те, що воно відштовхується виключно від кількості голосів, які віддали за партію в загальнонаціональному окрузі, та зовсім не враховує голосування в одномандатних округах [30]. Таким чином, більший відсоток державного фінансування отримує партія, яка набрала більше голосів за пропорційними списками, навіть якщо в Парламенті загальна кількість її представників є меншою у порівнянні з іншими партіями. На нашу думку, більш об'єктивною є змішана система визначення розміру фінансування, яка функціонує у Японії – половина коштів нараховується у відповідності до відсотка набраних голосів на виборах за партійними списками, інша половина –

пропорційно кількості депутатів від партії, представлених в Парламенті [224].

І якщо для самої Японії така система розподілу державних субсидій має цілий ряд недоліків, враховуючи дві палати Парламенту та нерівну кількість депутатів, що обираються за партійними списками та в мажоритарних округах, до для України з її однопалатним Парламентом та рівнозначною кількістю депутатів, які обираються за пропорційною та мажоритарною системою, запровадження японського підходу до розподілу державного фінансування партій було б доречним та ефективним.

Ключовим пунктом будь-якого фінансування являється контроль за використанням коштів та встановлення системи ефективної звітності. Контролем за фінансовою звітністю партій в Україні займається Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), яке було створене відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року [29]. Воно являється центральним органом виконавчої влади і саме до нього щоквартально, починаючи з 2017 року, партії повинні надавати свої фінансові звіти [62]. Контроль за використанням партіями державних коштів, крім Національного агентства з питань запобігання корупції здійснює ще й Рахункова палата [30]. Однак, не дивлячись на це, питання контролю за фінансами партій сьогодні стоїть гостро. На зустрічі представників Національного агентства з питань запобігання корупції, Рахункової палати, Національного банку та парламентських партій 13 жовтня 2016 року було зроблено акцент на проблемах в реалізації контрольних-наглядових функцій та відсутності координації в діяльності НАЗК та Рахункової палати щодо питань фінансової звітності політичних партій та контролю за державним фінансуванням партій [43].

Враховуючи цей факт, нам вбачається логічним створення спеціалізованого органу, який би мав своїм основним завданням контроль за фінансами партій та виступав би арбітром між політичними силами, НАЗК та Рахунковою палатою. Прикладом такого органу є японський парламентський комітет, який має назву «Комітет по контролю за політичними фондами» та складається з п'яти представників від різних партій, кандидатури яких висувуються Парламентом та затверджуються Прем'єр-міністром. Термін повноважень цього комітету складає три роки. У випадку розпуску Парламенту та призначення дострокових виборів він функціонує доти, доки новообраний Парламент не затвердить новий склад комітету. До його функцій належить не лише проведення аудиту та виявлення порушень, але й проведення освітньої та координаційної роботи з політичними фондами [227]. Тобто він являється певним координаційним центром у сфері функціонування політичних фондів в Японії.

Таким чином, проаналізувавши можливість залучення досвіду функціонування та розвитку японських політичних партій в українських реаліях, ми дійшли висновку, що цей досвід у певних аспектах може бути корисним при розбудові партійної та політичної систем в Україні. Насамперед це стосується удосконалення українського законодавства в сфері регулювання діяльності партій. Було з'ясовано, що певні законодавчі ініціативи, які в Україні були тільки нещодавно прийняті та сприймаються як великий крок вперед, наприклад, фіксований обсяг фінансування окремих кандидатів з боку юридичних осіб, в Японії вже вилучені з законодавства як неефективні.

Для удосконалення українського законодавства в галузі регулювання партійного життя було б корисним використати японський підхід до градації розміру внесків партіям з боку юридичних організацій в залежності від кількості їх членів,

розміру прибутків та японську змішану систему нарахування державних субсидій партіям.

Також для українських партій могло б стати у нагоді вивчення досвіду формування електоральної політики Ліберально-Демократичною партією Японії, характерними рисами якої було спрямування політичних ініціатив на місця та лобювання інтересів тих організацій, які висловлювали підтримку партії. Саме цей підхід дозволив ЛДПЯ сформувавши прошарок «твердих голосів», який став запорукою її політичного впливу в країні.

Крім того, досвід взаємодії між окремими фракціями Ліберально-Демократичної партії Японії може бути використаний для регулювання відносин в межах українських парламентських коаліцій. Особливо цікавим вбачається формування вертикальної системи інтересів: досвід з розподілу інтересів в межах ЛДПЯ на фракційні та загальнопартійні може бути корисним для визначення співвідношення партійних та коаліційних інтересів в українському Парламенті. Також цікавими вбачаються такі механізми регулювання внутрішньопартійного життя ЛДПЯ як розподіл посад між представниками різних політичних фракцій в порядку черги та заміна посадовців як спосіб вирішення політичних криз.

Тобто не дивлячись на велику кількість розбіжностей між японською та українською партійними системами, які обумовлені об'єктивними історичними, політичними, культурними, соціальними чинниками, японський досвід може бути використаний в процесі розбудови української партійної та політичної систем.

ПІСЛЯМОВА

В останнє десятиріччя епохи Хейсей партійну систему Японії, яка традиційно вважалася достатньо стабільною, охопили активні трансформаційні процеси. Враховуючи, що партійна система будь-якої країни взаємопов'язана та не може розвиватися відокремлено від інших сфер суспільного життя, ці трансформації стали віддзеркаленням змін, які відбувалися в японському суспільстві.

Серед факторів, які найбільш вплинули на формування японської партійної системи, можна виділити державний устрій, виборчу систему, специфічну політичну культуру, процеси в економічній, соціальній та демографічній сферах. Розгортання кризових явищ в японському суспільстві сприяло не лише загальній політичній дестабілізації, але й перетворювало традиційні конструктивні фактори та механізми вирішення проблем в деструктивні.

Важливим елементом розвитку партійної системи виступала нормативно-правова база, що регулювала діяльність партій, серед особливостей якої можна відзначити відданість правовим традиціям. Однак при цьому, починаючи з 1990-х років, законодавство було доповнено поправками та законами, основною метою яких було створення системи ефективного контролю за фінансами партій та вирішення проблеми корупційних скандалів, які на тлі зростаючої нестабільності охопили японську політичну сферу.

Напередодні виборів до Палати Представників 2009 року довготривалий політичний колапс в умовах розгортання світової фінансової кризи досяг свого піку. Партійна система у цей час характеризувалася обмеженою кількістю парламентських партій на фоні великої кількості регіональних,

ідеологічною аморфністю партій, тривалим зосередження реальної влади у Ліберально-Демократичної партії Японії та її політичного союзника Нової Комейто, розчаруванням виборців у ключових політичних силах. Функціонування партійної системи Японії відбувалося в умовах подальшого посилення ролі бюрократичних структур на фоні слабкості основних партійних гравців, що вело до зосередження великої долі державної влади в руках структур, на процес формування яких громадяни не мали жодного впливу. Це негативним чином впливало на формування стабільної партійної системи.

Крім того, партійній системі була притаманна ціла низка рис, що сформувалася під впливом характерної для Японії політичної культури: традиційні сфери впливу окремих політичних сил на певні групи електорату («тверді голоси»), існування політичних династій та династична спадковість виборчих округів, практика іміджевих ротацій (у старих великих партіях) та реорганізацій (у малих молодих партій) як метод виходу з кризи, існування внутрішньопартійних фракцій та подібних до них організацій в структурі великих партій, які де-факто являлися партіями в середині партії та сприяли виникненню ідеологічної неоднорідності в структурі ключових політичних сил.

Трансформаційні процеси в партійній системі Японії в досліджуваний період стали реакцією на кризові явища та актуалізацію чисельних внутрішніх та зовнішніх викликів безпеці. Неefективність традиційних методів панівних еліт сприяла подальшому зростанню недовіри до них, що в результаті призвело спочатку до відсторонення Ліберально-Демократичної партії Японії від влади Демократичною партією Японії у 2009 році, а потім, в умовах значних тактичних та стратегічних прорахунків демократів через брак реального політичного досвіду, до поширення правопопулістських ідей.

Новий виток політичної кризи сприяв подальшому падінню активності виборців. У цей період було зроблено декілька спроб вирішити проблему низької явки виборців, як шляхом злиття виборчих округів та зменшення кількості депутатів в Парламенті, так і шляхом зниження віку виборців, що можуть брати участь у голосуванні, з 20 років до 18, однак проблему це так і не вирішило.

Аналіз політичних програм ключових японських партій продемонстрував, що їх характерною рисою була відсутність ідеологічного забарвлення. Це пояснюється особливістю традиційної електоральної політики, яка передбачала, що кожна партія має вплив на свою певну групу електорату, яка її підтримує («тверді голоси»). Цього було достатньо для досягнення поставлених партіями цілей, тому не мало сенсу витратити ресурси на боротьбу за підтримку виборців поза межами власної електоральної групи.

Однак поступово частка «плаваючих голосів» на тлі зростання недовіри до політичних сил зростала, що вимагало від старих партій переглянути власну електоральну політику. В результаті, ситуативний підхід до передвиборчих маніфестів поступово замінюється більш стратегічною політичною програмою. Починається активне залучення нових методів та технологій: використання соціальних мереж у висвітленні діяльності партії та окремих політичних діячів, залучення популістських методів при розробці політичних маніфестів та під час виступів тощо.

Одним з важливих феноменів трансформації партійної системи Японії стало виникнення на японській політичній арені якісно нових політичних утворень, характерною рисою яких стало швидке завоювання підтримки виборців шляхом використання відкритої правопопулістської риторики, радикальної політичної програми, що передбачала реформування всіх сфер життя, регіонального спрямування

політики, харизматичного лідера. Особливістю цих партій також були суттєві результати, які вони демонстрували на перших же національних виборах, в яких брали участь («Ваша партія» у 2009 році, «Партія Реформації Японії» у 2012 році). Вони відзначалися нестабільною внутрішньополітичною структурою, однак при цьому мали надзвичайну мобільність, яка дозволяла їм дуже швидко відновлюватися в нових форматах та знову знаходити підтримку електорату. Треба відзначити, що виникнення правопопулістських партій в Японії було не лише проявом трансформації партійної системи в умовах політичної та партійної криз, але й проявом загальносвітових тенденцій до поширення популістських ідей.

На сучасному етапі відбувається ідеологізація японських партій та поступове оформлення правого та лівого центру в японській політиці, хоча і з певною національною специфікою. Поява в Парламенті починаючи з 2012 року значної кількості представників правопопулістських партій призвела до виникнення двох полюсів опозиції. Це з одного боку, унеможлиблювало формування широкої опозиції, а з іншого – створювало умови для консолідації провладних та опозиційних правих сил при прийнятті певних законопроектів.

Важливо відзначити, що в межах ідеологічних центрів, які проходили стадію формування, вже існували відцентрові тенденції, які проявлялися як в загостренні внутрішньопартійних проблем, так і в розростанні суперечностей між партнерами. Так наслідком відцентрових процесів всередині опозиційних партій стало збільшення кількості представників лівої опозиції в Парламенті майже вдвічі в результаті переформатувань та створення нових партій (станом на квітень 2019 року).

Проведене дослідження дає підстави говорити про те, що японській досвід можна використати в Україні. По-перше, це досвід у сфері законодавчого забезпечення функціонування

партійної системи країни, пов'язаний з проблемою фінансування партій та створення умов для ліквідації корупції у цій сфері. По-друге, досвід побудови стабільної політичної партії, що спроможна пережити не лише декілька виборів, прикладом якої можна вважати Ліберально-Демократичну партію Японії. Також корисним вбачається вивчення механізму регулювання відносин між фракціями Ліберально-Демократичної партії Японії, який можна перенести на українські парламентські коаліції.

Виходячи з результатів проведеного дослідження, доречно сформулювати наступні науково-практичні рекомендації:

- важливо продовжити вивчення партійних систем країн світу, бо залучення їхнього досвіду є корисним для розбудови стабільної партійної системи в Україні;

- з метою створення прозорої системи функціонування українських партій доцільним є внесення до українського законодавства наступних запозичень: заборона персональних внесків кандидату з боку юридичних осіб; градація розміру внесків партії з боку юридичних осіб з урахуванням розміру та рівня доходів останніх; нарахування державних субсидій партіям за змішаною системою, яка б враховувала не лише результати голосування за партійними списками, але й голосування в одномандатних округах;

- для формування в Україні стабільної політичної партії зі стійкою електоральною базою, яка є запорукою сталого розвитку партійної та політичної систем, корисним вбачається залучення досвіду Ліберально-Демократичної партії Японії по формуванню електоральної політики, який передбачає відмову від широкої орієнтації на всі прошарки суспільства та формування тісних зв'язків між депутатом та його округом, з метою формування прошарку «твердих голосів» – групи виборців, які являються стабільною електоральною базою партії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айгазин Ж. Япония: мыльный пузырь, потерянное десятилетие и землетрясение Тохоку. URL: <http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/58811/> (дата звернення: 23.10.2016).
2. Алмонд Г. Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти наций. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hrestom/60.php (дата звернення: 27.02.2017).
3. Алмонд Г. Политическая наука: история дисциплины // Политическая наука: новые направления / под ред. Р. Гудина, Х.-Д. Клингеманна. М., 1999. С. 158—171.
4. Анализ экономики и ВВП Японии 1970 – 2016. URL: <http://seosait.com/analiz-ekonomiki-i-vvp-yaonii-1970-2016/> (дата звернення: 10.09.2016).
5. Андреев С. Политические системы и политическая организация общества. Социально-политические науки. 1992. № 1. С. 27—43.
6. Анисимцев Н. Эволюция системы исполнительной власти и государственно-административного управления Японии в 1990-х – 2000-х гг.: диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук : 07.00.03. М. : РАН Ин-т Дальнего Востока, 2004. 188 с.
7. Анохин М. Политическая система: переходные процессы. М., 1996. 281 с.
8. Батуренко В. Избирательное право и выборы в Японии (на примере парламентских выборов): диссертация на соискание ученой степени кандидата юрид. наук. М., 1980. 224 с.
9. Білоус А. Політико-правові системи : світ і Україна. К. : АМУПП, 2000. С.261.

10. Бульбенюк С. Провідні концепції політичної влади. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. № 5. С. 47—51.
11. В Японии продлили максимальный срок полномочий премьера. URL: <http://podrobnosti.ua/2164554-v-japonii-prodlili-maksimalnyj-srok-polnomochij-premera.html> (дата звернення: 11.03.2017).
12. Вебер М. Избранное. Образ общества. М. : Юрист, 1994. 230 с.
13. Вебер М. Политика как призвание и профессия: избранные произведения : пер. с нем. М. : Прогресс, 1990. С. 55—56.
14. Ветеринария и коррупция: из-за чего рухнул рейтинг правительства Абэ. URL: <http://www.rbc.ru/politics/18/07/2017/596de38b9a7947525e17e14a> (дата звернення: 23.07.2017).
15. Выборы в Палату советников 2016 года: две трети голосов у сторонников изменения Конституции Японии. URL: <http://www.nippon.com/ru/features/h00143/> (дата звернення: 05.10.2016).
16. Вятр Е. Социология политических отношений: пер. с польск. М. : Прогресс, 1979. 456 с.
17. Галлей С., Рутар С. Основы политологии : навчальний посібник. К., 1999. 426 с.
18. Гельман В. О становлении российской многопартийной системы и практиках политических коалиций. Полис, 1997. № 3. С.57—63.
19. Голосов Г. Форматы партийных систем в новых демократиях: институциональные факторы неустойчивости и фрагментации. Полис. 1998. № 1. С. 113—116.
20. Горлач М. Філософія: структура, функції та типи політичної системи суспільства. URL: <http://www.readbookz.com/book/179/6220.html> (дата звернення: 17.04.2017).
21. Гуреева Н. Парламент Японии. Парламенты мира. М. : 1991. 611 с.

22. Демократическая партия Японии официально приняла решение о наказании своего бывшего лидера Итиро Одзаву. 10.07.2012. URL: <http://russian.people.com.cn/31520/7870113.html> (дата звернення: 17.02.2014).
23. Дзюбка І. Політологія: теорія політичної системи суспільства. URL: <http://www.readbookz.com/book/180/6287.html> (дата звернення: 21.03.2017).
24. Дойч К. Народи, нації та комунікація. Націоналізм. Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К. : Смолоскип, 2000. С. 546—566.
25. Дойч К. Нервы управления: модели политической коммуникации и контроля. М. : Прогресс, 1963. 387 с.
26. Дюверже М. Политические партии : пер. с фр. Л. Зиминной. М. : Акад. проект, 2000. 558 с.
27. Еремин В. Политическая система современного японского общества. М. : Наука, 1992. 216 с.
28. Закон України «Про вибори народних депутатів України». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (дата звернення: 18.02.2017).
29. Закон України «Про запобігання корупції». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 21.02.2017).
30. Закон України «Про політичні партії в Україні». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення: 09.02.2017).
31. Исаев Б. Практическая партология. Генезис партий и партийно- политических систем. СПб. : Петрополис, 2010. 514 с.
32. Исаев Б. А. Теория партий и партийных систем. М. : Аспект Пресс, 2008. 367 с.
33. Исаев Б. Трансформация партийной системы Японии в XX – XXI в. Политическая экспертиза : Политэкс. Т. 6. № 1. СПб., 2010. С. 207—225.

34. Истон Д. Категории системного анализа политики. URL: <http://www.gumer.info/bibliotekBuks/Polit/Hrestom/35.php> (дата звернення: 04.04.2017).
35. Истон Д. Политическая система. М., 1953. 173 с.
36. Іванець Т. Вплив економічної ситуації на зміни в партійно-політичній системі Японії. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Міжнародні відносини». 2017. № 6. С. 114—119.
37. Іванець Т. Нормативно-правове забезпечення діяльності політичних партій Японії. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. 2016. № 16. С. 234—241.
38. Іванець Т. Особливості виборчого процесу в сучасній Японії. Електронний науково-практичний журнал «S.P.A.C.E. / Society, Politics, Administration in Central Europe». 2017. № 3. С. 15—19.
39. Іванець Т. Партія Реформації Японії як продукт трансформації японської партійної системи: концептуальні засади та ідеологічна платформа. Гілея : науковий вісник: збірник наукових праць. 2015. № 94 (3). С. 429—433.
40. Іванець Т. Структура та особливості сучасної партійної системи Японії. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. 2014. № 11. С. 115—121.
41. Калмычек П. Взаимодействие бюрократических и политических элит Японии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/vzaimodeystvie-byurokraticheskikh-i-politicheskikh-elit-v-yaponii> (дата звернення: 14.08.2017).
42. Кермонн Ж. Западные политические режимы. Париж : Сей, 1986. 140 с.
43. Кириченко Ю. Взаємодія державних органів у сфері нагляду і контролю за фінансуванням політичних партій. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20871765-vzaemodiya->

dergeavnih-organiv-u-sferi-naglyadu-i-kontrolyu-za-finansuvannyam-politichnih-partiy (дата звернення: 11.03.2017).

44. Кистанов В. Внешняя политика Японии: проблемы и тенденции. Общероссийская научная конференция «Три года правления Демократической партии Японии: итоги и перспективы». М. : 2012, С. 22–31.
45. Коломейцев В. Партии в зеркале западной политологии. Государство и право. 1995. № 10. С. 183–190.
46. Конституция Японии. URL: <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Japan&language=r> (дата звернення: 19.07.2015).
47. Кочетков А. Политические партии и партийные системы. Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. 1998. № 6. С. 11–18.
48. Коэн С. Провал крестового похода США и трагедия посткоммунистической России. М. : «АИРО–XX», 2001. 303 с.
49. Кузнецова Т. Избирательная система Японии: диссертация кандидата юридических наук : 12.00.02. Москва, 2011. 221 с. URL: <http://www.dslib.net/konstitucion-pravo/izbiratelnaja-sistema-japonii.html> (дата звернення: 08.05.2016).
50. Курицин В. Опыт становления конституционализма в США, Японии и советской России. М. : Академический проект, 2004. 496 с.
51. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование: пер. с англ. М. : Аспект Пресс, 1997. 287 с.
52. Леонтьева Е. Экономика Японии в 2012 – 2013 гг.: новый курс экономической политики. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomika-yaaponii-v-2012-2013-gg-povu-u-kurs-ekonomicheskoy-politiki> (дата звернення: 27.01.2016).
53. Леметов О. Чи будуть партії фінансуватися з державного бюджету. URL:

<http://www.epravda.com.ua/publications/2016/05/18/592890/>
(дата звернення: 19.12.2016).

54. Липсет С., Роккан С. Структуры размежеваний, партийные системы предпочтения избирателей. Предварительные замечания. Политическая наука. 2004. № 4. С. 204–234.
55. Лузан Н. Политическая жизнь общества : вопросы теории. К., 1989. 304 с.
56. Марчук А. Державне фінансування партій в Україні: панацея від політичної корупції? URL: <http://iac.org.ua/derzhavne-finansuvannya-party-v-ukrayini-panatseya-vid-politichnoyi-koruptsiyi/> (дата звернення: 23.01.2017).
57. Масахито Т. Палата советников как представитель интересов регионов: путь к паритету голосов избирателей. URL: <http://www.nippon.com/ru/in-depth/a04404/> (дата звернення: 05.11.2015).
58. Мировой кризис и Япония. URL: <http://japanstudies.ru/images/books/2009-airo.pdf> (дата звернення: 11.03.2016).
59. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии. URL: <http://v4.conf.udsu.ru/files/1303479468.pdf> (дата звернення: 13.04.2017).
60. Молодякова Э. Демократическая партия Японии: путь во власть. Япония после смены власти. Ин-т востоковедения РАН ; ассоциация японоведов. М. : Вост. лит., 2011. 199с. С.30–46. URL: http://japanstudies.ru/images/books/2011-japan_after_the_change_of_power.pdf (дата звернення: 12.09.2014).
61. Морозова Е. Гибридные субъекты публичной политики: антиистеблишментские партии. URL: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/history/2014/04/2014-04-17.pdf> (дата звернення: 10.09.2017).
62. Національне агентство по запобіганню корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/structure> (дата звернення: 19.02.2017).

63. Николаев А. Японская экономика: некоторые характерные черты и показатели. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/yaponskaya-ekonomika-nekotorye-harakternye-cherty-i-pokazateli> (дата звернення: 14.03.2016).
64. Новый председатель Демократическо-прогрессивной партии: госпожа Рэнхо. URL: <http://www.nippon.com/ru/nipponblog/100167/> (дата звернення: 11.11.2016).
65. Обушний М. Партологія : навч. посібник / уряд. М. Обушний, М. Примуш, Ю. Шведа ; за ред. М. Обушного. К. : Арістей, 2006. 432 с.
66. Основи політології : навч. посібник / кер. авт. кол. Ф. Кирилюк. К., 1995. 296 с.
67. Острогорский М. Демократия и политические партии. М. : РОССПЭН, 1997. 640 с.
68. Павленко П. Место Либерально-демократической партии в политической системе Японии, вторая половина XX в. : диссертация кандидата политических наук : 23.00.02. М., 2003. 267 с.
69. Пантелева М. К вопросу о становлении избирательной системы Японии. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-stanovlenii-izbiratelnoy-sistemy-yaponii> (дата звернення: 02.02.2016).
70. Парламент Японии принял поправку к закону о выборах. URL: <http://russian.people.com.cn/n/2015/0618/c31520-8908231.html> (дата звернення: 11.09.2015).
71. Парти́йна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити. URL: http://old.razumkov.org.ua/upload/1442416518_file.pdf (дата звернення: 29.01.2017).
72. Політичні партії України / за ред. В. Якушика. К. : Кобза, 1996. 253 с.

73. Примуш М. Політичні партії: історія та теорія. К.: Професіонал, 2008. 416 с.
74. Райковський Б., Рибачук М. Сучасні моделі виборчих систем: проблеми теорії і практики. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2009_1/visnik_st_8.pdf (дата звернення: 14.10.2016).
75. Рейтинг кабмина Японии упал после принятия закона о силах самообороны. 18.07.2015. URL: <http://ria.ru/world/20150718/1135405026.html> (дата звернення: 29.12.2015).
76. Роспуск палаты представителей премьер-министром Абэ Синдзо и 24-е всеобщие выборы послевоенного периода. URL: <http://www.nippon.com/ru/nipponblog/100077/> (дата звернення: 16.01.2015).
77. Сенаторов А., Цветова И. Либерально-Демократическая партия: полвека у власти. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/liberalno-demokraticheskaya-partiya-polveka-u-vlasti> (дата звернення: 09.06.2014).
78. Сенаторов А. Политические партии Японии: сравнительный анализ программ, организации и парламентской деятельности (1945-1992). М.: Издательская фирма «Восточная литература». РАН, 1995. 352 с.
79. Сенаторов А. Политическая реформа в Японии. URL: http://observer.materik.ru/observer/No9_94/9_09.htm (дата звернення: 04.07.2015).
80. Сенаторов А. Очерки административной реформы в Японии. М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2004. 184 с.
81. Сергієнко Т. Партійна система Японії: на шляху до змін. Електронний науково-практичний журнал «S.P.A.C.E. / Society, Politics, Administration in Central Europe». 2018. № 8. С. 33–35.
82. Стрельцов Д. Демократическая партия Японии: особенности организационной структуру и идеология. Общероссийская научная конференция «Три года правления

Демократической партии Японии : итоги и перспективы. М. : 2012, С. 8—21.

83. Стрельцов Д. Система доминантной партии в Японии: некоторые уроки исторического опыта. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/sistema-dominantnoy-partii-v-yaponii-nekotorye-uroki-istoricheskogo-opyta> (дата звернення: 11.03.2016).
84. Стрельцов Д. Япония: политическая модернизация эпохи Хейсей. М. : АИРО-XXI, 2013. 296 с.
85. Таагепера Р., Шугарт М. Описание избирательных систем. Полис. 1997. № 3. С. 115—121.
86. Терехов В. Об итогах выборов в парламент Токио. URL: <https://ru.journal-neo.org/2017/07/15/ob-itogah-vy-borov-v-parlament-tokio/> (дата звернення: 11.08.2017).
87. Тимотина И. Уровень социально-экономического развития Японии в международных сравнениях и новый вектор экономической стратегии. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/uroven-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-yaponii-v-mezhdunarodnyh-sravneniyah-i-novyy-vektor-ekonomicheskoy-strategii> (дата звернення: 20.02.2016).
88. Ткач Ю. Політична культура сучасного японського суспільства. URL: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/45/55.pdf (дата звернення: 14.09.2017).
89. Филиппов Д. От лидерства чиновников к лидерству политиков. URL: http://japanstudies.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=305&Itemid=67 (дата звернення: 11.08.2017).
90. Хома Н. Еволюція партійної системи Японії. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : «Міжнародні відносини». 2017. № 10. С. 45—49.

91. Хома Н. Корпоративне громадянство як форма взаємодії держави, бізнесу та суспільства. Панорама політологічних студій. 2013. № 11. С. 122—129.
92. Хома Н. Трансформаційні зміни партійної системи Японії на новітньому етапі. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія : «Політичні науки». 2017. С. 59—62.
93. Хома Н. Політичний перфоманс як постмодерна форма соціального протесту. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2014. № 1. С. 18—22.
94. Цветова И. Эволюция современной партийно-политической системы Японии. М. : РАН. Институт Дальнего Востока, 2002. 200 с.
95. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем : навч. посібник. Львів : Тріада плюс, 2004. 483 с.
96. Экс-премьер Японии Дзюньитиро Коидзуми решил расстаться с ролью политика и уходит из парламента. URL: <https://www.newsru.com/world/26sep2008/koidzumi.html> (дата звернення: 19.07.2015).
97. 36% want LDP to gain majority, 15 July 2013. Asahi Shimbun. URL: http://digital.asahi.com/articles/TKY201307140440.html?ref=com_top_pickup (дата звернення: 13.03.2015).
98. Agreement on Basic Policies. URL: <https://www.minshin.or.jp/english/policies/agreement> (дата звернення: 12.06.2015).
99. Almond Gabriel A. The Political of Developing Areas. NJ. : Princeton University Press, 1960. P. 7—17.
100. Analysis: DPJ on pace to win 300 seats, 2009-09-20. Asahi Shimbun. URL: <http://www.asahi.com/english/Herald-asahi/TKY200908200184.html> (дата звернення: 13.03.2015).

101. Banri Kaieda becomes new DPJ chief. URL: http://usa.chinadaily.com.cn/world/2012-12/25/content_16054077.htm (дата звернення: 11.06.2015).
102. Basic Policies. URL: <https://www.dpj.or.jp/english/policy/basic.html> (дата звернення: 14.11.2014).
103. Basic Philosophy. URL: https://www.dpj.or.jp/english/about_us/philosophy.html (дата звернення: 14.11.2014).
104. Beume K. Parteien in Westlichen Demokratien. Munchen, 1982. 131 p.
105. Blondel J. Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies. Canadian Journal of Political Science. 1968. vol.1(2). P. 180—203.
106. Boyd J. Japan's unwanted election: Why now? URL: <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/12/japan-unwanted-election-why-now-201412134515583764.html> (дата звернення: 18.05.2016).
107. By laws of the presidential election. URL: <https://www.jimin.jp/english/the-president/bylaws/index.html> (дата звернення: 25.12.2014).
108. Constitution of the Japanese Communist Party. URL: http://www.jcp.or.jp/english/jps_weekly/Constitution_001124.html (дата звернення: 26.11.2014).
109. Country Profile. Japan. URL: http://databank.worldbank.org/data/views/reports/ReportWidgetCustom.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b45ofd57 (дата звернення: 28.01.2016).
110. Cucek M. Japan's Meaningless Election. URL: <http://thediplomat.com/2010/07/japans-meaningless-election/?allpages=yes> (дата звернення: 03.04.2017).
111. Curtis G. Japanese Political Parties: Ideals and Reality. URL: <http://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/04e005.pdf> (дата звернення: 27.03.2017).

112. Curtis G. L. The logic of Japanese politics: leaders, institutions, and the limits of change. Columbia University Press, 1999. 303 p.
113. Curtis G. L. The Japanese Way of Politics. New York : Columbia University Press, 1988. 290 p.
114. Democratic Party's unclear path. URL: <http://www.japantimes.co.jp/opinion/2016/12/01/editorials/democratic-partys-unclear-path/#.WYwGQtJJbDd> (дата звернення: 05.01.2017).
115. DPJ could win over 320 seats in Lower House race: Mainichi poll, 22.08.2009. Mainichi Shimbun. URL: <http://mdn.mainichi.jp/mdnnews/news/20090822p2a00mona015000c.html> (дата звернення: 13.03.2015).
116. Election System in Japan. URL: <http://www.parliament.am/library/norelectoral%20law/chaponi.a.pdf> (дата звернення: 03.10.2016).
117. Ereport.ru. Уровень безработицы в Японии. URL: <http://www.ereport.ru/stat.php?razdel=country&count=japan&table=ueecia> (дата звернення: 16.03.2016).
118. Ereport.ru: Государственный долг Японии, % к ВВП. URL: <http://www.ereport.ru/stat.php?razdel=country&count=japan&table=pdecia> (дата звернення: 16.03.2016).
119. Ikeda N. Internet Voting can Reform Democracy. Tokyo : RIETI, 2003. P.71—75.
120. Japan parliamentary election of 10 July 2016 (House of Councillors). URL: <http://psephos.adamcarr.net/countries/j/japan/japan2016.txt> (дата звернення: 15.04.2017).
121. Japan parliamentary election of 11 July 2010 (House of Councillors). URL: <http://psephos.adamcarr.net/countries/j/japan/japan2010.txt> (дата звернення: 17.06.2014).
122. Japan parliamentary election of 14 December 2014. National Summary (House of Deputies). URL: <http://psephos.adamcarr.net/countries/j/japan/japan2014.txt>

- carr.net/countries/j/japan/japan20141.txt (дата звернення: 17.06.2014).
123. Japan parliamentary election of 14 December 2014. Voting by multi-member electorate (House of Deputies). URL: <http://psephos.adam-carr.net/countries/j/japan/japan20142.txt> (дата звернення: 17.06.2014).
 124. Japan parliamentary election of 14 December 2014. Voting by single-member electorate (House of Deputies). URL: <http://psephos.adam-carr.net/countries/j/japan/japan20143.txt> (дата звернення: 17.06.2014).
 125. Japan parliamentary election of 16 December 2012. National Summary (House of Deputies). URL: <http://psephos.adam-carr.net/countries/j/japan/japan20121.txt> (дата звернення: 19.06.2014).
 126. Japan parliamentary election of 16 December 2012. Voting by multi-member electorate (House of Deputies). URL: <http://psephos.adam-carr.net/countries/j/japan/japan20123.txt> (дата звернення: 19.06.2014).
 127. Japan parliamentary election of 16 December 2012. Voting by single-member electorate (House of Deputies). URL: <http://psephos.adam-carr.net/countries/j/japan/japan20122.txt> (дата звернення: 19.06.2014).
 128. Japan parliamentary election of 21 July 2013 (House of Councillors). URL: <http://psephos.adam-carr.net/countries/j/japan/japan2013.txt> (дата звернення: 23.06.2014)
 129. Japan parliamentary election of 30 August 2009. National Summary (House of Deputies). URL: <http://psephos.adam-carr.net/countries/j/japan/japan2009.txt> (дата звернення: 23.06.2014).
 130. Japan parliamentary election of 30 August 2009. Voting by multi-member electorate (House of Deputies). URL: <http://psephos.adam-carr.net/countries/j/japan/japan20091.txt> (дата звернення: 23.06.2014).

131. Japan parliamentary election of 30 August 2009. Voting by single-member electorate (House of Deputies). URL: <http://psephos.adam-carr.net/countries/j/japan/japan20092.txt> (дата звернення: 23.06.2014).
132. Japan's «third pole». URL: <http://www.japantimes.co.jp/opinion/2012/11/16/editorials/japans-third-pole/#.WKoANVWLTIU> (дата звернення: 02.02.2015).
133. Jimin official. URL: <https://www.facebook.com/jimin.official/?fref=pb> (дата звернення: 14.05.2017).
134. Kato J. Competition for Power: Party Switching as a Means for Changing Party Systems in Japan. URL: <http://faculty.virginia.edu/partyswitching/papers/cv05-kato.pdf> (дата звернення: 21.08.2016).
135. Katz R. S., Mair P. Changing Models of Party Organization and Party Democracy. *Party Politics*. 1995. № 1. P. 5–28.
136. Kirchheimer O. The transformation of the Western European Party System. *Political Parties and Political Development*. Princeton : Princeton University Press, 1966. P.177–200.
137. Krauss E. S, Pekkanen R. J. The Rise and Fall of Japan's Liberal Democratic Party. URL: https://gps.ucsd.edu/_files/faculty/krauss/krauss_publications_022010.pdf (дата звернення: 18.09.2016).
138. Laakso M., Taagepera R. «Effective» Number of Parties: A Measure with Application to West Europe. *Comparative Political Studies*. 1979. № 12 (1). P. 3–27.
139. Lane J.-E., Ersson S. O. *Politics and Society in Western Europe*: 3rd ed. London – Thousand Oaks – New Dehli : Sage, 1994. 400 p.
140. LaPalombara D., Weiner M. The origin and development of political parties. *Political Parties and Political Development*. London, 1966. P. 8–21.

141. LDP Constitution. URL: <https://www.jimin.jp/english/about-ldp/constitution/index.html> (дата звернення: 22.07.2014).
142. Liberal Democratic Party – Termsin Office of Top Party Leaders. URL: <https://www.jimin.jp/english/the-president/leaders/index.html> (дата звернення: 26.07.2014).
143. Lijphart A. Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990. Oxford: Oxford University Press, 1994. 228 p.
144. Mair P. Comparing Party Systems. Comparing Democracies : New Challenges in the Study of Elections and Voting. London: Sage, 2002. P. 88–107.
145. Mair P. Party Systems and Structures of Competition. Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective. Thousand Oaks and London : Sage, 1996. P. 49–82.
146. Masanobu I. Is a Two-Party System in Japan Only a Dream? The 2012 General Election and the Political Challenges Facing Japan. URL: http://www.yomiuri.co.jp/adv/wol/dy/opinion/govereco_130115.html (дата звернення: 02.04.2015).
147. Merkel W. Theorien der Transformation. Die Demohratische Konsolidierung postautoritarer Gesellschaften. Politische Theorien in der Aera der Transformation. Oplanden, 1996. P. 141–132.
148. Murakami H. The Changing Party System in Japan 1993 – 2007: More Competition and Limited Convergence. P. 22–48. URL: <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/rlr26/hiroshi%20Murakami.pdf> (дата звернення: 13.11.2014).
149. Muramatsu M. Local Government Development in Post-war Japan. Oxword Academ, 2001. 272 p.
150. Neumann S. Toward a Comparative Study of Political Parties. Modern Political Parties. Chicago, 1966. P. 143–152.
151. New Komeito 2013 House of Councillors Election Manifesto (Special Abridged Version). URL: <https://www.komei.or.jp/en/policy/policies/manifesto2013.html> (дата звернення: 14.11.2014).

152. OECD. Japan. URL: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/japan/> (дата звернення: 17.12.2016).
153. Okazaki T. Dominant-party system and opposing parties' ability in Japan. URL: http://macrotheme.com/yahoo_site_admin/assets/docs/14MR31ATa.1335325.pdf (дата звернення: 29.06.2016).
154. On Politics and Religion. URL: <https://www.komei.or.jp/en/about/view.html> (дата звернення: 13.09.2014).
155. Ordeshook P. C., Shvetsova O. Ethnic Heterogeneity, District Magnitude and the Number of Parties. *American Journal of Political Science*. V.38. 1994. № 1. February. P. 100—123.
156. Otake H. How Electoral Reform Boomeranged: Continuity in Japanese Campaigning Style. Tokyo, 1998. 119 p.
157. Program of the Japanese Communist party. URL: http://www.jcp.or.jp/english/23rd_congress/program.html (дата звернення: 10.10.2014).
158. Reed S. Electoral Incentives and Policy Preferences: Mixed Motives Behind Party Defections in Japan. *British Journal of Political Science*. 2003. № 33. P. 469—190.
159. Reports and Statistics. URL: <https://www.jetro.go.jp/en/reports/statistics/> (дата звернення: 21.03.2017).
160. Rules for election of President. URL: <https://www.jimin.jp/english/the-president/rules/index.html> (дата звернення: 08.07.2014).
161. Ruling coalition reshuffle? URL: http://www.japantimes.co.jp/opinion/2017/01/30/commentary/japan-commentary/ruling-coalition-reshuffle/#.WYwR_tJJbDc (дата звернення: 29.01.2017).
162. Sartori G. A Typology of Party Systems. *The West European Party System*. Oxford, 1990. 184 p.

163. Sartory G. Parties and Party Systems. A Framework for Analysis. New York : Cambridge University Press, 1976. 257 p.
164. Seligmann Albert Japan's New Electoral System: Has Anything Changed? Asian Survey. 1997. № 37 (50). P. 88—92.
165. Smil V. Japan's Economy in 2012: Multiple Challenges. URL: <http://apjff.org/2012/10/24/Vaclav-Smil/3768/article.html> (дата звернення: 21.04.2016).
166. Speech by DPJ President Banri Kaieda on the Occasion of His Visit to the United States. URL: <http://www.brookings.edu/~media/events/2014/04/08-japanese-politics-us-japan-alliance/banri-kaieda-prepared-remarks-in-english.pdf> (дата звернення: 13.02.2015).
167. Statistical Handbook of Japan 2016. URL: <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2016all.pdf#page=1> (дата звернення: 18.06.2017).
168. Statistical Handbook of Japan 2018. URL: <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2018all.pdf#page=1> (дата звернення: 27.05.2019).
169. Summary of the Democratic Party. URL: <https://www.minshin.or.jp/english/about/dp> (дата звернення: 25.11.2016).
170. Survey : DPJ poised to win over 300 seats, 21.09.2009 // Yomiuri Shimbun. URL: <http://www.yomiuri.co.jp/dy/national/20090821TDY01304.htm> (дата звернення: 13.03.2015).
171. Talking the Sum of Japan's Opposition Parties. URL: <https://worldview.stratfor.com/article/taking-sum-japans-opposition-parties> (дата звернення: 18.02.2017).
172. The World Factbook. Japan. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ja.html> (дата звернення: 23.03.2016).
173. Verena Blechinger. Corruption Through Political Contributions in Japan. URL:

<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCI TY/UNPAN013118.pdf> (дата звернення: 11.04.2015).

174. [2017年1月]わかりやすい政党比較！－各政党の議席数、政党の方向性やスタンスなどをわかりやすく解説！ URL: <http://saygee.org/compare201612/> (дата звернення: 11.02.2017).
175. [東京都議選2017]小池氏支持勢力が79議席...自民は惨敗23議席 . URL: <http://www.yomiuri.co.jp/matome/20170530-OYT8T50074.html> (дата звернення: 16.05.2017).
176. 「0増6減」成立. 定数465議席に . URL: <https://mainichi.jp/senkyo/articles/20160520/ko0/00e/010/145000c> (дата звернення: 21.09.2016).
177. 18歳投票率51%とノルマ達成、次は大人が応えろ！ URL: <http://blogos.com/article/183096/> (дата звернення: 29.10.2016).
178. 2014 衆 院 選 特 集 . URL: <http://www.asahi.com/senkyo/sousenkyo47/> (дата звернення: 20.01.2015).
179. 2017 衆 院 選 . URL: http://www.asahi.com/senkyo/senkyo2017/?iref=com_flash (дата звернення: 22.10.2017).
180. 2017 衆 院 選 政 党 公 約 政 策 比 較 . URL: <http://www.maniken.jp/pdf/2017sosenkyo-seisaku-hikaku.pdf> (дата звернення: 18.10.2017).
181. 3分でわかる「IR推進法案」日本にカジノはいつできるのか？ URL: <https://www.houdoukyoku.jp/posts/3789> (дата звернення: 14.12.2016).
182. ア ジ エ ン ダ 2010. URL: <https://www.your-party.jp/file/agenda201006.pdf> (дата звернення: 23.08.2014).
183. ア ジ エ ン ダ 2012. URL: <https://www.your-party.jp/file/agenda201212.pdf> (дата звернення: 23.08.2014).

184. さとうりょう.政治議会課 .平和構築における選挙制度のあり方.
URL:
http://www.ndl.go.jp/jp/diet/publication/refer/200703_674/067407.pdf (дата звернення: 11.07.2014).
185. ゾンビ議員数 1 2 1 人、不条理な比率 4 . 6 7 倍、比例復活徹底
検 証 . URL:
<http://d.hatena.ne.jp/kibashiri/20141216/1418719601> (дата звернення: 03.03.2015).
186. 「ブーム政党」を考えるー「日本政治諺混迷諺底にあるも諺」
に代えて . URL: <http://www.nishikawashin-ichi.net/oral-reports/oralreports-31.pdf> (дата звернення: 11.12.2014).
187. ポピュリズムが台頭する現代世界をどう理解するか. URL:
<http://wedge.ismedia.jp/articles/-/9029> (дата звернення: 15.04.2016).
188. マニフェスト 2010. URL:
https://www.komei.or.jp/policy/various_policies/pdf/manifest2010_a5.pdf (дата звернення: 07.06.2014).
189. マニフェスト 中 長 期 ビ ジ ョ ン . URL:
<https://www.komei.or.jp/policy/policy/pdf/manifest009.pdf>
(дата звернення: 11.06.2014).
190. みんなの党、解党へ 浅尾代表が意向 . URL:
http://www.nikkei.com/article/DGXLASFS18H39_Y4A111C1PP8000/ (дата звернення: 10.02.2015).
191. みんなの党 9 つの基本政策 . URL: <https://www.your-party.jp/policy/> (дата звернення: 11.06.2014).
192. みんなの党規約 . URL: <https://www.your-party.jp/about/rule.html> (дата звернення: 11.06.2014).
193. 代 表 選 挙 規 則 . URL:
https://www.dpj.or.jp/about/dpj/byelaw_presidential-election
(дата звернення: 15.08.2015).

194. 会派別所属議員数一覧 // 参議院 . URL:
<http://www.sangiin.go.jp/japanese/joho1/kousei/giin/198/giinsu.htm> (дата звернення: 24.04.2019).
195. 会派別所属議員数一覧 . URL:
<http://www.sangiin.go.jp/japanese/joho1/kousei/giin/193/giinsu.htm> (дата звернення: 19.07.2016).
196. 会派名及び会派別所属議員数 // 衆議院 URL:
http://www.shugiin.go.jp/Internet/itdb_annai.nsf/html/statics/shiryo/kaiha_m.htm (дата звернення: 24.04.2019).
197. 何度も死んで（落選して）も必ず蘇る（比例復活）ゾンビ議員問題 . URL:
<http://d.hatena.ne.jp/kibashiri/20141208/1418015618> (дата звернення: 13.01.2015).
198. 倫理規則. URL: <https://www.dpj.or.jp/about/dpj/ethics> (дата звернення: 11.08.2015).
199. 党の使命・自由民主党 . URL:
<https://www.jimin.jp/aboutus/declaration/> (дата звернення: 17.11.2014).
200. 公明党 . URL: <https://www.facebook.com/komeito> (дата звернення: 20.04.2016).
201. 公明党 . Manifesto 2017. URL:
<https://www.komei.or.jp/campaign/shuin2017/manifesto/manifesto2017.pdf> (дата звернення: 28.09.2017).
202. 公明党規約 . URL:
<https://www.komei.or.jp/komei/about/pdf/140921kiyaku.pdf> (дата звернення: 17.08.2015).
203. 公職選挙法（昭和二十五年四月十五日法律第百号） . URL:
<http://law.e-gov.go.jp/htmldata/S25/S25HO100.html> (дата звернення: 04.08.2015).
204. 再選挙に怯える「ゾンビ議員」 . URL: <http://www.tokyo-sports.co.jp/nonsec/social/126356/> (дата звернення: 10.03.2015).

205. 南武志.3本の矢が出揃った「アベノミクス」と今後の課題. URL:
<http://www.nochuri.co.jp/report/pdf/f1307fo1.pdf> (дата
 звернення: 24.05.2016)
206. 参議院選挙(参院選) 2010. URL:
<http://www.yomiuri.co.jp/election/sangiin/2010/> (дата
 звернення: 21.06.2015).
207. 参議院選挙(参院選) 2013. URL:
<http://www.yomiuri.co.jp/election/sangiin/2013/> (дата
 звернення: 21.06.2015).
208. 参議院選挙 2016. URL:
<http://www.asahi.com/senkyo/senkyo2016/> (дата звернення:
 23.01.2017).
209. 参院選確認団体ビラ1号 2016. URL:
https://jimin.ncss.nifty.com/pdf/pamphlet/20160701_dantai_bira01.pdf (дата звернення: 16.08.2016).
210. 地域政党「都民ファーストの会」始動.事実上の“小池新党”旗揚げ. 現職と新人の計4人公認. URL:
<http://www.sankei.com/politics/news/170123/pl1701230037-n1.html> (дата звернення: 21.03.2017).
211. 小堀眞裕.ポピュリズムの日英比較:ネオ・リベラル的.ポピュリズムという日本の「特色」. URL:
<http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/12-56/kobori.pdf>
 (дата звернення: 17.06.2015).
212. 小池都知事の政治団体「都民ファーストの会」発足. URL:
<http://www.hochi.co.jp/topics/20160921-OHT1T50008.html>
 (дата звернення: 03.01.2017).
213. 山口公生.失われた20年、一体何を失ったのか. URL:
http://group.dai-ichi-life.co.jp/dlri/monthly/pdf/1009_1.pdf
 (дата звернення: 14.04.2015).
214. 川人貞史.«新版現代の政党と選挙». 有斐閣、2011年. URL:
<http://www.akaruisenkyo.or.jp/wp/wp->

- content/uploads/2012/08/%EF%BC%B64.pdf (дата звернення: 10.04.2014).
215. 川人貞史. 「日本の国会制度と政党政治」. 東京大学出版会、2005 年 . URL: <http://www.akaruisenkyo.or.jp/wp/wp-content/uploads/2012/08/%EF%BC%B64.pdf> (дата звернення: 12.04.2014).
216. 川人貞史. 二大政党システムとは何か . URL: <http://www.akaruisenkyo.or.jp/wp/wp-content/uploads/2012/08/%EF%BC%B64.pdf> (дата звернення: 27.07.2015).
217. 川村一義. 擬似連立政権下の国会運営 : 自民党派閥と委員会制度. URL: http://www.law.tohoku.ac.jp/gcoe/wp-content/uploads/2012/04/gemc_07_cate4_5.pdf (дата звернення: 16.05.2015).
218. 川村一義. 日本の政党制の変容と野党第一党の機能. URL: http://www.law.tohoku.ac.jp/gcoe/wp-content/uploads/2011/03/gemc_05_cate3_3.pdf (дата звернення: 11.05.2015).
219. 川村一義. 現代日本の政党制と議会政治 - 自民党政権から民主党政権まで . URL: http://www.law.tohoku.ac.jp/gcoe/wp-content/uploads/2013/02/gemc_09_cate3_81.pdf (дата звернення: 11.05.2015).
220. 希望の党 . URL: <https://kibounotou.jp/pdf/policy.pdf> (дата звернення: 07.10.2017).
221. 希望の党. 党規約. URL: <https://kibounotou.jp/about/agreement> (дата звернення: 07.10.2017).
222. 平成 22 年 (2010 年) 綱領・自由民主党 . URL: <https://www.jimin.jp/aboutus/pdf/kouryou.pdf> (дата звернення: 22.08.2014).
223. 平成 29 年分政党交付金の交付決定 . URL: http://www.soumu.go.jp/main_content/000474849.pdf (дата звернення: 13.08.2017).

224. 政 党 助 成 法
 (平成六年二月四日法律第五号) . URL: <http://law.e-gov.go.jp/htmldata/H06/H06HO005.html> (дата звернення: 09.08.2015).
225. 政治パンフレット2016 . URL: <http://www.seikatsu1.jp/wp-content/uploads/2016manifest.pdf> (дата звернення: 29.12.2016).
226. 政治資金問題の本質は 政党の弱さにある . URL: http://www.lec-jp.com/h-bunka/item/v235/pdf/200401_18.pdf (дата звернення: 10.10.2014).
227. 政治資金規正法 (昭和二十三年七月二十九日法律第百九十四号) . URL: <http://law.e-gov.go.jp/htmldata/S23/S23HO194.html> (дата звернення: 21.08.2015).
228. 政 策 パ ン フ レ ッ ト 2016. URL: https://jimin.ncss.nifty.com/pdf/pamphlet/20160608_pamphlet.pdf (дата звернення: 17.09.2016).
229. 文部科学省 . URL: <http://www.mext.go.jp/> (дата звернення: 11.05.2017).
230. 新 宣 言 . URL: <https://www.komei.or.jp/komei/about/meeting/movement06/declaration.html> (дата звернення: 16.04.2015).
231. 新 理 念 ・ 自 由 民 主 党 . URL: <https://www.jimin.jp/aboutus/declaration/> (дата звернення: 15.04.2015).
232. 日本のこころ. 基本政策. URL: <https://nippon-kokoro.jp/policy/> (дата звернення: 21.09.2016).
233. 日 本 の 選 挙 制 度 に つ い て . URL: https://kwansei.repo.nii.ac.jp/?action=pages_view_main&active_action=repository_view_main_item_detail&item_id=18151&item_no=1&page_id=30&block_id=27 (дата звернення: 08.10.2016).

234. 日本共産党の総選挙政策 2017. URL: http://www.jcp.or.jp/web_download/201710-senkyo_A4_seisaku.pdf (дата звернення: 02.10.2017).
235. 日本維新の会. 政策. URL: <https://o-ishin.jp/policy/> (дата звернення: 19.11.2016).
236. 日本維新の会. 政策. URL: <https://o-ishin.jp/policy/act07/> (дата звернення: 10.10.2017).
237. 日本維新の会. 綱領・基本方針. URL: <https://o-ishin.jp/about/outline/> (дата звернення: 20.11.2016).
238. 有馬秀次. アベノミクスたちまちあなたもエコノミスト (マクロ経済分析). URL: <http://www.findai.com/kouza/abonomics.html> (дата звернення: 19.11.2015).
239. 村上弘. 日本政治におけるポピュリズム - 2015年の「大阪都」, 「維新」, 有権者. URL: <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/15-56/034%20murakamihiroshi.pdf> (дата звернення: 18.03.2016).
240. 村上弘. 民主党 - 2012年衆議院選挙と2大政党制. С. 783-821. URL: <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/12-56/murakami.pdf> (дата звернення: 05.06.2014).
241. 民主党の政権政策 Manifesto 2009. URL: <https://www.dpj.or.jp/policies/manifesto2009> (дата звернення: 06.08.2014).
242. 民主党の政権政策 Manifesto 2010. URL: <https://www.dpj.or.jp/policies/manifesto2010> (дата звернення: 07.08.2014).
243. 民主党の政権政策 Manifesto 2012. URL: <https://www.dpj.or.jp/policies/manifesto2012> (дата звернення: 06.08.2014).
244. 民主党の政権政策 Manifesto 2013. URL: <https://www.dpj.or.jp/policies/manifesto2013> (дата звернення: 09.08.2014).

245. 民主党の政権政策 Manifesto 2014. URL: <https://www.dpj.or.jp/policies/manifesto2014> (дата звернення: 10.12.2014).
246. 民主党規約. URL: <https://www.dpj.or.jp/about/dpj/byelaw> (дата звернення: 03.02.2014).
247. 民 進 党 . URL: <https://www.youtube.com/c/%E6%B0%91%E9%80%B2%E5%85%9Ajp> (дата звернення: 11.05.2017).
248. 民進党. URL: <https://www.facebook.com/minshintou> (дата звернення: 17.06.2017).
249. 沿革. URL: <https://www.komei.or.jp/komei/history/> (дата звернення: 13.08.2015).
250. 社民党. 政策. URL: <http://www5.sdp.or.jp/policy/policy.htm> (дата звернення: 05.04.2017).
251. 社民党. 衆議院総選挙公約 2017. URL: <http://www5.sdp.or.jp/policy/policy/election/2017/commitment2017.pdf> (дата звернення: 09.10.2017).
252. 立党50年宣言・自由民主党. URL: <https://www.jimin.jp/aboutus/declaration/> (дата звернення: 21.04.2015).
253. 立党宣言・自由民主党. URL: <https://www.jimin.jp/aboutus/declaration/> (дата звернення: 21.04.2015).
254. 立憲民主党. URL: <https://cdp-japan.jp/yakusoku/01/> (дата звернення: 13.10.2017).
255. 立憲民主党. 綱領. URL: <https://cdp-japan.jp/about-cdp/principles> (дата звернення: 14.10.2017).
256. 立憲民主党規約. URL: <https://cdp-japan.jp/about-cdp/byelaw> (дата звернення: 13.10.2017).
257. 第22回参議院議員選挙(平成22年度)・<詳細版>自民党政策集. J - フ ァ イ ル 2010. URL:

https://www.jimin.jp/policy/pamphlet/pdf/j_file2010.pdf (дата звернення: 18.07.2014).

258. 第23回参議院議員選挙 (平成25年度)・参議院選挙公約2013. URL:
http://jimin.ncss.nifty.com/pdf/sen_san23/2013sanin2013-07-04.pdf (дата звернення: 22.07.2014).
259. 第45回衆議院議員選挙 (平成21年度)・政権公約2009. URL:
https://www.jimin.jp/policy/manifest/pdf/2009_yakusoku_a.pdf (дата звернення: 19.07.2014).
260. 第46回衆議院議員選挙 (平成24年度) 自民党政権公約. URL:
http://jimin.ncss.nifty.com/pdf/seisaku_ichiban24.pdf (дата звернення: 20.07.2014).
261. 第47回衆議院選挙 (平成26年度)・自民党重点政策2014. URL:
http://jimin.ncss.nifty.com/pdf/news/policy/126585_1.pdf (дата звернення: 28.04.2015).
262. 組織図. URL: <https://j-ishin.jp/about/organization/> (дата звернення: 23.04.2014).
263. 組織規則. URL:
https://www.dpj.or.jp/about/dpj/byelaw_organization (дата звернення: 21.07.2014).
264. 結党記者会見に参加した国会議員. 希望の党. URL:
https://www.nikkei.com/article/DGXLASFS27H0R_X20C17A9MM0000/ (дата звернення: 14.10.2017).
265. 統合型リゾート整備推進法／カジノ法. URL:
<http://www.ifinance.ne.jp/glossary/japan/jar159.html> (дата звернення: 09.03.2017).
266. 維新が解党決定＝8月に橋下・石原新党 - 2014年6月22日. URL:
<http://news.yahoo.co.jp/pickup/6120623> (дата звернення: 13.03.2014).
267. 維新八策. URL: <https://j-ishin.jp/about/ishinhassaku/> (дата звернення: 10.03.2014).
268. 綱領. URL: <https://www.komei.or.jp/komei/platform/> (дата звернення: 13.08.2014).

269. 綱領. URL: <https://j-ishin.jp/about/outline/> (дата звернення: 13.03.2014).
270. 綱領・自由民主党. URL: <https://www.jimin.jp/aboutus/declaration/> (дата звернення: 24.08.2014).
271. 羽原清雅. 小選挙区制導入をめぐる政治状況—その決定に「理」は尽くされたか. URL: <https://appsv.main.teikyo-u.ac.jp/tosho/khabara20.pdf> (дата звернення: 04.09.2016).
272. 自公大勝、3分の2維持「アベノミクス」継続へ. URL: <http://www.asahi.com/articles/ASGDD56QBDDUTFK01B.html> (дата звернення: 09.07.2015).
273. 自民党. 政策パンフレット 2017. URL: https://jimin.ncss.nifty.com/pdf/pamphlet/20171003_pamphlet.pdf (дата звернення: 08.10.2017).
274. 自民党重点政策 2015. URL: http://jimin.ncss.nifty.com/pdf/pamphlet/20150226_bira.pdf (дата звернення: 02.04.2016).
275. 自民派閥. パーティー活発. 参院選へカネ集めに奔走. «与党復帰効果»? URL: http://www.jcp.or.jp/akahata/aik12/2013-03-19/2013031901_03_1.html (дата звернення: 24.05.2015).
276. 自由党. 生活. URL: <http://www.seikatsu1.jp/wp-content/uploads/91c15980a0296c61d938cca8955c83do.pdf> (дата звернення: 02.10.2017).
277. 自由民主党のあゆみ. URL: https://jimin.ncss.nifty.com/pdf/aboutus/history/jimin_history.pdf#page=3 (дата звернення: 28.07.2016).
278. 衆議院の議員数って480人から475人になった URL: http://detail.chiebukuro.yahoo.co.jp/qa/question_detail/q10112977865 (дата звернення: 28.07.2014).
279. 衆議院事務局チャンネル. URL: https://www.youtube.com/channel/UCppgO61zUuuEbmyJPGuc_BA (дата звернення: 04.04.2016).

280. 衆議院議員総選挙における年代別投票率の推移. URL:
http://www.soumu.go.jp/senkyo/senkyo_s/news/sonota/nendai_betu/ (дата звернення: 29.03.2017).
281. 衆 院 選 2012. URL:
<http://www.yomiuri.co.jp/election/shugiin/2012/> (дата звернення: 25.07.2015).
282. 衆 院 選 2009. URL:
<http://www.yomiuri.co.jp/election/shugiin2009/?from=yucnav3>
(дата звернення: 25.07.2015).
283. 衆 院 選 重 点 政 策 manifesto 2009. URL:
<https://www.komei.or.jp/policy/policy/pdf/manifesto09.pdf>
(дата звернення: 09.08.2015).
284. 衆 院 選 重 点 政 策 manifesto 2012. URL:
https://www.komei.or.jp/policy/various_policies/pdf/manifesto_2012.pdf (дата звернення: 18.08.2015).
285. 衆 院 選 重 点 政 策 manifesto 2014. URL:
https://www.komei.or.jp/campaign/shuin2014/manifesto/manif_esto2014.pdf (дата звернення: 17.04.2015).
286. 規約. URL: <https://j-ishin.jp/about/rules/> (дата звернення: 04.03.2014).
287. 貞廣彰. 「失われた20年」における賃金と物価を巡るいくつかの論 点 に つ い て . URL:
<http://repository.tku.ac.jp/dspace/bitstream/11150/6447/1/keizai281-07.pdf> (дата звернення: 16.05.2016).
288. 都民ファーストの会. URL: <https://tomin1st.jp/> (дата звернення: 11.06.2017).
289. 都 議 選 各 党 の 議 席 . URL:
<http://www.asahi.com/senkyo/togisen/2017/kaihyo/> (дата звернення: 14.09.2017).

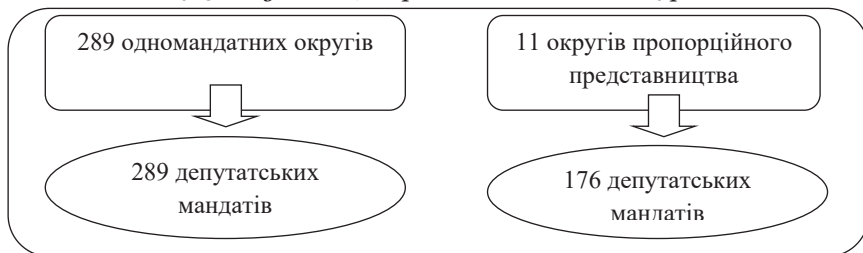
ДОДАТКИ

Додаток А

Особливості поділу Японії на виборчі округи

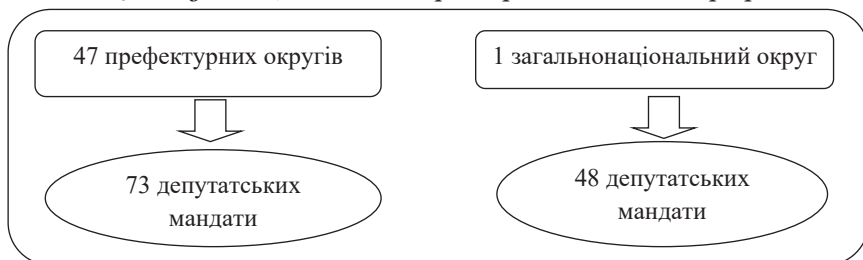
Палата Представників

(465 депутатів, термін повноважень – 4 роки)

Палата Радників

(242 депутати, 121 з яких переобирається кожні три роки)

Розраховано і складено за джерелом: Election System in Japan. URL: <http://www.parliament.am/library/norelectoral%20law/chaponia.pdf> (дата звернення: 03.10.2016).

衆議院の議員数って480人から475人になった URL: http://detail.chiebukuro.yahoo.co.jp/qa/question_detail/q10112977865 (дата звернення: 28.07.2014).

「0増6減」成立。定数465議席に。 URL: <https://mainichi.jp/senkyo/articles/20160520/ko0/00e/010/145000c> (дата звернення: 21.09.2016).

Результати парламентських виборів у 2009 – 2017 роках

	Партії	Вибори до Палати Представників (кількість представників)				Вибори до Палати Радників (кількість представників)		
		2009	2012	2014	2017	2010	2013	2016
Праві партії	Ліберально-Демократична партія Японії (ЛДПЯ), створена у 1955 році	119	294	291	284	84	115	121
	Нова Кокейто, створена у 1998 році на базі "Партії чистої політики"	21	31	35	29	19	20	25
	"Ваша партія" ("Партія всіх"), створена у 2009 році: - припинила існування 28 листопада 2014 року	5	18	—	—	11	18	—
	"Партія оздоровлення Японії", створена в січні 2015 року на базі "Вашої партії"	—	—	—	—	—	—	2
	"Незалежний клуб", створений у грудні 2014 року на базі "Вашої партії"	—	—	—	—	—	—	5
	"Нова партія реформ" ("Сінго каікаку"), створена у 2008 році	—	—	—	—	2	1	—
	"Підіймайся, Японія" ("Татагаре Ніппон"), створена у 2010 році	—	—	—	—	3	—	—
	"Партія Реставрації Японії" - створена у 2012 році: - з 2014 року "Партія інновацій"; - з жовтня 2015 року "Партія Реформації Осака"; - з 23 серпня 2016 року "Партія Відродження Японії"	—	54	41	11	—	9	12
	"Партія майбутніх поколінь", створена в 2014 році в результаті розколу "Партії Реставрації Японії": - з грудня 2015 року "Партія серця"	—	—	2	—	—	—	3
	"Партія надії", створена у вересні 2017 року	—	—	—	50	—	—	—
Ліві партії	Демократична партія Японії (ДПЯ), створена у 1998 році: - з 27 березня 2017 року "Демократична Прогресивна партія"; - з вересня 2017 року "Демократична Конституційна партія"	308	57	73	55	106	59	49
	"Нова народна партія", створена у 2005 році	3	1	—	—	3	—	—
	"Партія майбутнього", створена у 2012 році: - з грудня 2013 року "Партія життя" - з 2016 року "Ліберальна партія"	—	9	2	—	—	2	2
	Комуністична партія Японії (КПЯ), створена у 1922 році	9	8	21	12	6	11	14
	Соціал-Демократична партія Японії (СДПЯ), створена у 1996 році	7	2	2	2	4	3	2
	Незалежні представники	8	6	8	22	4	4	7
Загальна кількість представників		480	475	465	242			

Розраховано і складено за джерелом: 衆院選 2009. URL: <http://www.yomiuri.co.jp/election/shugiin2009/?from=yucnav3> (дата звернення: 25.07.2015).

参議院選挙 (参院選) 2010. URL: <http://www.yomiuri.co.jp/election/sangiin/2010/> (дата звернення: 21.06.2015).

衆院選2012. URL: <http://www.yomiuri.co.jp/election/shugiin/2012/> (дата звернення: 25.07.2015).

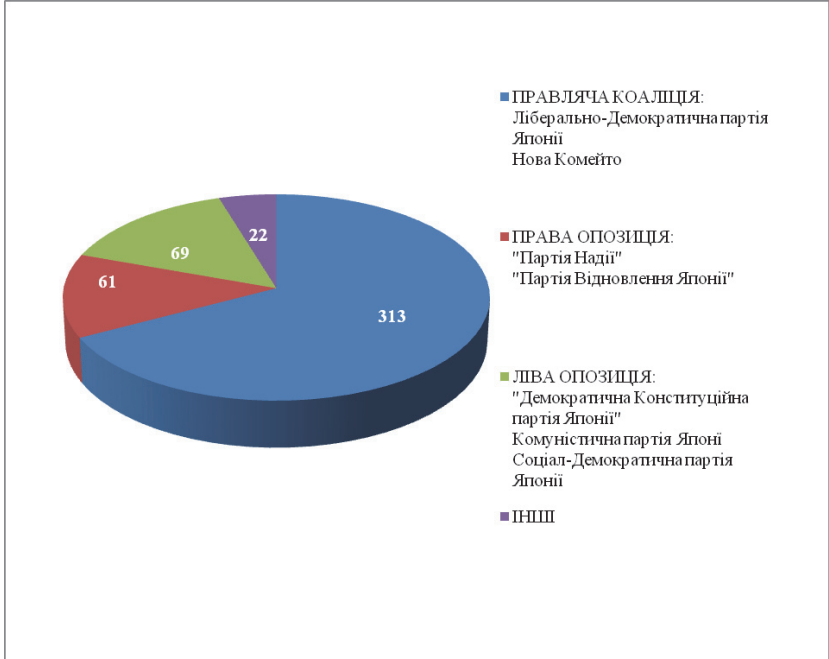
参議院選挙 (参院選) 2013. URL: <http://www.yomiuri.co.jp/election/sangiin/2013/> (дата звернення: 21.06.2015).

2014衆院選特集 .URL: <http://www.asahi.com/senkyo/sousenkyo47/> (дата звернення: 20.01.2015).

参議院選挙2016. URL: <http://www.asahi.com/senkyo/senkyo2016/> (дата звернення: 23.01.2017).

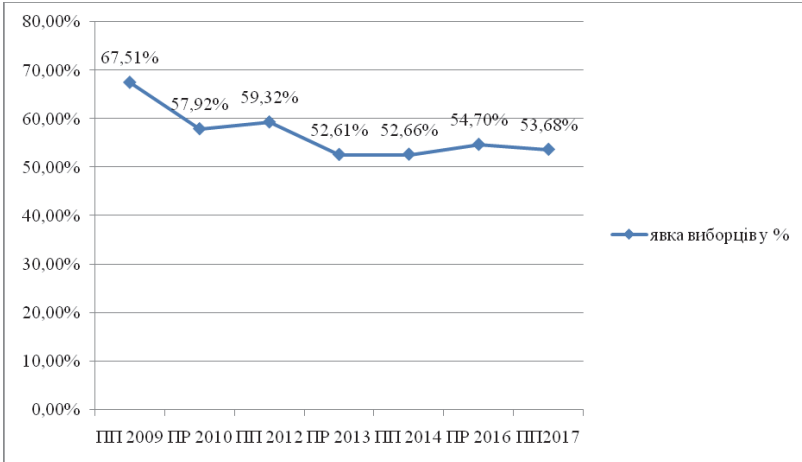
2017 衆院選. URL: http://www.asahi.com/senkyo/senkyo2017/?iref=com_flash (дата звернення: 22.10.2017).

Партійна структура Палати Представників за результатами позачергових виборів 2017 року

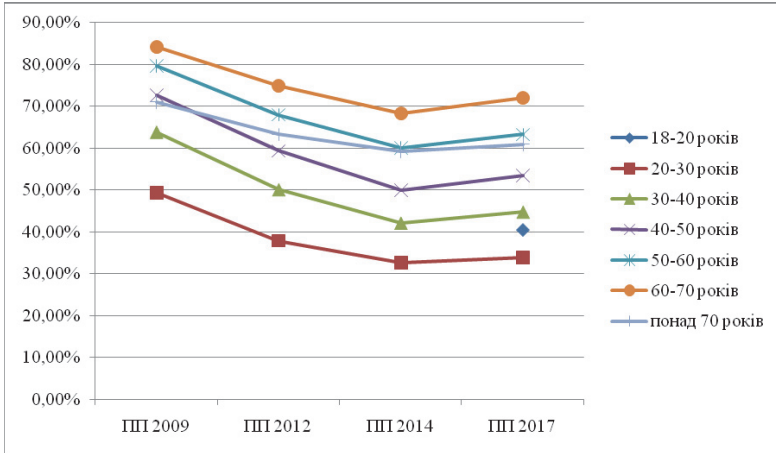
Розраховано і складено за джерелом: 2017 衆院選 . URL: http://www.asahi.com/senkyo/senkyo2017/?iref=com_flash (дата звернення: 22.10.2017).

Зміна активності електорату на парламентських виборах у 2009 – 2017 роках

Розраховано і складено за джерелом: 衆議院議員総選挙における年代別投票率の推移.
 URL: http://www.soumu.go.jp/senkyo/senkyo_s/news/sonota/nendaibetu/ (дата звернення: 29.03.2017).
 2017 衆院選. URL: http://www.asahi.com/senkyo/senkyo2017/?iref=com_flash (дата звернення: 22.10.2017).

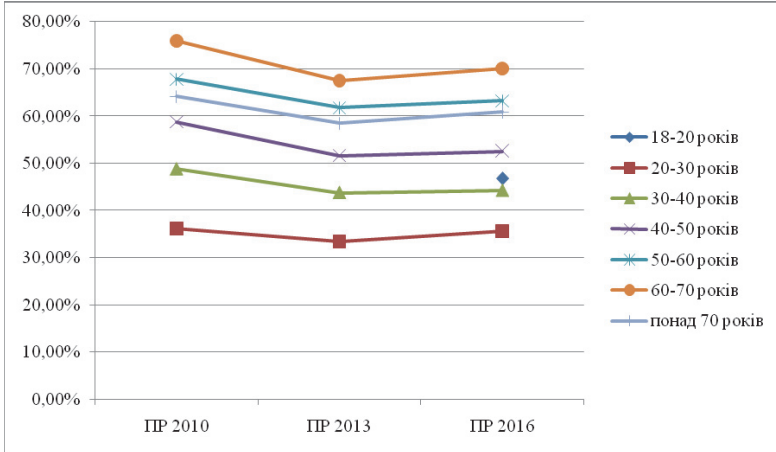
Явка електорату на виборах до Палати Представників у віковому розрізі (у %)

Вибори	18-20 років	20-30 років	30-40 років	40-50 років	50-60 років	60-70 років	понад 70 років
Палата Представників 2009		49,45 %	63,87 %	72,63 %	79,69 %	84,15 %	71,06 %
Палата Представників 2012		37,89 %	50,1 %	59,38 %	68,02 %	74,93 %	63,3 %
Палата Представників 2014		32,58 %	42,09 %	49,98 %	60,07 %	68,28 %	59,24 %
Палата Представників 2017	40,49 %	33,85 %	44,75 %	53,52 %	63,32 %	72,04 %	60,94 %

Розраховано і складено за джерелом: 衆議院議員総選挙における年代別投票率の推移.
 URL: http://www.soumu.go.jp/senkyo/senkyo_s/news/sonota/nendaibetu/ (дата звернення: 29.03.2017).

Явка електорату на виборах до Палати Радників у віковому розрізі (у %)

Вибори	18-20 років	20-30 років	30-40 років	40-50 років	50-60 років	60-70 років	понад 70 років
Палата Радників 2010		36,17 %	48,79 %	58,8 %	67,81 %	75,93 %	64,17 %
Палата Радників 2013		33,37 %	43,78 %	51,66 %	61,77 %	67,56 %	58,54 %
Палата Радників 2016	46,78 %	35,6 %	44,24 %	52,64 %	63,25 %	70,07 %	60,98 %

Розраховано і складено за джерелом: 衆議院議員総選挙における年代別投票率の推移.
 URL: http://www.soumu.go.jp/senkyo/senkyo_s/news/sonota/nendaibetu/ (дата звернення: 29.03.2017).

Тенденції розвитку демографічної сфери Японії

Роки	Кількість населення (млн.)	Структура населення у віковому розрізі (у %)		
		0-14 років	15-64 років	Понад 65 років
1990	123,61	18,2	69,7	12,1
1995	125,57	16,0	69,5	14,6
2000	126,93	14,6	68,1	17,4
2005	127,77	13,8	66,1	20,2
2010	128,06	13,2	63,8	23,0
2015	127,10	12,6	60,7	26,6
2016	126,93	12,4	60,3	27,3
2017	126,71	12,3	60,0	27,7
За прогнозами:				
2030	119,13	11,1	57,7	31,2
2040	110,92	10,8	53,9	35,4
2050	101,92	10,6	51,8	37,7
2060	92,84	10,2	51,6	38,1

Розраховано і складено за джерелом: Statistical Handbook of Japan 2018. С. 10. <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2018all.pdf#page=1> (дата звернення: 27.05.2019).

Структура зайнятості населення

Роки	% зайнятого населення			% у ВВП		
	Видобувна промисловість	Оброблювальна промисловість	Сфера послуг	Видобувна промисловість	Оброблювальна промисловість	Сфера послуг
1990	7,2	33,5	59,4	2,4	35,4	62,2
1995	6,0	31,3	62,7	1,7	31,6	66,7
2000	5,2	29,5	65,3	1,5	29,5	69,0
2005	4,9	26,4	68,6	1,1	27,2	71,7
2010	4,2	25,2	70,6	1,1	25,7	73,1
2015	4,0	25,0	71,0	1,1	26,5	72,4

Розраховано і складено за джерелом: Statistical Handbook of Japan 2018. С. 29. <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2018all.pdf#page=1> (дата звернення: 27.05.2019).

Особливості економічного розвитку Японії

Роки	ВВП (у млрд. ієн)	Експорт (у млрд. ієн)	Імпорт (у млрд. ієн)
2012	519216,8	63748	70689
2013	526261,1	69774	81243
2014	510687,1	73093	85909
2015	517600,9	75614	78406
2016	522546,1	70036	66042
2017	531562,0	78286	75379

Розраховано і складено за джерелом: Statistical Handbook of Japan 2016. С. 27, 112. URL: <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2016all.pdf#page=1> (дата звернення: 18.06.2017).

Statistical Handbook of Japan 2018. С. 22, 109. URL: <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2018all.pdf#page=1> (дата звернення: 27.05.2019).

Наукове видання

Т. М. Іванець, В. Ф. Лисак

**ПАРТІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ФАКТОР
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЯПОНІЇ В
ОСТАННЄ ДЕСЯТИРІЧЧЯ ЕПОХИ ХЕЙСЕЙ**

Монографія

Керівник видавничого проекту *Зарицький В. І.*

Підписано до друку 07.10.2020. Формат 60x84 ¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 12,32. Обл.-вид. арк. 10,78.

Тираж 300.

Видавець і виготовлювач: ТОВ «Видавництво «Ліра-К»,

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3981 від 15.02.2011.

03142, м. Київ, вул. В. Стуса, 22/1.

тел./факс (044) 247-93-37; (050) 462-95-48

Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net